

Ս. Ա. ՈՐԼՈՎ

ՏԱՎԱՐԱԾԻ ՀՈՒՇԱՏԵՏՐ

636

0-60

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԹԵՐԵՎԱՆ 1936

02 SEP 2013

ԱԿ.

636
0-60

Ա. Ա. ՈՐԼՈՎ

1009
39894

ՏԱՎԱՐԱԾԻ ՀՈՒՇԱՏԵՏՐ

4017

Յերկրոյ վերամշակված յեզ լրացված
հրատարակություն

1936

Յերեվան

ՏԻՐԱՊԵՏԵԼ ԳՈՐԾԻ ՏԵԽՆԻԿԱՅԻՆ

Կոմունիստական կուսակցության 17-րդ համագումարում ընկ. Ստալինը կոչ էր անում վողջ կուսակցությանը, մեր Միության վողջ աշխատավորությանն ամուր կպչել անասնապահության, անասունների թվի աճման, անասունների վորակի բարելավման գործին:

Այս կարևորագույն խնդրի կենսագործման համար կուսակցության Կենտկոմի պլենումը 1934 թվի հուլիսի 1-ի բանաձևով «կուսակցական կազմակերպությունների, հողային որգանների, խորհտնտեսությունների ղեկավարների, ՄՏԿ և կոլտնտեսությունների առաջ դնում է արոտների և մարգագետինների բարելավման ու նրանց բերքատվության բարձրացման հարցը, վորպես կարևորագույն խնդիրներից մեկը»:

Ինչո՞ւ կուսակցությունն արոտավայրերի խնդիրներին հատուկ ուշադրություն է դարձնում: Վորովհետև արոտները սոցիալիստական անասնապահության կերի կարևորագույն աղբյուրն են հանդիսանում: Այս հարցին հիմնովին տեղյակ պրոֆեսոր Լարինն այսպես է ասում.

«...Մեր անասունների յերկու յերրորդից ավելին տաքեկան կերի վողջ պահանջի 60—70%-ն ստանում է բնական արոտներից. ամբանը կթվում է կաթի 60%-ից ավելին և հավաքվում է վողջ յուղի 70%-ը: Հատկապես ամբան արոտներում է, վոր գերանում են խոշոր յեղջյուրավոր անասուններն ու վոչխարները, վորով ապահովվում է մսի մթերման պլանի նորմալ կատարումը: Արոտների ոգտագործման և բարելավման ամեն մի ռացիոնալ միջոցառում, վորն ընդամենը 1%-ով ավելացնում է արոտների արդյունավետությունը, մեր Միությանը տասը հազար տոնն կաթի և մսի ավելացում է տալիս»:

Անասունների արոտային պահվածքը խոշոր նշանակություն ունի նաև նրանց առողջության և մթերատվության բարձրացման համար:

Սակայն պետք է ասել, վոր արոտի շրջանում թե կերերի ոգտագործումը և թե արածեցնելու բարենպաստ ազդեցությունն անասունների վրա կախված է նախևառաջ արածեցնելու ճիշտ տեխնիկայից և արոտների խնամքից: Այս գործի վատ դրվածքը կարող է անասունների առողջությանը և մթերատվությանը մեծ վնաս հասցնել:

Իսկ ղև ձեռքումն է գտնվում արածեցման տեխնիկան և այս հսկողությունը: Պարզ է, վոր տավարածի ձեռքում:

Տավարածից է կախված նախրի պահպանությունը, առողջությունը, գիրությունն ու մթերատվությունը. տավարածին են վստահում հանրային խոշոր սեփականությունը, վորը նա պետք է խնամքով պահպանի: Նախրին խնամելու ցանկություն ունենալը դեռ բավական չէ. տավարածը պետք է գիտենա նախրին ճիշտ խնամք տանելը. նա պետք է յուրացնի և յուր առոյթա աշխատանքներում կիրառի արածեցնելու տեխնիկան:

Յեթե տավարածը գիտենա արածեցնելու, ջրելու ճիշտ կարգը, սովորի ժամանակին նկատել և վերացնել այն պատճառները, վորից կարող են հիվանդություններ առաջանալ, հիվանդություններ առաջանալու դեպքում կարողանա ժամանակին միջոցներ ձեռք առնել, — այս դեպքում նա կարող կլինի պահպանել նախիրը, գիրացնել անասուններին և բարձրացնել մթերատվությունը:

Մեզ մոտ հազարավոր տավարածներ կան, վորոնք հրաշալի հարվածայիններ են: Սրանք և՛ գործը մյուսներից լավ գիտեն, և՛ դեպի իրենց աշխատանքն ազնիվ վերաբերմունք ունեն, նման տավարածին հարգանք ու պատիվ: Այդպիսի տավարածը պետք է լինի գյուղի նշանավոր մարդը:

Բայց և այնպես սոցիալիստական տնտեսության ազնիվ աշխատավորին բավական չէ, վոր մենակ ինքը գործը գիտենա և կատարի այն, այլ հարկավոր է ոգնել, առաջ տանել յետ մնացողներին. սրանք էլ պետք է հասնեն առաջավորներին, իսկ զրա

համար անհրաժեշտ է լայն ծավալել սոցիալիստական մրցությունը թե առանձին տավարածների, և թե սրանց բրիգադների միջև:

Ընկ. Ստալինը սոցիալիստական մրցության մասին ասել է.

«Սոցիալիստական մրցությունն ասում է՝ ռժանդակիլը յետ մնացողին՝ հասնելու լավագույններին և ձգտիլը ընդհանուր վերելքին»:

Տավարածը պետք է հիշի նաև, վոր դասակարգային թշնամին դեռևս ձգտում է վնաս հասցնել կոլտնտեսային կարգերին, կոլտնտեսային տնտեսությանը և խփում է թույլ կողմերին, վորպիսին մինչ այժմ հանդիսանում է անասնապահությունը:

Տավարածների մեջ ևս լուրեր կան, վորոնք՝ ինչպես հայտնի յե՝ սոցիալիստական աշխատանքի թշնամիներն են: Տավարածների մեջ կան և այնպիսի մարդիկ, վորոնք զիտմամբ աշխատում են անասուններին կանոնավոր չարածեցնել, կանոնավոր չջրել. կան նաև այնպիսիները, վորոնք կարծես թե չեն նկատում, վոր անասունները հիվանդացել են և ժամանակին այդ մասին կոլտնտեսության վարչությանն ու անասնաբույժին չեն հայտնում:

Այդպիսի նենգությունը կոլտնտեսության թշնամիները վոչընչացնում են նախիրը: Այդպիսի թշնամիների դեմ պետք է անխնա պայքար մղել:

Ցուրաքանչյուր անասունի պահպանման, առողջության, քաշի ավելացման և կաթնատվության բարձրացման համար մղվող պայքարը պետք է յուրաքանչյուր տավարածի պատվի գործը դառնա:

1934 թ. նոյեմբերի 14-ին ԽՍՀՄ Հոդժողկոմատի կողմից հաստատված է կոլտնտեսային ֆերմաների աշխատանքի կազմակերպման վերաբերյալ կանոնադրությունը: Այս վորոյման մեջ հետևյալ կերպ է ասված. «տավարածն սպասարկում է մինչև 100 կովի, մեկ կամ յերկու ոգնականով: Վորպես կանոն, տավարածների պարտականությունները կատարում են լավագույն անասնապահները»: Տավարածին աշխուր է գրանցվում՝ ամսական տաար հարյուրերորդական՝ յուրաքանչյուր կովն արածեցնելու համար և 12—30 հարյուրերորդական աշխուր՝ արոտի շրջանում ստացված յուրաքանչյուր 100 լիտր կաթի համար:

Այնուհետև՝ տավարածի հաշվին գրանցվում է արոտի շրջանում բեղմնավորված ամեն մի կովի համար 50 հարյուրերորդական աշխոր, և արոտի շրջանում ամեն մի հաջող ծնի համար 0,50 աշխոր: Բովոդ նախրին սպասարկող տավարածն իր ոգնականի հետ արածեցնում է 30—40 անասուն և ամեն մի անասունի համար ամսական ստանում է 0,25 աշխոր, ապա անասունների բուռումը վերջանալուց հետո՝ յուրաքանչյուր մեկ գլուխ միջակ գիրացած տավարի համար ստանում է 3 աշխոր, իսկ լավ չաղացածի համար՝ 5 աշխոր:

Մատղաշներ և հորթեր արածեցնող տավարածն սպասարկում է 50 անասունի, իսկ ավելի շատ անասուն պահելու դեպքում նրան ոգնականներ են տալիս: Հորթերի պահպանման համար առանձին տավարած է նշանակվում այն դեպքում, յերբ այդ աշխատանքը հորթերին խնամք տանողները չեն կարողանում կատարել: Տոհմական ֆերմաներում մատղաշների և հորթերի տավարածներին նախրի կենդանի քաշի յուրաքանչյուր 10 կգ աճի համար գրանցվում է 33—70 հարյուրերորդական աշխոր, իսկ կաթնանասնապահական ֆերմաներում՝ 50—70 հարյուրերորդական աշխոր՝ յուրաքանչյուր գլխի համար, նայած մատղաշի դրությանն ու գիրությանը: Բացի դրանից, արոտի շրջանում յուրաքանչյուր բեղմնավորված յերինջի (բեղմնավորման տարիքի) համար տավարածը 50 հարյուրերորդական աշխոր է ստանում:

Տավարածի ոգնականների աշխատանքի վարձատրությունը սահմանում է կոլտնտվարչությունը, համաձայն նրանց աշխատանքի վորակի:

Ֆերմայում յերկու տարի աշխատող կոլտնտեսականների համար սահմանված գնահատումները բարձրացվում են 10%-ի չափով, իսկ յերեք և ավելի տարի աշխատողներին՝ 15%-ով:

Անասնապահը (վորն արոտի շրջանում նաև տավարած է) իր սպասարկած նախրի 96%-ի բարեհաջող ծնի դեպքում վորպես պարգև ստանում է մեկ հորթ:

ԲԱՐՁՐԱՅՆԵԼ ԱՐՈՏՆԵՐԻ ՎՈՐԱԿԸ

Լավ արոտատեղը պետք է համապատասխանի հետևյալ պայմաններին, վորը և հետազայում քննության կառնենք.

1) արոտատեղը պետք է ունենա նախրի կերակրման համար բավարար քանակի կանաչ խոտ:

2) արոտատեղում չպետք է լինեն մեծ քանակությամբ մուրախտեր, թունավոր բույսեր, ճահիճներ, մորուտներ և թվուտներ:

3) արոտատեղը պետք է ունենա բավականին մաքուր ջրելատեղ՝ խմելու համար պիտանի ջրով:

4) արոտատեղը տնտեսությունից շատ հեռու չպետք է լինի: Մեկ մոտ շատ կան արդյոք այս բոլոր պայմաններին բավարարող արոտավայրեր:

Պետք է ասել, վոր շատ քիչ կան:

Իսկ մենք հնարավորություն ունենք նման արոտավայրեր ունենալու: Պետք է ասել, վոր լիովին հնարավորություն ունենք:

Մեր գյուղերի շուրջը՝ ցածրավայրերում և հովիտներում հողաթմբերի մեծ տարածություններ կան, վորոնք ընկած են այնպիսի վայրերում, վոր արոտի համար ամենից շատ պիտանի յեն և դրանցից, մշակման դեպքում, կարելի կլիներ ստեղծել արոտատեղի մեծ ֆոնդ: Այս հողաթմբերը ցույց են տալիս արածեցման պատմությունը. նրանք ցույց են տալիս, վոր արածեցումն սկսել են գյուղի մոտակայքից, իսկ հետո՝ բնական բուսականության վատանալուն զուգընթաց՝ սկսել են գյուղից հեռանալ ավելի ու ավելի հեռու արածեցնել: Գիշատիչ ձևով արածեցնելու հետևանքով բոլոր ավելի քան համապատասխան հողակտորները վեր են ածվել ամենաաղքատ բուսականությամբ ծածկված հողակտորների, վորոնք, բնական է, իրենց կերով նախրին չեյին բավարարի:

Այժմ ել մի շարք տեղերում արոտավայրի գործը դեռևս այս դրության մեջ է գտնվում:

Յերբ առիթ է լինում այցելել այդ վայրերը և խոսել արածեցնելու մասին, միշտ բողոքներ են լսվում այն մասին, թե արոտավայրերը վատ են, ամբողջությամբ հողաթմբեր են և այլն:

Այդպիսի բողոքները հավասարազոր են այն բանին, վոր մարդն ասի՝ ուտելու վոչինչ չկա, քանի վոր վոչ հաց, վոչ ել ճաշ կա, բայց կա միայն ցորենի ալյուր և հնդկացորեն:

Հողակոշտերի առաջացումն արդեն իսկ ցույց է տալիս, վոր առաջ այդտեղ արածեցնելու ամենասիրված տեղերն են յեղել, վորովհետև հողակոշտերն առաջանում են խոնավ հողերն անասունների վտառի տակ տրորվելուց, տրորված տեղերի կակղիլուց, աստիճանաբար ճիմապատվելուց և ապա մամռապատվելուց: Հարթավայրի յուրաքանչյուր մարդագետին անփուլթ արածեցնելու, հարկ յեղած խնամքի բացակայության դեպքում կարող է հողակոշտերի վերածվել:

Սակայն հատկապես այդպիսի ցածրադիր մարդագետիներն են, վոր արածեցնելու համար սիրված տեղեր են հանդիսացել, վորովհետև սրանք նախիրը կերակրելու համար, ճիշտ է, վոչ այնքան վորակով, բայց առատ կանաչ եյին տալիս: Սրա հետ միասին ցածրադիր մարդագետիներն ու հողակոշտերն ամենից հաջող և պարզ ձևով կարելի չէ վերածել ամենահարուստ արոտատեղի՝ կանոնավոր ձևով, վոչ չափից ավելի չորացնելու, ապա հերկելու ու բազմամյա բույսեր ցանելու միջոցով:

ԱՐԱՄԵՑՆԵԼՈՒ ԿԱՄԱՐ ԱՆՀՐԱԺԵՑՑ ՏԱՐԱՄՈՒԹՅԱՆ ԿԱՇՎԱՐԿԸ

Արոտավայրի վորակը հաշվի առնելու և այն նախրի կերի պահանջին համադրելու համար հարկավոր է ծանոթանալ կերի հաշվարկին և արոտավայրի կերի վորակը վորոշելու հիմունքներին հետ:

Ցելը, խոզանը, աշնանացան հացահատիկները նոր ծլած արտերը չի կարելի իրեն արոտատեղ հաշվել, վորովհետև արածեցնելն ամենից առաջ ֆլասակար է հենց այդ փաշտերի համար, յերկրորդ՝ կարող է ֆլասակար լինել նաև անասունների համար, յերրորդ՝ այդ տարածություններից ստացվում է շատ քիչ կեր, այն էլ կարճ ժամանակով, չորրորդ՝ արոտների ճիշտ կազմակերպման դեպքում այդ տեղերն իրեն արոտ ոգտագործել բոլորովին պետք չէ:

Այդ արածեցնելու տեղերը նկարագրելու նույնպես կարիք չկա, վորովհետև ամենքը գիտեն, թե նրանց վրա ինչ է աճում: Արոտներ են համարվում այդ նպատակին ծառայող հատուկ հողամասերը, այլև մարգագետինները՝ խոտհաքից հետո: Ահա այս արոտավայրերի հետ ամեն մի տավարած պետք է լավ ծանոթանա:

Արոտի կերարժեքը կախված է բուսականության վորակից, այն է՝ բույսերի տեսակներից և նրանց աճման թափից: Կավազույն մարգագետնային բույսերի, որինակ տիմֆեյեվկայի, սեզի, անքիստցորնուկի, կանաչ վարսակի, ռայդրասների, շուղախոտի, յերեքնուկի, վիկի, առվույտի, կորնզանի, վոլուրի 4—5 կգ-ը հավասար է մեկ կերի միավորի, լավագույն մարգագետնային այլազգի բույսերի՝ 5—6 կգ-ը, իսկ անտառային և ցածրադիր արոտների այլազգի բույսերի մինչև 7, անգամ 8 կգ-ը (տես եջ 13): Կերի միավոր է համարվում այս կամ այն կերի այն քանակը, վորն իր սննդարարությամբ հավասար է մեկ կգ վարսակի սննդարարությանը:

Ինչպես տեսնում ենք, լավ կանաչ կերից 4 անգամ ավելի պետք է վերցնել, վոր իր սննդարարությամբ համապատասխանի 1 կգ վարսակին, իսկ վատորակ կանաչից՝ 8 անգամ ավելի: Յերեքնուկի լավագույն խոտից մի կերի միավորին զալիս է 2—2,5 կգ, քուսպից՝ միայն 800—900 գրամ, իսկ լավ սիլոսից՝ 6 կգ, այսինքն թված չափերը համապատասխանում են 1 կգ վարսակի սննդարարությանը:

400 կգ կենդանի քաշ ունեցող և 10 լիտր կաթ տվող կովին իրեն կենսապահ կեր անհրաժեշտ է տալ 4 կերի միավոր (100 կգ կենդանի քաշին մեկական միավորի հաշվով), իսկ կաթ արտադրելու համար՝ 4 կերի միավոր իրեն կանաչ խոտ, այլև սպիտակուցային ոժանդակ կեր՝ 1—1,5 միավոր: Այսպիսով, ընդամենը կովին հարկավոր է տալ 8 կերային միավոր իրեն կանաչ կեր: Նշանակում է այդպիսի կովին պետք է տալ մոտավորապես 40 կգ լավ կանաչ կեր՝ ոժանդակ խոտացրած կերի հետ միասին: Յեթե արոտի բուսականությունը լավորակ ու փարթամ է, կովը կարող է այդքան կանաչ արածել, ծամել ու մարսել: Հաշվելով արոտի շրջանը մոտ 150 որ, մեկ կովի համար անհրաժեշտ կլինի 6 հա-

դոր կգ (6 տոնն) կանաչ խոտ, վորպիսի քանակությունը կովը կարող է վերցնել 1 հեկտար լավ բնական կանաչ բուսականություն ունեցող արոտից՝ կանոնավոր արածեցնելու դեպքում: Իսկ կուլտուրական և ցանովի մարգագետիններում այդ մի հեկտար տարածությունն արածեցման շրջանում կարող է 4—5 անգամ նորոգվել, արածեցնելուց հետո արագ վերածնելով: Թեև նրա բուսականության աճը կսկսի թուլանալ, սակայն և այնպես նա կկերակրի վոչ թե մեկ, այլ 2—3, անգամ 4 կով: Այսպես, որինակ, գերմանացիները մի հեկտարի վրա կերակրում են 2—3 կթան կով և 3—4 մատղաշ, կթան կովերին քիչ քանակությամբ լրացուցիչ խտացրած կերեր տալով:

Ցամաքած կովերին համարյա կեսի չափով պակաս պետք է տալ, քան թե լավ կթվող կովին, իսկ սաերջների և յերինջների համար պահանջվում է կթվող կովի նորմայի կեսից պակաս: Վոչխարների համար մոտ 10 անգամ պակաս կեր է պահանջվում՝ քան կովերի:

Շատ դժվար է հաշվել մեզ մոտ գոյություն ունեցող գյուղամերձ արոտների կերի պաշարը, քանի վոր նրանց վրա աճող բույսերի կեսից ավելին կաղմում են այնպիսի մոլախոտեր, ինչպիսին են զանգածողիկը, հասարակ դալարթաթը, յերիցուկը, հազարաթերթիկը, խոտուտիկը, հրեշտակախոտը, փշախոտը, փետրախոտը, ջղախոտը և բոշխը: Ի հարկե, լավ բույսեր չլինելու դեպքում անասուններն ուտում են նաև այս այլազգի բույսերը և սնունդ են ստանում մի քանի բույսերից, ինչպիսին են հասարակ դալարթաթը, ապիկոյ խոտը, բոշխը, փետրախոտը և հրեշտակախոտը: Յեթե հաշվի առնվի այն հանգամանքը, վոր այսպիսի վատ խոտով ծածկված մարգագետիններից կրկնակի անգամ քիչ սնունդ է ստացվում, քան լավ խոտերով ծածկված մարգագետիններից, այս դեպքում պետք է յերկու անգամ ավելացվի արոտների անհրաժեշտ քանակը. այնուամենայնիվ, պետք է նկատի ունենալ, վոր այս դեպքում ևս կովը չի տա ացնքան կաթ, վորքան կտար լավ բուսակազմ ունեցող արոտի դեպքում: Վորպեսզի կովը վառ մարգագետիններում կարողանա բավարարել իրեն անհրաժեշտ սննդանյութերի պահանջը, հարկադրված է լինում ավելի շատ

կանաչ ուտել, իսկ վատ կանաչի 7-8 կգ-ը և դեռ ավելին հավասար է կերի 1 միավորի: Այսպիսով, 400 կգ կենդանի քաշ ունեցող և 10 լիտր կաթ ավող կովի որվա ընթացքում պետք է ուտի 60 կգ-ից ավելի կանաչ: Կանաչի այդ քանակի հետ կովի ստամոքան ինչպես հարկն է չի հաշտվի և, հետևաբար, կթերակրվի, վորի հետևանքով կաթը կպակասեցնի:

Բայց դրանից, պետք է հաշվի առնել կերերի մի շատ կարևոր հատկությունը, վորով հաշվում են նրանց սննդարարությունը: Ամեն վոք լսել է կոնցենտրատների (ուժեղ կերերի) մասին: Այսպես են կոչվում այն կերերը, վորոնց մեջ սպիտակուց կոչված նյութը շատ է լինում: Սրանց թվին են պատկանում վարսակը, գարին, թեփը, քուսպը և այլն: Սպիտակուցը շատ անհրաժեշտ է անասունի որգանիզմի համար: Սպիտակուցներով ավելի հարուստ են բակլայազգի (թիթեռնածաղկավոր) բույսերը և հացազգի լավ բույսերը, վորոնց հետ հետագայում մանրամասն կծանոթանանք: Բակլայազգիների մեկ կգ-ի մեջ պարունակվում է մինչև 25 գր սպիտակուց: Մարգագետնային և հատկապես անտառային այլազգիներն սպիտակուցով աղքատ են. սրանց մեկ կգ-ի մեջ 10 գրամից պակաս սպիտակուց կա: Այսպիսով, սպիտակուցը բոլոր տեսակի կերերի, այս թվում նաև արոտի կանաչի սննդարարության վորոշման չափանիշն է. նշանակում է պետք է հաշվի առնել արոտի 2 հիմնական հատկություն. նրա բուսակազմի մեջ գտնվող լավագույն լորագգի և հացազգի բույսերի քանակը ու նրանց աճման թափը: Ասենք, որինակի համար, ինչ կարող է տալ մամաակալած, տորած հորթավայրերի խորդուբորդ հողամասերի մեկ հեկտար տարածությունը լորագգի և հացազգի բույսերի լրիվ բացակայության դեպքում. ամբողջ արոտի շրջանում ամենաշատը 300—350 կգ վատ խոտ: Այսպիսի արոտի դեպքում, անգամ հազար հեկտարի վրա արածեցնելիս, նախիրը կոշտ չի լինի և արդյունք չի տա: Այստեղ, ըստ հողակտորների ձիշտ արածեցնելու դեպքում անգամ, քիչ արդյունք կստացվի: Այստեղ անհրաժեշտ է կիրառել արմատական միջոցներ՝ արոտավայրերի բարելավման համար: Որինակի համար վերջնենք անտառային արոտավայրը, վորի վրա մոտ 15%-ով լորա-

հացահատիկային բույսեր են, իսկ ֆնացածներն այլազգիներ և բոշխեր են: «Մոլոչնոյն» տոհմական տնտեսության նույն կարգի արտադրանքն ուսումնասիրելիս պարզվել է, վոր անսխառն արածեց-նելու դեպքում, 3—4 ամսվա ընթացքում սրանք հեկտարից ապ-լիս են մոտ 670 կգ կանաչ խոտ, իսկ 4 հոգակտորի բաժանելու և հերթով արածեցնելու դեպքում տալիս են 1,5—2,5 տոնն: Բաց արտադրել, վորոնց վրա 25—35% հալազգի-բակլայազգի բույսեր են, իսկ ուտելի այլազգի բույսերից կան հասարակ գայ-լաթաթը, ջղախոտը, հաղարաթերթիկը և ուրիշ բույսեր, անսխառն արածեցնելու դեպքում մեկ հեկտարից 3—4 ամսվա ընթացքում տալիս են 2, 3 տոնն կանաչ խոտ:

Չորս հերթական հոգակտորի բաժանելու դեպքում նույն ժամանակամիջոցում նման արոտները տալիս են 6, անդամ 7 տոնն խոտ մեկ հեկտարից: Սա արդեն բնական արոտի բարձր գնահատականն է: Հետևյալ ավելի քան բարձր գնահատականը պատկանում է լավագույն, վորողվող մարգագետիններին և տա-փաստանային խամերին, վորոնց մեջ գերակշռում են բակլայազգի և հացազգի բույսերը: Ամենաբարձր գնահատականը պատկանում է կուլտուրական ցանովի արոտավայրերին, վորոնք հեկտարից տալիս են 20 տոննից ավելի կանաչ խոտ:

Ինչ վերաբերում է մարգագետնի կանաչի վերաճման արտ-գույնությանը, դա կախված է տարբեր պայմաններից, խոնավության չափից, արածեցնելուց հետո թողնված բույսերի բարձրությունից, բույսերի տեսակից, վորոնցից մի մասն արագ են վերաճում, իսկ մյուսները՝ դանդաղ: Նայած բույսերի վերաճման թափին, արոտ-ները բաժանվում են հոգակտորների՝ ըստ արածեցման հերթի, ըստ վորում անձրևային ուրերին արածեցնում են բարձր և չորա-յին հոգակտորները վրա, իսկ չորային ժամանակներում՝ ավելի ցածրադիր արոտներում: Պետք է արածեցնել մինչ խոտի բարձ-րության հետևյալ սահմանը — անտառային շրջաններում՝ 5—6 սմ-ից վոչ ցածր, այլազգի բույսերով հարուստ ապիտականե-րում՝ 4—5 սմ-ից վոչ ցածր, իսկ անջրդի արոտներում՝ 3—4 սմ-ից վոչ ցածր: Ամենից ավելի շատ կանաչ մասսա յեն տալիս, ավելի մեծ կայունություն ունեն և ուժեղ վերաճում են բազմամյա

բույսերը: Մարգագետիններում այս բույսերի հաշվառումը հա-րավորությունն է տալիս զաղափար կազմել կանաչ խոտի պաշարի մասին:

Բացի այդ, բազմամյա բույսերը տալիս են ամենից ավելի վաղ մայիսյան կեր: Արոտներում վորքան բակլայազգի և հացազ-գի բազմամյա բույսերը շատ լինեն, այնքան ավելի շատ կանաչ կեր կստացվի:

Բազմամյա բույսերից պետք է նշել յերեքնուկը, ապուշտը, աղվեսապոչուկը, տիմոֆեյեվկան, մարգագետնային վարսակը, վորդուկը, ագրիստը, կորնգուր, իշապուշտը, անքիստ ցորնուկը և սիդախոտը:

Նկատի ունենալով այս պայմանները, տավարածը կարող է մոտավորապես հաշվի առնել արոտային կերի ֆոնդը և հաշվում-ներ կատարել արածեցման վորոշ շրջանի համար:

Այսպիսով, յեթե արոտի գործին վերաբերվենք այնպես ան-վաղթ, ինչպես մեզ մոտ են հաճախ վերաբերվում, գտնելով, վոր չարժե զբաղվել արոտները բարելավման գործով, քանի վոր նրանք չնայած վատ են, բայց տարածությամբ շատ են, ապա դրա հետևանքով կստացվի այնպիսի խառնաշփոթություն, ինչպի-սին առթի է յիդել տեսնել Ուրալի և արևմտյան Սիբիրի անտա-նապահական շրջաններում: Այնտեղ արոտավայրերը տասնյակ կիլոմետրներ են կազմում, սակայն այս ամենը կամ հողաթմբ-րից են կազմված, կամ թե անտառների մեջ են գտնվում, այսինքն՝ ունեն վատ բուսականություն, այնպես վոր կովին անհրաժեշտ է լի-նում որվա ընթացքում արոտից վերցնել 60 կգ-ից վոչ պակաս կանաչ կեր: Ահա սրա հետևանքով ել ստացվում են ցածր կիթեր: Հաշվենք կոլտնտեսության առասուհիների միջին գլխաքանակի արոտի մոտավոր պահանջը, նկատի ունենալով, վոր յեթե կթի կովերի մի մասը ցամաքի, ապա նրանցից մի մասը կձնի:

Նոյեմբերի 100 կթի կովի համար՝ հաշվելով մեկ կովի միջին կենդանի քաշը 400 կգ, կիթը որակաւ 10 լիտր, իսկ նրա որակաւ կերի պահանջը մոտ 40 կգ կանաչ (1—1,5 կերի միավոր լրացու-ցիչ ուժեղ կերի հետ), ընդունելով վոր 5—5,5 կգ կանաչը հա-վասար է կերի 1 միավորի, 5 ամսվա արոտի ընթացքում ըն-

դամենը կապահանջվի մոտ 600 տոնն լավորակ կանաչ, 20 ցամաքած կովի համար 70 տոնն, 10 ստերլ կովին՝ 25 տոնն, 20 գլուխ յերկու տարեկան յերինջներին՝ 60 տոնն, յերեսուն գլուխ մեկ տարեկան հորթերին՝ 50 տոնն, մի տարեկանից ցածր 60 հորթին՝ 50 տոնն (ոժանդակ կերակրման դեպքում), 200 վոչխարին՝ մոտ-դաշներին հետ՝ 150 տոնն, 50 ձիուն (պարբերաբար) 50 տոնն, 100 խոզին՝ մատղաշների հետ՝ (ոժանդակ կերակրման դեպքում) 75 տոնն: Բնական լավ արոտի մեկ հեկտարից, արոտակտորները ձիւտ ու հերթականութեամբ արածեցնելու դեպքում, կարող եւ ստացվել մոտ 6—7 տոնն արածեցված եւ նորից վերահած կանաչ: Նշանակում եւ բնական լավ արոտից, կանոնավոր արածեցնելու դեպքում, այդպիսի մի նախրի համար բավական եւ 200 հեկտար: Շանովի արոտները կարող են տալ 3 եւ նույնիսկ 4 անգամ ավելի շատ կանաչ, հետեապես զբաղեցնել ավելի քիչ տարածութիւն կապահանջվի: Իսկ վատ արոտները չեն տա 0,5 տոնն, կարող եւ պատահել նույնիսկ՝ 0,25 տոնն, հետեապես զբաղեցնել ավելի քան 3 եւ նույնիսկ 4 անգամ ավելի շատ, քան բնական լավ արոտներից. իհարկե, այդ արոտները ցանովի արոտների հետ համեմատել ան-գամ չի կարելի:

Ինչպես վոր աշորայի ծղոտի քանակով չի կարելի փոխա-րինել յերեքնուկի խոտի վորակը, այնպես եւ վատորակ արոտ-ների քանակով չես փոխարինի լավագոյն արոտի վորակը, սա-կայն ամեն տեսակի կերի լավագոյն վորակով կարելի չեւ շատ ձեռնտու յե փոխարինել նրա քանակը: Նշանակում եւ հարկավոր եւ առաջին հերթին դնել մեր արոտների վորակի բարձրացման հարցը:

ՅԱՐԲԵՐ ԽՈՏԱՐՈՒՅՍԵՐԻ ԿԵՐԱՐԺԱՆԻԳԸ

Բույսերը սնունդն ստանում են հողից. վորպէսզի հողը կա-րողանա բույսի սնման համար բավական քանակի սննդարար նյութեր հավաքել, անհրաժեշտ եւ յերկու հիմնական պայման՝ հողի բավականաչափ խոնավութիւն, բայց վոչ չափից անց, եւ ողի ազատ մուտքը հողում:

Վողողվող մարգագետիններն ավելի յեն բավարարում այս

պայմաններին, վորովհետեւ սրանց հողն ավազա-կավային եւ, փոխար և բավականաչափ խոնավ: Բայց յերբ այս մարգագետին-ները խիստ ցածր են ընկած և գետի վարարած ջրերը ճահճային են դարձնում, նրանք կորցնում են իրենց լավ հատկութիւն-ները, նրանց բուսակազմը վատանալով դառնում եւ ամենացածր վորակի, ինչպիսին հատուկ եւ մարգագետնային ճահճներին: Այս բանն առաջանում եւ նրանից, վոր հողի մեջ կուտակված ջուրն արգելք եւ հանգիստանում ողի ազատ մուտքին, վորից եւ խախտվում եւ բույսի սննդառութիւնը: Լավագոյն բույսերը մեռ-նում են սննդի պակասից և միայն աճում են այսպես կոչված թթու հացազգիները (բոլխերը, կնյունները) ու մամուլները: Այս յերե-թույթի առաջանում եւ նաեւ բոլոր տեսակի ցածրադիր, խոնավ մարգագետիններում, վորտեղ ստորերկրյա ջրերը մակերեսին շատ մոտ են և նույնիսկ գուրս են գալիս հողի մակերեսը:

Հենց նման խոնավ տեղերում առաջանում են հողակոշտեր՝ անասունների կողմից տրորվելու հետեանքով:

Գետերի բարձր ափերի, տափաստանների, անտառային բա-ցատների չոր հոգերն ուղիղ հակապատկեր են հանդիսանում այդ խոնավ հողակտորների: Այստեղ հողի խոնավութեան չափը կախ-ված եւ ձյան և անձրևային տեղումների քանակից: Ուստի խոտի բերքն ամբողջովին կախված եւ կլիմայական պայմաններից. տուտ անձրևները կլինեն — խոտ կլինի, անձրև չի լինի — խոտ եւ չի լինի:

Հողի մեջ ողի մուտք գործելու վերաբերյալ պետք եւ առել, վոր անջրդի մարգագետիններում բույսի աճման համար այդ ան-հրաժեշտ պայմանը շատ բազմազան եւ և կախված եւ նախ՝ հողին փխրութիւն տվող հումուսի քանակից, յերկրորդ՝ ճմակալելուց: Ճմակալումը մարգագետնի հնանալու և այլասեռման նշան եւ:

Իհարկե, ճմակալումն առաջանում եւ նաեւ ցածրադիր մարգա-գետիններում և այստեղ նա, ի վերջո, չեր եւ անվտանգ մամուլային շերտի, վորը գցում եւ մարգագետինների կերային արժեքը: Իսկ ավելի բարձրադիր մարգագետիններում, անտառային բացատնե-րում ճմակալելուն, մարգագետինների այլափոխման և հնանալուն զուգընթաց սկսում են աճել մի խումբ գեղեցիկ մոլախոտեր՝

1009
39894

1017

Ցավաբաժի հուշատե

Նկ. 1. Յիմաֆեյեզկա

Նկ. 2. Վոդնախոտ

դանդաճողիկը, մարգագետնային տերեփուկը, պուտը, խորդենին, յերիցուկը, մեխակը, անանուխը, շողավարդը, մկանականջը և այլն:

Ծաղիկների գեղեցիկ ծածկոցն այդ վատ բուսակաղմի, հետեւաբար և մարգագետնի վատ դրության առաջին նշանն է:

Այսպիսով, կանաչ խոտի վորակը հիմնականում կախված է հողի վիճակից, նրա խոնավութունից, ճմակալուծից, պնդանալուց և հողակոշտերի առաջացումից: Տեղում մեծացած տավարածնեքը սովորաբար խմանում են, թե վեր արոտը, վեր տարում (խոնավ, թն չորային) լավ կամ վատ բերք է տալիս: Սակայն, հաճախ բերքատվության մասին դատում են մարգագետնի կանաչով ծածկված լինելուց, չհասկանալով և հաշվի չառնելով, վոր նրա միջի բույսերի կեսը և նույնիսկ կեսից ավելին ցածրորակ, քիչ սնունդ պարունակող այլազգի բույսեր են:

Ի հարկե, այս այլազգի բույսերը հաշվառումից չպիտի հանել, վորովհետև մեր բնական, չբարելավվող արոտներում այլազգի բույսերը մեծ մասամբ կաղմում են խոտի գլխավոր մասսան, իսկ կենդանիներն ուտում են և՛ հասարակ գալաթաթը, և՛ ապիկոյը, և՛ շղախոտը: Բայց մենք խնդիր ենք դնում այդ այ-

Նկ. 3. Կարմիր յերեքնուկ

Նկ. 4. Սպիտակ յերեքնուկ

լազգի բույսերը փոխարինել ավելի սննդարար և արոտների խոտի վորակը բարձրացնող հացազգի և բակլայազգի բույսերով: Այդ պատճառով անհրաժեշտ է տալ այդ լավագույն մարգագետնային բույսերի թեկուղ համառոտ բնութագիրը:

Ինչպես ցույց է տալիս անունը, հացազգի բույսերը նման են հացահատիկներին. նրանք ունեն ծղտանման ցողուն՝ օնամեջ, ուղիղ և առանց ճյուղավորության, բայց հանգույցներով: Ցողունից սկիզբ են առնում բարակ տերևներ, իսկ վերևում ծաղիկներ՝ հասկի կամ հուրանի ձևով: Ողակած և հանգույցները ցուցանիչ են այսպես կոչված քաղցր հացազգիները թթու, ճահճային բույսերից տարբերելու համար:

Լավագույն հացազգի խոտաբույսերը հետևյալներն են. ախմփեյեզկան և աղվեսապուշը մի ծաղիահասկիկով՝ նման թավ պուշի, պոչուկը և ցորնուկը՝ վարսակի նման հասկով, վոդնուկը, վորի հասկը նման է մի քանի կլոր հուրանների, սիդախոտը, ապրառառը, վորոնց հասկերը նման են ցորենի հասկին, մարգագետնային ավելուկը, վորն ունի առանձին հուրաններից կաղմված բաց հասկ:

Նկ. 5. Կելի

Նկ. 6. Առվույտ

Բակլայազդի կամ թիթեռնածաղկավոր խոտաբույսերն այսպես են կոչվում նրա համար, վոր սրանցից մի քանիսը բակլայի նման պտուղ են տալիս, իսկ մի քանիսի ծաղիկները հիշեցնում են նստած թիթեռը:

Սրանք յերկաերևանի յեն (փետրածեն), ինչպես, որինակ՝ վիկան, կամ թե յերեք տերևանի, ինչպես, որինակ՝ յերեքնուկը: Այս բույսերից ավելի շատ հայտնի յեն յերեքնուկի տարբեր փոփոխակները՝ կարմիր յերեքնուկը, սպիտակ փուփու յերեքնուկը, չվեղական յերեքնուկը՝ վարդագույն ծաղկե գլխիկով: Այնուհետև բոլորին հայտնի են վիկը և վոլուբիլի տարբեր փոփոխակները: Մի շարք տեղերում յանում են առվույտ, կորնպան և սոյա, վորոնք մեծ տեղերում յանում են առվույտ, կորնպան և սոյա, վորոնք մեծ կերային արժեք ունեն (Նկ. 6, 7): Թիթեռնածաղկավոր բույսերն ունենում են շատ խորը գնացող արմատներ, վորի հետևանքով

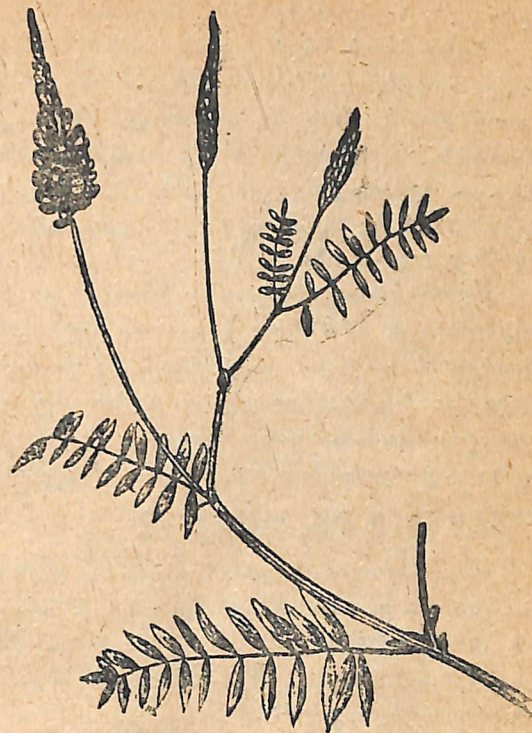
լավ են աճում նույնիսկ այնպիսի չոր հողերում, վորտեղ հողի խոնավությունը հացահատիկային բույսերին չի բավարարում:

Բացի դրանից, թիթեռնածաղկավոր բույսերն իրենց մեջ ավելի մեծ քանակությամբ սպիտակուցային և հանքային նյութեր են պարունակում, քան հացազգի բույսերը, սրա համար ել նրանք խոտի ցանքային խառնուրդի գլխավոր մասն են հանդիսանում:

Վերը թված հացազգի կամ թիթեռնածաղկավոր բույսերի առկայությունը մար-

գագետիններում կարող և մարգագետնի վորակի ցուցանիշ հանդիսանալ ինչքան այս բույսերից շատ կան, այնքան մարգագետինը լավորակ և: Չնայած վոր այս բույսերի մեծ մասը բազմամյա յեն, սակայն բարձրիթող արված մարգագետիններում, այնուամենայնիվ, աստիճանաբար մոլախոտերի տակ խեղդվելով անհետանում են, վորի մասին մենք արդեն խոսեցինք և կխոսենք նաև արածեցնելու կարգը նկարագրելու ժամանակ:

Այսպիսով, ճանաչելով իր արոտավայրերը, տավարածն արոտներում պետք և կատարի հաշվառում ըստ բուսականի, այսինքն՝ ինչ տեսակի ու վորակի բույսեր են աճում նրա վրա,

Նկ. 7. Կորնպան

և վորքան կեր կարելի յե սպասել առանձին արոտակտորներէից յերկու հերթ արածեցնելու դեպքում:

Այնուհետև հաշվով դուրս բերել ամբողջ նախրի կերի պահանջը, հաշվելով կթվով կովի համար, ինչպես ցույց ենք արել, մոտավորապես 6000 կգ. ամառվա ընթացքում, կամ թե 1200 կգ ամսական, ստերջների և մի սարեկանների համար՝ 2500 կգ ամառվա ընթացքում, կամ թե 500 կգ ամսական, իսկ ցամաքներին՝ 3750 կգ ամառվա ընթացքում, կամ թե 750 կգ ամսական և այլն (տես հշ 15):

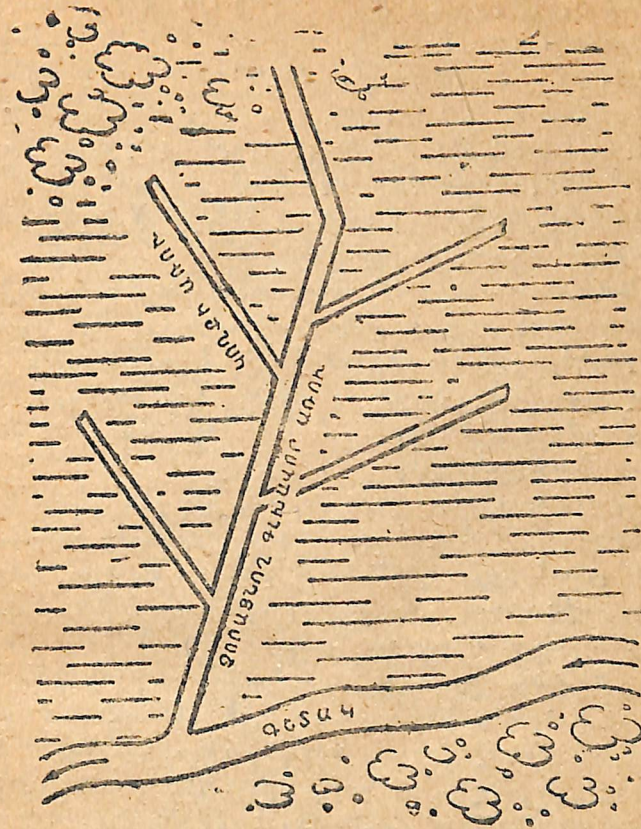
Արոտներում սննդաբար նյութերը չբավարարելու դեպքում տնհրաժեշտ ե ոժանդակ կեր տալ: Խտացրած կերերով լրացուցիչ կերակրումն անհրաժեշտ ե բարձր կիթ տվող կովերի համար, իսկ ամբողջ նախրի լրացուցիչ կերակրումը տնտեսությունը խիստ ծանրաբեռնում ե, ուստի պետք ե այլ միջոց գտնել, այն ե՝ բարելավել արոտները մի շարք միջոցառումներ գործադրելով:

ԱՐՈՏԱՎԱՅՐԻ ԲԱՐԵԼԱՎՈՒՄԸ

Արոտավայրերի բարելավման յեղանակները կոլտնտեսությունների և խորհրդատեսությունների համար միանգամայն մատչելի չեն, սակայն բազմազան են և կախված են արոտավայրերի հատկություններից: Այս յեղանակների վորոշելը մտքաբուծ մասնագետների գործն ե:

Մենք այստեղ, վորպես ընդհանուր միջոցառումներ, կնշենք հետևյալը. խոնավ հովիտները չորացնել առուների միջոցով, կոճղերը կտրատել և հողը վարել, պարարտացնել մոխրով, կրով և արհեստական ֆոսֆորային պարարտանյութերով: Ճածրադիր տեղերը պետք ե չորացնել մասնագետի ղեկավարությամբ, վորպեսզի հողը չափից դուրս չչորանա (նկ. 8):

Կան նաև թփուտներով և կոճղերով պատած այնպիսի հըսկայական տարածություններ, վորոշնք անգամ չորացման կարիք չեն դգում, այլ պահանջում են միայն թմբերի և կոճղերի կրտրատում, կրկնահերկ և հանքային պարարտացում, թեկուզ մոխրով և կրով: Յեթն հողի այս բարելավմանն ավելացվի նաև այնպիսի խոտերի յինթացանքը, ինչպիսին են՝ յերեքուկի, վիկի, տիմոֆեյիվկայի, վարսակի, և վերը թված մի շարք այլ խոտաբույ-

Նկ. 8. Չորացնող առուների սխեմա

սերի ցանքը, այդ դեպքում՝ արոտավայրի համար վոչ պիտանի հողերից (վորտեղ նախիրը սոված ե մնում) կստացվեն կերով շատ հարուստ արոտավայրեր: Չոր հողերում, անտառային բացուտներում և չոր մարգագետիններում, վորոշնք ծածկված են ծաղկող մոլախոտերով, նույնպես պահանջվում ե հողի յերեսի յերտի փխրեցում՝ հողի մեջ ողն ազատ մուտք գործելու և ձյան ու անձրևային ջրերը լավ ներծծվելու համար: Այստեղ նույնպես

հանքային պարարտացումը և լավագույն կերաթոտերի լին-
թացանքը կբարձրացնի բերքատվությունը: Նույնիսկ այն-
պիսի հասարակ միջոցառումներ, ինչպես են՝ մարգագետնային
ծանր փոցխով փոցխելը, մոխրով և կրով պարարտացնելը, կոճ-
ղերի ու թփուտների հեռացնելը, դգալիորեն լավացնում են աչքա-
թող արված մարգագետնային հողամասի բուսականությունը:

Սրա համար ել Կուսակցության Կենտկոմի հուլիսյան պլե-
նումը վերոգրեց՝ «պարտավորեցնել ԽՍՀՄ-ի ՀժԿ-ին 1934 թ.
մթերել և մարգագետիններում ու արոտներում ցանել վայրի խո-
տերի 2000 ցենտներից վոչ պակաս սերմ: Նույն այս նպատակով
պարտավորեցնել շրջհողաժողովներին և կոլտնտեսություններին
լայն կերպով ծավալել վայրի խոտաբույսերի սերմերի հավաք-
առանձնացելով սրա համար հատուկ հողամասեր 34 թ. խոտ-
հարքի տարածություններին:

Մեր մարգագետինները գիտեն, վոր քիչ չեն գտնվել նայնպի-
սի մարգագետնային տարածություններ, վորոնցից հեշտությամբ
և առանց խոտհարքի ընդհանուր ֆոնդին կպչելու, կարելի չե
յերեքնուկի, սիդախոտի և այլ լավագույն բույսերի հողակտորներ
առանձնացնել սերմ ստանալու համար:

Պետք է ասել, վոր արոտների մշակման միջոցով վոչ միայն
բարձրանում են նրանց կերարժեքը, այլև անասունները գերծ են
մնում արոտավայրի շատ հիվանդություններից, ինչպես,
որինակ պիրոպլազմոզից, մի շարք ճիճվային հիվանդություննե-
րից, թունավոր խոտերով թունավորվելուց և այլն:

ԱՐՈՏՆԵՐԻ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՇՎԱՌՈՒՄԸ ՅԵՎ ՎԵՐԱՑՈՒՄԸ

Տավարածը պետք է խմանա թե արոտավայրերի ինչպիսի
հողակտորների վրա առատություններ աճում են մոլախոտեր ու
թունավոր բույսեր, թե վոր հողակտորների վրա կան ճահիճներ
և ճկուտներ, վոր արոտամասերն են ծածկված թփուտներով և
վորտիզ են շատ լինում անտառային բույսեր ու տիգեր: Բոլորին
պարզ է թունավոր բույսերից տաջացող վտանգը, իսկ այն մա-

սին, թե ինչպես պետք է պաշտպանել նախիրը թունավոր բույ-
սերով թունավորվելուց, նկարագրված է այս հուշատետրի հետա-
գա հատուկ գլխում: Բայց, ի հարկե, շատ ավելի ճիշտ և կարե-
վոր է արոտավայրն ազատել մոլախոտերից ու թունավոր բույ-
սերից, քան թե անընդհատ պտտել սրանց շուրջը և մշտապես
վախենալ: Թե վորեւն անասուն կարող է ագահաբար թունավոր
բույս ուտել ու զնամկել:

Ամենավտանգավոր և արոտավայրերում մշտապես հանդի-
պող թունավոր բույսերի ճանաչելը նկարագրված է նաև թու-
նավորման վերաբերյալ գլխում:

Մոլախոտերի և թունավոր բույսերի հեռացման ամենալավ
միջոցն արտի կուլտուրականացումն է: Սակայն դեպքեր են լի-
նում, յերբ կուլտուրական մարգագետիններում անգամ թունա-
վոր բույսեր են յերևան գալիս: Սա առաջանում է հետևյա
կերպ. բավական է, վոր վորեւն արոտամասում բանի վորեւն թու-
նավոր կամ չուտվող մոլախոտ, նա սկսում է ավելի արագ
տարածվել, քան լավ բույսերը, վորովհետև կենդանիները, ի հար-
դի, ուտում են լավ բույսերը, իսկ թունավոր բույսն առանց
վորեւն խոչընդոտի սկսում է ծաղկել ու սերմ տալ: Այստեղից է
հետեւում, վոր պետք է թունավոր բույսերի և մոլախոտերի
դեմ պայքարել, այսինքն՝ հնձել մինչ նրանց ծաղկելը, կույտեր
կազմել և այլն:

Այսպիսով, հաշվի առնելով թունավոր բուսականություններ
հարուստ հողամասերը, պետք է գարնանը, հենց վոր թունավոր
բույսերն սկսեն աճել, կազմակերպել ամենից ավելի վտանգավոր
հողամասերի բույսերի քաղը: Ի հարկե, թունավոր բույսերի մեծ մա-
սը բողմամյա յեն, այդ պատճառով և հնձելուց հետո նրանք
սկսում են արմատից նորից աճել, բայց համեմատյա դեպս նրանք
այլևս մյուս արոտամասերի վրա չեն տարածվի:

Ճահիճներն ու ճկուտներն իրենց վատ ջրով վտանգավոր
են ստամոքսա-աղիքային և վարակիչ հիվանդությունների տե-
սակետից: Հաղվազյուտ չեն դեպքեր, յերբ անասունները վնաս-
վել կամ նույնիսկ մահացել են ճահճուտ տեղերում:

Այս բոլորով հանդերձ այսպիսի վայրերում անասուններն

իրենց ստամոքսը լցնելով ցածրարժեք, անբրակ կերով, համարյա թե նրանցից վոչ մի սնունդ չեն ստանում:

Պարզ է, վոր կարելի չե ազատվել այսպիսի վտանգներից հողերի չորացման միջոցով, իսկ յեթե դա ինչ-ինչ պատճառներով անհնար է, այդ դեպքում մեռւմ ե միայն խիստ հետեւել, վոր վոչ մի դեպքում վոչ արածեցնելու և վոչ ել ջուր խմելու ժամանակ անասուններն այդ տեղերին չմոտենան:

Մացառապատ տեղերը վոչ միայն լավ արոտավայրերից մեծ տարածութիւններ են խլում, այլ և կարող են անասուններին վնաս պատճառել:

Հայտնի չե, վոր թփերը տիգերի ապաստարան են հանդիսանում, իսկ տիգերից կարող ե տարածվել պիրուլազմող հիվանդութիւնը: Բացի դրանից, թփերն իրենց տակ կարող են թագցընել սաստկած անասունների լէշեր ու ամեն տեսակ անմաքրութիւններ, վորոնք և կարող են վարակիչ և ճիճվային հիվանդութիւնների աղբյուր դառնալ. բացի այդ, նրանք կարող են ապաստարան դառնալ բոլոր տեսակի թռչող միջատների, նույնիսկ բռնների համար:

Այդ թփերը հողի վրա սովեր գցելով, խոչընդոտ են հանդիսանում լավագույն բույսերի աճմանն ու նպաստում են մոլախոտերի զարգանալուն: Թփուտների առկայութեան պեպքում հողամասերի բարելավումն անհնարին է: Դրա համար ել արոտավայրերի թփերը պետք ե կտրտել, արժատահան անել ու հեռացնել:

ԱՐՈՏԱՎԱՅՐԵՐԻ ԶՐԵԼԱՏԵՂԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Մարգագետնային բույսերը պարունակում են մոտ 80% ջուր, հետեւաբար յեթե կովը 50 կիլոգրամ կանաչ խոտ ուտի, ապա նա կստանա միայն 10 կգ չոր կեր և 40 կգ ջուր, այսինքն՝ մոտ 3 դույլ ջուր: Իսկ յեթե նա ուտի 35 կիլոգրամ կանաչ կեր, այս դեպքում կստանա մոտ 2 դույլ ջուր:

Սակայն կովին որովա ընթացքում անհրաժեշտ ե 5—6 դույլ ջուր: Զրի պակասութիւնն անդրադառնում ե անասունի առողջութեան և կաթնատուութեան վրա: Սրա համար ել չի կարելի

հույս դնել, ինչպես յերբեմն արտահայտվում են, թե թարմ կանաչ կերի մեջ բավարար չափով ջուր կա: Շուգ որերին կանաչի մեջ յեղածի քանակը նույնիսկ բոլորովին չի կարելի նկատի ունենալ, վորովհետեւ ջուգ ժամանակ կովը նույնիսկ 6 դույլից ավելի ջուր կխմի:

Յեթե արոտավայրում կամ սրանց մոտիկ տեղերում լավ գետակներ են հասում, կամ յեթե լավ, մաքուր լճեր են գտնվում, այս դեպքում ջրելատեղի հարցն ինքնին լուծվում է: Պետք միայն հ հոգալ ջրաբեր ճեշտ կարգի պահպանման մասին: Սակայն շատ արոտավայրեր իրենց մատակարարում առուներ ու լճեր չունեն: Նման շատ դեպքերում վորպես ջրելատեղ ոգտագործում են բոլոր տեսակի կանգնած ջրերը, լճակները, ճահճուտները ե այլն:

Պետք ե վորոշակի ասել, վոր այդպիսի ջրելատեղերը հաճախ վարակիչ և ճիճվային հիվանդութիւնների գլխավոր աղբյուրներ են հանդիսանում: Զրելատեղի կազմակերպումը մեր կոլտնտեսութիւնների և խորհրդատեսութիւնների նախրի պահպանման գլխավոր խնդիրներից մեկն է: Ձի կարելի այս խնդրի հաջող լուծման համար խնայել վոչ աշխատանք և վոչ ել միջոցներ: Իսկ միթոնդ և լինչպիսի ջուր պետք ե վորոնենք կենդանիներին ջրելու համար և վորպիսին պետք ե խոտանենք:

ԶՐՀՈՐԱՅԻՆ ԶՐԵԼԱՏԵՂԵՐ

Ամենալավ ջուրը ստորերկրյա, յենթահողային ջուրն է, վոր կարելի չե ստանալ աղբյուրներից և ջրհորներից: Սակայն այս դեպքում ջրհորները պետք ե փորված լինեն 4 մետրի չափ մինչ ջրի մակերեսը: Այնուամենայնիվ այսպիսի խորութեան դեպքում անգամ անհրաժեշտ ե ջրհորը պատրաստել ալնպես, վոր նրա մեջ գետնի մակերեսից ջուր չհոսի: Այդ նպատակի համար ջրհորի կտրվածքը պետք ե ամուր լինի և հողի մակերեսից բարձր: Ամենից լավ կլինի ջրհորի վերին մասը զինել ցեմենտից: Յեթե դա անհնար է, ապա կտրվածքի վերին մասը՝ 2—2,5 մետր՝ յերկտակ կառուցել: Այսպիսով, ջրհորի ներքին կտրվածքը կլինի համատարած մինչև անջրանցիկ շերտը, իսկ յեղիքորդ՝ արտաքին

Այն տեղերում, վորտեղ սատրերկրյա ջրերն արդեն յեղ են գտել առուների կամ աղբյուրների ձևով, կարելի չէ հոսող լճակներ կառուցել: Ինձ վիճակվել է կոնստանտնուպոլսի մեկում այդպիսի մի լճակ տեսնել, վոր պատած եր ամուր ցանկապատով և վոչ վորք թույլ չեր տրվում: այդտեղից ջուր վերցնել: Թույլ եր տրվում վերցնել միայն լճակից փողրակով դուրս յեղող ջրից: Լճակի հատակը և ափերը լցված էին մանրախճով: Փողրակի միջոցով լճակից դուրս յեղող ջուրը մաքուր եր, ինչպես աղբյուրի ջուրը:

Նախրի և առանձին անասունների ամառվա ջրելատեղը կանոնավոր պահպանելու համար հատուկ հոգատարություն է պահանջվում: Անմիջականորեն ջրամբարից խմելու համար անհրաժեշտ է ընտրել թե՛ փ, բայց վոչ լճացած և տղմոտ: այս տեղերում պետք է մանրախիճ լցնել, իսկ վորտեղ կարելի չէ՝ քարով սալահատակել: Զրի շուրջը ցանկապատ պետք է կառուցել այն հաշվով, վոր անասունը ջուր խմելու համար դուռնչն ազատ ջրի մեջ հասցնել կարողանա: բայց վոչ թե ամբողջովին ջրի մեջ մտնի (նկ. 9): Անասուններին ջրի մեջ անտեղի չպետք է պահել, վորպեսզի սրանք իրենց արտաթորությամբ չկեղտոտեն ջուրը և ափերը (նկ. 10): Ափերը պետք է մաքրել: Յեթե բնակելի վայրերից, դործարաններից, սպանդանոցից գետի մեջ ջուր է թափվում, այդ դեպքում ջրելատեղը պետք է սարքել այդ վայրերից բարձր տեղում այսինքն՝ գետի հոսանքից վերև:

ԱՆՊԵՏԲ ԶՐԵԼԱՏԵԼԵՐ

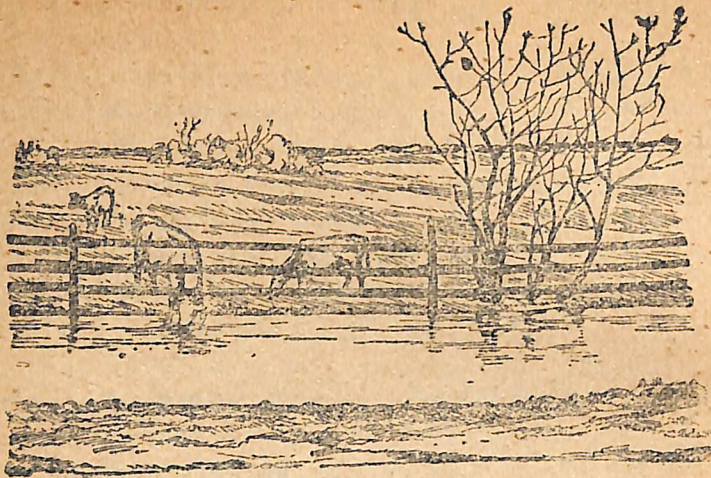
Իրրե ջրելատեղ ծառայող կանգնած լճակները, մանավանդ յերբ նրանց մեջ գոմից, բնակելի վայրից և գոմադրի ու կեղտի փոսից ջուր է թափվում, անհրաժեշտ է անպայման խոտանել: Այդպիսի լճակները պետք է ցանկապատել և արգելիլ անասունների մուտքը: Կանգնած առուները, առվակներն ու արոտավայրերում գտնվող ջրափոսերը պետք է ցածրացնել, կամ նույն-

կտրվածքը մոտ 3 մետր գետնի մեջ կլինի ու գետնի մակերեսից 0,5 մետր բարձր: Այս դեպքում յերկրորդ կտրվածքը կարելի չէ ձյութել և ձյութած տորֆի վրա գերան դնել: Այս բոլորով հանդերձ՝ ջրհորից 20 մետր հեռավորության սահմանում չպետք կեղտի կուտակում լինի: Ամենից լավն այն է, յերբ ջրհորի մեջ դրված է պոմպ՝ ջուր քաշելու համար և վերևից ջրհորը ծածկված է: Ընդհանրապես պետք է հետևել ջրհորի մաքրությանը:

Պետք է նաև հետևել, վոր բոլոր տեսակի հիվանդությունների գեպքում թույլ չտրվի անասուններին ընդհանուր տաշտին մոտենալու, այլ առանձին ջրվեժն և վոչ մի ոտար անասուն կուտեստության ընդհանուր ջրատաշտակից ջուր չխմի: Այս նպատակով, այլև ջրելուց հետո տաշտակը չորացնելու համար պետք է այն շուրջ տալ կամ թե նրա վրա ունենալ կողպեքով կափարիչ և ջրի ֆնացորդը թափելուց հետո կողպել:

Այնտեղ, վորտեղ սատրերկրյա ջրերը շատ խոր են գտնվում, հարկ է լինում այսպես կոչված արտեզյան ջրհորներ փորել:

Ջրհորի ջրի քանակը և սպառվելուց հետո նրա վերստին կուտակման արագությունը կարելի չէ վորոշել հեռեկալ կերպ: դույլը չոր պարանով իջեցվում է մինչև ջրհորի հատակը: պարանի թրջված մասով նշվում է ջրի խորությունը՝ ասենք 6 մետր, այնուհետև 20 դույլ ջուր են դատարկում և նորից չոր պարանով դույլն իջեցնում են մինչև հորի հատակը: Չափելով պարանի թրջված մասը, ստանում ենք որինակ՝ 5,5 մետր: Կընշանակի 0,5 մետրի մեջ կա 20 դույլ ջուր, իսկ 6 մետրի մեջ՝ 240 դույլ: Ապա տարբեր ժամկետներում կարելի չէ իջեցնել դույլը մինչև հատակը, մինչև այն ժամանակ, յերբ ջուրը կուտակվելով կհասնի իր նախկին մակարդակին, վորպեսզի վորոշվի կուտակման արագությունը: Ինչ վերաբերում է ջրի վորակին, այն պարզ կերպով կարելի չէ վորոշել գույնով, հոտով և համով: Զուրը պետք է լինի թափանցիկ և անգույն, առանց դեղնության և պղտորության: Զուրը չպետք է նեխած լինի և վոչ էլ ամոնյակի հոտ ունենա: Հորի ջուրը չպետք է ունենա աղի կամ դառն համ: Պետք է վորոշել վոչ միայն ջրհորների, այլև բոլոր տեսակի ջրամբարների խմելու ջրի վորակը:

Նկ. 9. Ջրելատեղի ցանկապտտելը

Նկ. 10. Ջրելատեղի կեղտոտվելն անասունների կողմից

պես ցանկապտտել, վոր անասունները չմտնեն, կամ լցնել 1—2 դուլ մազուկ կամ կուպր, վորպեսզի անասունն ալտեղից ջուր չխմի:

Նեխած և կանգնած ճահիճներում անասուններին ջրելը անթույլատրելի չէ:

Անուշադրության մատնված, կեղտոտ ջրհորները շատ քիչ բանով են տարբերվում կեղտոտ ջրափոսերից, հետևաբար նման ջրհորների ջուրն էլ անպետք է խմելու համար: Ջրհորների վրա պետք է սահմանել հսկողություն և խնամք:

Արտավայրում անասուններին ջրելու կարգը մանրամասն նկարագրված է արածեցնելու կարգի վերաբերյալ գլխում:

Սակայն արոտավայրերի պլանը կազմելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել ջրելատեղերի ինչպես գոյություն ունեցող պայմանները, նույնպես և նրա բարելավման հնարավորությունները՝ ջրհորներ փորելու, մանր առուներ անցկացնելու (վորոնք ամառը չորանալիս առաջացնում են կանգնած ջրափոսեր), պատվարներ (թմբեր) սարքելու միջոցով, ջուրը դուրս գալու համար անցք թողնելով:

Պետք է այս ամենը հաշվի առնել և լավ կազմակերպել անասունների պահպանման վերաբերյալ այս բոլոր կարևորագույն ձեռնարկումների կենսագործման աշխատանքը: Ջրելատեղերը պետք է ընկած լինեն արոտավայրերի կենտրոնում, վորպեսզի անասուններին հերթական հոգամասի վրա կանոնավոր արածեցնելիս միշտ հարմար լինի ոգտվել ջրից:

Այս բանին կարելի չէ հասնել արածեցման համապատասխան պլանի միջոցով, վորի մասին խոսվում է հետագայում:

ԱՐՈՏԱՎԱՅՐԻ ԿԵՌԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ինչպես մենք արդեն ասել ենք, մեր մի շարք գյուղերը չեն ջապատող հողակոշտերից և վոչ պիտանի հողերից կարելի չէ դատել, վոր արոտավայրերը միշտ յեղել են գյուղերին մոտ, բայց տրորելով և քայքայելով այդ հողերը, մարդիկ միջոցներ ձեռք չեն բերում այդպիսիների վերականգնման համար և անասուններին արածեցնելով գյուղից ավելի ու ավելի հեռու յեն գնա-

ցելու նախկին Ուրալի մարզի, Սիբիրի և հյուսիսային չերկրների վորոշ տեղերում արտադրվող գյուղից 10—15 կիլոմետր հեռացել է։ Այսպիսի հեռավորությունը պատճառով վորոշ տնտեսություններ արտադրվողներում անասունների համար շինել են ծածկով աղալներ, իսկ տավարածների համար՝ բնակատեղ։ Սա միանգամայն ճիշտ է։ Իսկ շատ տնտեսություններ անասունները քշում են 5—10 կիլոմետր հեռու գտնվող արոտները և տուն են վերադարձնում միայն գիշերելու համար։ Այս ձևով կախնատու կովերին ամեն օր արոտ տանել բերելիս նրանք կիրի զգալի մասը ծախսում են մկանների աշխատանքի վրա և բացի այդ, 2—3 ժամով կրճատվում են արածեցման ժամանակը։ Այդ պատճառով վորոշ պետանի հողերը մշակման միջոցով բարելավելու ձանապարհով կարելի չե ունենալ արոտատեղեր, վորոնք հարմար դասավորված լինեն թե ջրելատեղին և թե ֆերմային ու այլ տնտեսական շենքերին՝ մոտիկ լինելու տեսակետից։ Սա արոտատեղերը տնտեսությունը մոտեցնելու ամենաճիշտ և ամենապատշաճ միջոցն է։ Իսկ յեթե այս բանը կատարելը մոտ ժամանակամիջոցում ինչ-ինչ պատճառով անհնար է, և արոտավայրերը տնտեսությունից 5—10 կիլոմետր հեռու չեն ընկնում, այդ դեպքում անհրաժեշտ է այդ հեռու ընկած արոտավայրերում չոր հողատեղերի վրա պատրաստել ծածկով աղալներ, վորտեղ նախիրը կարողանա գիշերել ամբողջ արածեցման ժամանակաշրջանում։ Աղալները պետք է ամեն օր մաքրել դոմաղբից, վերջինս պետք է ոգտագործել դաշտերը պարարտացնելու համար։

Աղալներում յեղած գոմաղը հավաքում, լցնում են գոմաղբահորի մեջ այնպես, ինչպես անասունների մյուս բոլոր տեսակի շենքերից են հավաքում։

Համենայն դեպս հեռու ընկած և ցրված արոտավայրերն այնպիսի անհարմարություն են ստեղծում և՛ կիրի, և՛ տնտեսական տեսակետից, վոր պետք է բոլոր ուժերը դործադրել անցնելու պլանային արածեցման՝ մշակման միջոցով բարելավված արոտներում։

ԱՐԱԾԵՑՄԱՆ ՊԼԱՆԻ ԿԱԶՄԵԼԸ

Արածեցման պլանավորումը խիստ կարևոր պայման է թե արոտավայրում յեղած կիրի ռացիոնալ և լրիվ ոգտագործման և թե անասունների առողջության ավելի քան հուսալի ապահովության համար։ Պլանավորումը պետք է կատարվի կոլեկտիվ ձևով՝ տավարածների բերգադի, անասնաբուժի, դաշտավարի և տնտեսությունից այլ պատասխանատու անձանց մասնակցությամբ, վորպեսզի հաշվի առնվեն արածեցնելու ամբողջ ժամանակաշրջանում առողջ և կուշտ կերակրելու բոլոր հիմնական պայմանները։

Պլանավորման առաջին հարցն է սահմանել տարբեր տեսակի անասունների համար անհրաժեշտ արոտամասերի տարածությունը, այլև այնպիսի հողամասերի, վորոնք պետանի յեն տավարի, վոչխարների և ձիերի միատեղ արածեցման համար։ Պետք է ասել, վոր այս միատեղ արածեցումն ունի հետևյալ դրական կողմերը. առաջին՝ լրիվ ոգտագործվում է բուսականը, քանի վոր անասունների տարբեր տեսակներ ուտում են բույսերի տարբեր տեսակները, յերկրորդ՝ թեթևանում է տավարածի բեռը՝ վածությունը և հեշտանում է արածեցնելու վորջ պլանի կատարումը։

Բայց այսպիսի միատեղ արածեցնելը հնարավոր է միայն միատարր ընկան կամ թե կուլտուրական արոտավայրերի պայմաններում։ Իսկ յերբ արոտավայրերը տարածված են թե չոր հողերում, թե ցածր վայրերում, թե անտառներում ու բլուրների վրա, այդ դեպքում անհրաժեշտ է տարբեր տեսակի անասունների համար հատկացնել տարբեր հողամասեր։ Վոչխարների համար պահանջվում են չորավուն հողամասեր, բոտ վորում վոչխարները կարող են բավարարվել ավելի չոր և մանր բուսականությամբ։ Ճիշտ այդպես էլ չորավուն հողերն ավելի հարմար են նաև ձիերի համար։ Իսկ տավարի համար կարելի չե հատկացնել ավելի փարթամ և հյութալի բուսականություն ունեցող ցածրադիր արոտները։

Հատուկ խողարոժական տնտեսություններում խոզերին արածեցնելը պահանջում է աշխատանքի կազմակերպման բոլորովին առանձին ձև, խոզերին, ծծից կտրած փղիններին, ինչպես

և բոլոր մատղաշներին պետք է փոխադրել հատուկ արոտային հողակտորների վրա՝ ճամբարային դասավորությամբ: Խոզերի մատղաշներին այս ձևի խնամքն ու կերակրումը շատ լավ արդյունք է տալիս:

Հորթերի համար պետք է հատկացվեն տնտեսությանն ամենից ավելի մոտ գտնվող առանձին չոր, լավ արոտային հողակտորները:

Պլանավորման յերկրորդ հարցը՝ արոտավայրերը հերթով ոգտագործելու նպատակով՝ մասերի բաժանելն է: Այստեղ նորից հարկ է լինում կրկնել, վոր կուլտուրական արոտավայրի առկայության դեպքում այս հարցը լուծվում է հեղտ և պարզ, իսկ արոտավայրերը հողափոշտերի, անտառների, կիրճերի և ցածրավայրերի միջև ցրված լինելու դեպքում, այս հարցի լուծումը շատ է դժվարանում: Մինչդեռ այս հարցը պետք է անպայման լուծել, և վերջան արոտավայրն աղքատ է, այնքան ավելի կարևոր կլինի այս հարցի լուծումը, քանի վոր հերթական հողակտորներով արածեցնելն զգալի չափով բարձրացնում է արոտավայրերի ընդհանուր կերարժեքը:

Ինչպես արդեն ասված է, Հյուսիսային յերկրի «Մալոչնոյե» տոհմաբուծական տնտեսությունում արոտավայրերի վրա հերթականորեն արածեցնելն ստուգելիս, անտառային արոտներն արոտի սեզոնում 34% -ով, իսկ դաշտային արոտները 15% -ով ավելի բերք են տվել, քան անսխառն արածեցնելու դեպքում:

Արոտավայրերը հերթով ոգտագործելու համար նրանց ըստ հողակտորների բաշխելիս պետք է հաշվի առնել հետևյալը, առաջին՝ յուրաքանչյուր հողամասի մեծությունը համաձայն նախրի կազմի. յերկրորդ՝ հողամասի կերի հատկություններն ու բույսի վորակը: Այս հաշվառումն անհրաժեշտ է հողամասերի մեծությունը, ինչպես նաև յուրաքանչյուր արոտատեղում արածեցնելու ժամկետն ու տեղությունը վորոշելու համար: Վերջում, յետևանք որինակ հետևյալ դեպքը. նախրի 200 գլուխ կթան կովերին, ստերջներին ու ցլեկներին 6 որ արածեցնելու համար պետք է 35 տոնն կանաչ, իսկ մեր արոտավայրերը՝ կանաչի միջակ աճման դեպքում՝ մեկ հեկտարին տալիս են 2-ից մինչև 4

տոնն կանաչ: Կնշանակի 200 գլուխ ունեցող նախրին պետք է մոտավորապես 12 հեկտար հերթական հողամաս: Յեթե առաջին արածեցված արոտակտորը մի ամսից հետո բավական կվերածի, իսկ 6 որից հետո էլ յերկրորդ արոտակտորը կվերածի, 6 որ հետո էլ՝ յերրորդ արոտակտորը և այսպես շարունակաբար, այդ դեպքում պարզ է, վոր մենք պետք է ունենանք 5 արոտակտոր, յուրաքանչյուրը 12 հեկտար մեծությամբ, վորոնք մենք կոգտագործենք հերթականորեն՝ 6 որը մեկ անգամ փոխելով: Բուսական զգալի թույլ լինելու դեպքում գուցե ավելի խոշոր արոտակտորների կարիք զգացվի. որինակ 15—20 հեկտար և գուցե վոչ թե 5, այլ ավելի թվով արոտակտորներ, վորպեսզի ոգտագործված արոտներն ավելի շատ ժամանակ ունենան կազդուրվելու ու վերածնելու համար: Որինակ, նույն «Մալոչնոյե» տոհմատնտեսությունը փորձական դիտումներով պարզել է, վոր միջակ մարգագետնային արոտներում լավ է մեկ հեկտարի վրա հաշվել 12—14 գլուխ անասուն. մոտավորապես նույնն է ստացվում նաև մեր հաշվումներով: Բացի այդ, պարզվել է, վոր արոտի սկզբնական շրջանում արդեն արածեցրած հողամասը լավ վերածում է 20—24 որ հետո, իսկ արոտի վերջին շրջանում՝ 30—36 որից: Նշանակում է, վոր յուրաքանչյուր արոտակտորին հարկ լեղածին չափ հանգիստ տալու համար պետք է ունենալ 5—6 հերթափոխ հողակտոր, ինչպես մենք արդեն ասել ենք: Այս ամենը պետք է հաշվի առնել արոտի հերթերը վորոշելու ժամանակ, նույն կերպ էլ պետք է հաշվի առնել առանձին արոտակտորների բուսականության վորակը, վորպեսզի սրանք համարակալվեն ըստ հասունացման աստիճանի՝ առաջին, յերկրորդ, յերրորդ, չորրորդ և հինգերորդ հերթին արածեցնելու համար: Արածեցումը պետք է սկսել ամենից ավելի պատրաստի՝ աճած կտորներից: Նման ձևով պլանավորվում է տարբեր տեսակի կենդանիների արածեցումը, յեթե նրանք առանձին են արածում, և մատղաշներին:

Ամենից ավելի պատրաստի՝ առաջին արոտակտորների ընտրության ժամանակ պետք է շրջահայաց լինել, վորովհետև թաց փուխը հողերում արածեցնելիս մատղաշ բույսերի դեռևս

չամրացած արմատները արորվելուց պոկվում- դուրս են գալիս. Առաջին սկզբնական արածեցման համար պետք է ընտրել բլուր- ների արևահայաց լանջերը, վորտեղ ավելի շուտ են բույսերը ծլում: Առաջին մի քանի որն արածեցնելու համար կարելի յե ոգտագործել բոլոր ամենից ավելի պատրաստի արոտակտորները, միայն յերկար կանգ չառնել նրանց վրա, վորպեսզի շատ չտոր- վեն: Հետո արդեն կարելի յե անցնել ավելի հասուն արոտատե- ղերին և ապա սկսել պլանային արածեցումը, ըստ վորում այդ պլանային արածեցման առաջին որերն սյուլամենայնիվ չպետք է հասցնել մինչև լրիվ ժամկետը՝ 6 որ, այլ յուրաքանչյուր արո- տամասում արոտի շրջանը կրճատել 2—3 որով: Արածեցման սկզբնական շրջանում արոտի ոգտագործման գործում այդ զգու- շությունը խիստ կարևոր է տավարածի համար: Հերթով ոգտա- գործվելիք արոտատեղերի սահմանները պետք է նշված լինեն վորևե նշանով՝ սյուլներով, բրերով, հողակույտերով և այլն:

Պլանավորման լուրջ խնդիրներից է նաև ջրելատեղի ոգտա- գործումը: Անհրաժեշտ է արածեցումն այնպես պլանավորել, վոր ջրին մոտենալը դժվար չլինի և ջրելատեղն արոտատեղից հեռու ընդած չլինի: Այս ձևի պլանավորման անհնարնությունը դեպ- քում մի յեղ կա՝ հեռու ընկած արոտավայրերի հողակտորներում ջրհորներ վորելը: Արածեցման պլանային հարցերի թվում կարող է լինել նաև ծանրած կովերն (ծնելու վերջին ամսում) ու ցուլիկներն առանձին արածեցնելու հարցը: Բավարար տարածություն արոտ լինելու դեպքում, այս կենդանիների համար հնարավոր է առանձին հողակտորներ հատկացնել, բայց սա էլ կապված է տավարածների կադրերի ավելացման հետ: Յեթե այդ հնարավոր չե կատարել, այս դեպքում պետք է հարկադրված կերպով հղիներին թողնել ընդհանուր նախրի հետ, բայց հատուկ խմբով և հատուկ հսկո- ղության տակ, իսկ հղիության վերջին որերին կերակրել գոմում և զբոսանքի հանել տնտեսության շուրջը:

Աչքաթող արված արոտավայրերի տարբեր հողակտորներում, կերի վորակի տեսակետից բազմազանություն լինելու կապակցու- թյամբ, այնպիսի դրություն կարող է ստեղծվել, վոր մի քանի հողա- մասեր, ինչքան էլ նրանց տարածությունն ավելացնենք, միևնույն

է, ցածր վորակի պատճառով սնունդ քիչ կտան: Պարզ է, վոր այս- տեղ արածեցումը պլանավորելու ժամանակ պետք է լուծել նաև նախրի ոժանդակ կերակրման խնդիրը:

Արոտի պլանը կազմելիս հարկավոր է վոչ միայն հաշվի առնել կոլտնտեսության և ֆերմայի հանրայնացված նախրի քա- նակը, այլև կոլտնտեսականների ու աջխատավոր մենատնտես- ների անհատական ոգտագործման տակ գտնվող անասունների քանակը: Պետք է հիշել, վոր սոցիալիստական տնտեսության աճի ու զարգացման համար յուրաքանչյուր արդյունավետ անասուն պիտանի յե, քանի վոր մասնակցում է յուղի, մսի մթերման պլանի կատարմանը, և յուրաքանչյուր կոլտնտեսականի ունե- րությունը ընդհանուր վերելքին:

Պետք է հիշել ընկ. Ստալինի խոսքերն այն մասին, թե «մենատնտեսներ կան և նրանց չի կարելի հաշվից դուրս գցել, վորովհետև նրանք մեր վաղվա կոլտնտեսականներն են»:

ԱՐՈՏՆԵՐԸ ՅՈՒՐԱԲԱՆՉՈՒՐ ՏԱՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏԲԱՏՆԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ

Ամեն տարի, վաղ գարնանը, արոտավայրերը պետք է առողջապահական վիճակում դնել: Սա նշանակում է, վոր արո- տավայրերում, ուղեմասերում, կացատեղերում և ջրելատեղե- րում անասունների առողջությունը վոչ մի վտանգ չպիտի սպառ- նա: Իսկ ինչ բան կարող է վտանգավոր լինել: Ամենից առաջ և ամենից ավելի բոլոր տեսակի լեչերը և նրանց մնացորդները:

Սուրբ վտանգ է նաև անասնագերեզմանոցների անկանոն լինելը, այլև այն առանձին գերեզմանները, վորտեղ յերբեմն դիակները թաղում են, վորպեսզի գերեզմանոց փոխադրելու համար ավելորդ չարչարանք չկրեն:

Վտանգավոր են նաև կանգնած ջրերը, կեղտոտ ջրափոսերը, անմաքուր առուները և նման աղտոտ ջրամբարները: Ապա վը- տանգավոր են նաև սրածայր առարկաները, ինչպես, որինակ՝ կոտրած շերեր, փշալարերը, մոլախոտերով հարուստ մացառու- ները, ճահճուտները, գոմաղբով կեղտոտված կացատեղերը:

Ահա այն հիմնական կետերը, վորոնց վրա գարնանային նախապատրաստման ջրջանում պետք է ամենալուրջ ուշադրություն դարձնել:

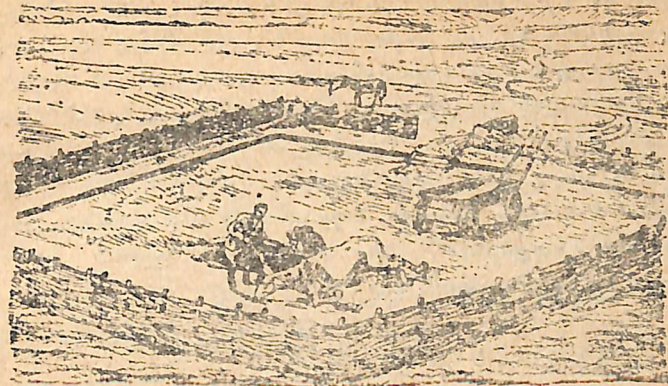
ԼԵՇԵՐԻ ՀԱՎԱՔԵԼԸ

Շատ դեպքերում սատկած կովերին և ձիերին թաղում են, իսկ գառների կամ գոշիների դեպքը չպրտում են ձորի կամ մուրախոտների մեջ: Իսկ սատկած ճագարների, հավերի և մյուս մանր կենդանիների վրա բոլորովին ուշադրություն չեն դարձնում:

Շներն այդ լեշերը քաշքշում են և՛ արոտավայրերով, և՛ նրա ուղեմասերով. չհավաքված լեշերի թափթփվածքները դարձնանային անձրեններն ու ջրերը քշում-տանում են առուներով և հովիտներով, մինչդեռ պետք է զխոհնալ, վոր վոչ միայն վարակված ձիերի ու կովերի դեպքերի թափթփվածքներից և միացորդներից, այլև բոլոր տեսակի լեշերից կարող են տարածվել այնպիսի մանրեններ, վորոնք անասունների հիվանդությունն պատճառ են դառնում:

Պետք է զխոհնալ, վոր այդպիսի հիվանդությունների վարակը, ինչպես, որինակ՝ ձիերի, տավարի, վոշխարների սիրերախոտը, խոզերի կարմրատապը և այլն, տարիներով կարող են մնալ դեպքերի, վարակված հոգերի և մանավանդ վոսկորների մեջ: Այսպիսով, այն վոսկորները, վորոնց վրա յերբեմն ուշադրություն չեն դարձնում, կարող են տարափոխիկ հիվանդությունների ու անասունների անկման պատճառ դառնալ: Չի՞ վոր արոտի կանաչն անասունների համար նույնն է, ինչ վոր սեղանի վրայի կերակուրը մարդու համար:

Հետևաբար, բոլոր արոտների, ուղեմասերի վրա, ձորերի, թփերի մեջ գտնվող լեշերը և սրանց բոլոր տեսակի մնացորդները՝ վոսկորները, սմբակները, յեղջուրները պետք է հավաքել, տանել գերեզմանոց և թողել: Ի հարկե, յեթե կան թափթփուկների ոգտագործման գործարաններ, ապա այս ամենը, մանավանդ հատկապես յեղջուրները, սմբակները, վոսկորները, կարող են ոգտագործվել վորպես հումուս:

Նկ. 11. Անասնազերեզմանոց

ԱՆԱՍՆԱԳԵՐԵԶՄԱՆՈՑՆԵՐԸ ԿԱՆՈՆԱՎՈՐ ՎԻՃԱԿՈՒՄ ՊԱՇԵԼԸ

Սակայն պետք է նկատի ունենալ, վոր վտանգ կարող է լինել վոչ միայն չթաղված, այլև թաղված լեշերից, յեթե դրանք թաղված են արոտավայրերում, ամայի տեղերում, անտառներում, գտնվող առանձին գերեզմանոցներում, այլև այն դեպքերում, յերբ անասնազերեզմանոցները սխալ են կառուցված, անկանոն են պահվում և դեպքերը խնամքով չեն թաղվում:

Անհրաժեշտ է ճիշտ վորոշել, թե կենդանիների այս կամ այն դեպքը առանձին վորտեղ է թաղված. այսպիսի առանձին ընկած գերեզմանները պետք է ցանկապատել կամ քարերի կույտով ծածկել:

Անասնազերեզմանոցները կարգին կարելի յե համարել այն դեպքում, յեթե նրանք լավ են ցանկապատած և անասունների համար անմատչելի յեն, գերեզմանոցի շուրջը ներսից առու յե փորված, վորպեսզի նրա միջից կեղտի և անձրևի ջրերը դուրս չհոսեն, իսկ գերեզմանները պետք է միշտ հողով ծածկված լինեն (Նկ. 11):

Անասնագերեզմանի խորությունը պետք է այնպես լինի, վոր դիակի վրա 1 մետրից վոչ պակաս ազատ հողի լինի: Մինչ դիակը գերեզման գցելը, հարկավոր է փոսի մեջ ցախ, չորացած մոլախոտ կամ թե թե ծղոտ լցնել ու ալրել: Յերբ սկսվի այր-վել, այն ժամանակ դիակը գցել կրակի մեջ, ավելացնել ելի վա-ռելիք և ծածկել կրակով: Դրանով անասունի կաշին ձյութա-պատվում է, վորը և պաշտպանում է վարակը տարածելուց և խանգարում է կաշին հանելու նպատակով գերեզմանը քանդելու փորձերն այն դեպքերում, յերբ անասնաբուժական որոնքների համաձայն դա խիստ արգելվում է:

ՋՐԵԼԱՏԵՂԵՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

Արոտավայրերի նախապատրաստման ժամանակ հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել անասունների ջրելատեղերի վրա: Մենք արդեն ասել ենք, վոր արոտներում ջրի պակասութ-յան դեպքում պետք է ջրհորներ փորել: Սակայն թե բնական ջրելատեղերը և թե ջրհորները խնամք են պահանջում: Պետք է գարնանից առունների, լճերի, ամբարտակների վրա ջրելատեղեր նշել: Մանրամասն հետադոտել գետերի ափերն ու շրջապատը և տեսնել, թե արդյոք չկան դիակներ, հեղեղից բացված գերեզմաններ կամ թե կեղտերի կուտակում: Հենց վոր գետի ջուրն իջնի, պետք է մաք-րել ջրին մոտենալու տեղերը և նշել ջրելատեղերի սահմանները՝ մեծ նախիրը հերթով ջրելու հարմարություն ստեղծելու համար, բայց, ի հարկե, առանց ավելորդ ձգձգման և շտապողականության: Յեթե գետերը կամ լճերը մեծ են և ջրառատ, ապա անասուննե-րի ջրի մեջ մտնելը ֆուսս չի կարող տալ, սակայն փոքր առվակ-ների և հատկապես լճակների ջրի մեջ մտնող անասուններն ի-րենց արտաթորություններով և մեղով խիստ աղտոտում են ջուրը: Վորպեսզի արգելվի անասունների ջրի մեջ մտնելը, ան-հրաժեշտ է սփերը ցանկապատել այնպես, ինչպես ցույց է տրված վերևում՝ բաց ջրելատեղերի խնամքի վերաբերյալ գլխում: Ջրհորներում պետք է ստուգել ջրի քանակն ու վորակը (ինչպես նշված է 28-րդ եջում) և անհրաժեշտության դեպքում՝

ջրհորը մաքրել ու վերանորոգել, հետո անհրաժեշտ է պատրաս-տել բավարար քանակի սաբքին ջրատաշտակներ: Ջրատաշտակ-ների մեծությունը կախված է ջրի լցվելու արագությունից: Ջուրը դանդաղ լցվելու դեպքում տաշտը պետք է մեծ ծավալ ունենա, վորպեսզի ջրի բավարար պաշար հավաքվի: Անասունների մեկը մյուսին հրելուց խուսափելու համար՝ յերկկողմից ջրելու դեպ-քում՝ 5—8 գլխի համար պատրաստում են մեկ մետր յերկարու-թյամբ տաշտակ:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՆ ԱՄԵՆ ՏԱՐԻ ԱՐՈՏԻ ՀԱՆԵԼՈՒ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԸ

Անասուններն արոտի հանելու նախապատրաստումը հետե-վյալ հիմնական խնդիրներն ունի.

- 1) ընդհանուր նախրի մեջ չթողնել այնպիսի անասուններ վորոնք մյուս անասուններին կարող են վտանգ սպառնալ.
- 2) նախադգուշական պատվաստ կատարել.
- 3) մարսողական որդանները սովորեցնել կերի նոր տեսակին.
- 4) նախապատրաստել սմբակները՝ տարբեր տեսակի հողե-րով մեծ տարածություններ անցնելու համար:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻ ԱՆԱՍՆԱԲՈՒԺԱԿԱՆ ՇԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Անասնաբուժական քննությունն ամենակարևորն է, մասն-վանդ վարակիչ հիվանդությունների վերաբերմամբ, վորովհետև վարակիչ հիվանդությունների դեպքում անասուններն արտաքին տեսքից կարող են լիովին առողջ թվալ, մինչդեռ նրանց մարմ-նի մեջ կարող է լինել վարակ և արտաթորության, մեզի ու թքի հետ միասին դուրս գալ ի հարկե, այսպիսի կենդանիները կարող են մյուս անասունների համար վտանգավոր լինել նաև ընդհանուր գոմում, բայց վոչ այն չափով, ինչ չափով արոտավայրե-րում, վորտեղ նրանք կարող են վարակել ընդհանուր կերն ու ջրատե-ղերը և մշտական չփում ունենալ նախրի տարբեր անասունների

հետ: Անասնագործում կերի, ջրի և խնամքի առանձնացման միջոցով այս վտանգը դժվար չէ վերացնել, իսկ արոտում այս բանը հնարավոր չէ անել:

Իրա համար ել մինչև արոտի թողնելը, բոլոր անասուններին պետք է անասնաբուժական մարազներին քննության յենթարկել, վորով կորոշվի, թե սրանցից վորին պետք է առանձին խմբերով պահել, կամ նույնիսկ գոմում թողնել, վորին պետք է ստուգել հատուկ քննությամբ, որինակ՝ տուբերկուլի-նիզացիայի յենթարկելով, արյունն ուսումնասիրելով:

Վորոշ վտանգ են ներկայացնում չար և կովարար անասունները, մանավանդ հարու տվող կովերը: Պետք է նախ այդպիսի կենդանիների մարմին վորոշ պայմանական նշան անել և յերկրորդ՝ նրանց յեղջյուրների ծայրերը սղոցել և մեծ խտրողությամբ պահել հարթել, վոր բուժ լինեն, բացի դրանից, նրանց յեղջյուրները կարելի չէ կանեփի թելով կամ ճիւղով փաթաթել: Չ

Նախազգուշական պատվաստ կատարելու հարցի լուծումը, որինակ՝ սրբիրախտի, խոզերի տարափոխիկ հիվանդությունների դեմ, ամբողջությամբ կախված է տեղի պայմաններից, վորի հիման վրա տեղի անասնաբուժական հիմնարկություններն ու կազմակերպությունները մոտենում են հարցի այս կամ այն լուծմանը և կազմակերպում պատվաստի գործը:

ԱՆԱՍՈՒՆՆ ԿԵՐԻ ՓՈՓՈԽԵԼՈՒՆ ՍՈՎՈՐԵՑՆԵԼԸ

Անասուններին նոր տեսակի կերի՛ն սովորեցնելը նշանակալից ունի բոլոր տեսակի փոփոխությունների դեպքում, հատկապես չոր կերը հյութալի կերով փոխարինելու դեպքում, վորովհետև չոր կեր ուտելու ժամանակ մարսողական խողովակում մեծ քանակությամբ թուք և լորձոնք են արտադրվում, իսկ չոր կերն արագորեն հյութալի կերով փոխարինելու դեպքում, լորձոնքի ավելցուկները բույսի առատ թարմ հյութի հետ միասին կարող են փորլուծ առաջացնել:

Սա ավելի թույլ է ազդում այն անասունների ստամոքսի ու աղիքների վրա, վորոնք մսուրային կերակրման ժամանակ կերաբաժնում հյութառատ սիլոս կամ արմատապտուղ եյին ստու-

նում: Համեմատյա դեպս արոտին անցնելը պետք է կատարել աստիճանաբար՝ 7—8 որվա ընթացքում, սկսելով մի քանի ժամ առաջինցնելուց և որըստորե ավելացնելով ժամերի թիվը, մինչև լրիվ որվա հասցնելը:

Այս դեպքում արածեցումը պետք է սկսել ավելի չոր տեղերից՝ բլուրների արևահայաց թեք լանջերից և արոտի դուրս բերելուց առաջ անասուններին ոժանդակ կեր տալ: Գարնանը և հետագայում տրվելիք ոժանդակ կերի նորման պետք է սահմանել արոտավայրերի բուսականության համաձայն:

Ցեթե մենք հաղվով գտնում ենք, վոր կոջն արոտավայրից թեկուզ մեկ միավոր կեր պակաս է ստանում, կամ թե նկատում ենք, վոր կովերը պակասեցնում են կիթը, ապա հսկանք կերի մեկ միավորից սկսած ավելացնել, որինակ 6 կգ սիլոս կամ 3—4 կգ խառնուրդ ցանովի խոտ, իսկ հետագայում՝ կաթնառատ կովերին կավելացնենք նաև խտացրած կերեր, ինչպես ցույց է տրված 46 եջում:

ՍՄԲԱԿՆԵՐԻ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

Բոլոր կենդանիների սմբակներն աճում են այնպես, ինչպես մեր մատերի յեղունգները, սակայն յեթե դրանք մի շարք կենդանիների մոտ չափից ավելի չեն յերկարում, այդ կախված է նրանից, վոր կենդանիները քայլում են սմբակների վրա և այն մաշում են: Սակայն մսուրային պահպանման շրջանում սմբակները բավարար չափով չեն մաշում և ձմրան ընթացքում ուժեղ աճում են, իսկ հետո արոտի թողնելիս կտրատվում են և խանգարում անասունի քայլելուն, յերբեմն կաղություն և սմբակների հիվանդություն առաջացնելով: Հետևապես մինչև արոտի հանելը պետք է բոլոր կենդանիների սմբակներն ստուգել և չափից դուրս աճած սմբակները կտրել, իսկ յեղերքները մեծ խտրողությամբ հարթել: Կարելի չէ սմբակի ունելիով պոկոտել սմբակների ավելորդ մասերը, բայց ավելի նպատակահարմար է վոտքը դնել սրա համար հատուկ պատրաստած հարթ կլորակ փայտի վրա և նոր միայն սուր դրով կտրել սմբակի ավելորդ մասը:

ըլլի Դուրը պետք է դնել սմբակի աճած ծայրի վրա և մուր-
ճով խփել-կտրել:

Ի՞նչ բանի վրա յեն հիմնված կենդանիներին արոտի համար
նախապատրաստելու այս բոլոր կանոնները:

Այդ կանոնները մշակելիս նկատի յե առնված կենդանի
որգանիզմի կապն ու կախումը արտաքին պայմաններից: Այդ
կապն ու կախումը պետք է միշտ հաշվի առնել, ինչպես մսու-
րային, նույնպես և արոտի պահպանման ջրջանում, հատկապես
խնամքի մի պայմանից մյուսին անցնելու դեպքում, քանի վոր
սրանց սուր փոփոխություն հետևանքով առաջանում են հիվան-
դություններ և պակասում է մթերատվությունը:

Կենդանիների հիվանդությունների կանխումն ու հիվանդնե-
րին ոգնելը նույնպես հիմնված են այն բանի վրա, թե ինչ կապ
կա կամ ինչպես են ազդում արտաքին տարրեր պայմանները
կենդանու ռգանիզմի վրա:

Դրա համար էլ անհրաժեշտ է հասկացողություն ունենալ
այն մասին, թե ի՞նչ է ներկայացնում իրենից կենդանի որդա-
նիզմը, ի՞նչ է որգանիզմի կյանքի ու առողջության եյությունը

ՆԱԽԻՐՆ ԱՐՈՏԻ ՀԱՆՆԵԼՈՒ ՅԵՎ ՎԵՐԱԿԱՐԱԾՆԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ

Նախիրն արոտ դուրս բերելու և վերադարձնելու ճիշտ սահ-
մանած կարգն անպայման պետք է պահպանվի, վորովհետև սա
մեծ նշանակություն ունի նախիրը հիվանդությունների տարա-
ժուկից պաշտպանելու գործում:

Այդ կարգի հիմնական պայմանները հետևյալներն են.

1) նախիրն արոտի թողնելիս ինչպես ֆերմայի, նույնպես
և անհատական ոգտագործման տակ գտնվող անասունները պետք
է մեկ մեկ անցնեն նախիրն իր պատասխանատվության տակ
առնող ավագ տավարածի մոտով:

2) յեթե տնտեսությունում անասնաբուժական աշխատա-
կից կա, ապա այս դեպքում նա պետք է ներկա լինի:

3) նույն կերպ պետք է վարվել նաև անասուններն արո-
տից վերադառնալիս:

4) տնտեսությունը բերված նոր անասունները չի թույլ
տրվում նախրի հետ խառնել մինչև կարանտինային ժամկետն
անցկացնելը:

5) յեթե արոտավայրի ճանապարհին լավ ջրելատեղեր կան
և յերկուշ չկա, վոր անասունները կարող են վորեն ջրափոսից
ջուր խմել, ապա կարելի յե առաջին հերթին սրանց լավ ջրելա-
տեղ տանել, բայց ավելի լավ է մինչ արոտի հանելը՝ ջրել անա-
սունին:

6) ցուրտ յեղանակներին և հատկապես մեծ տեղումների ժա-
մանակ (անձրևի, ցուլի, յեղյամի դեպքում) նախիրը չպետք է շուտ
դուրս բերել, այլ պետք է սպասել արևի դուրս գալուն, ընդհա-
րապես որվա տաքանալուն: Սա հատկապես պետք է խստիվ կի-
րառել մատղայների և հղիություն վերջին ամիսներում գտնվող
անասունների նկատմամբ:

7) արոտի ճանապարհին տավարածները գնում են նախրի
առաջից և կողքերից, իսկ ավագ տավարածը նախրի յետևից,
վորպեսզի դիտի շարժման կարգն ու անասունների վիճակը (ար-
դյոք վորեն անասուն չի կաղում կամ յետ մնացողներ չկան):

Պարզ է, վոր հիվանդ անասուններին մինչ նախրի դուրս
թողնելը ժամանակին առանձնացնելը մեծ նշանակություն ու-
նի վոչ միայն հիվանդացող անասունին ոգնելու, այլև մյուս
կենդանիներին պաշտպանելու տեսակետից, յեթե հիվանդու-
թյունը վարակիչ է:

Նախիրը վերադառնալու ժամանակ հիվանդներին հայտաբե-
րելը նշանակություն ունի վոչ միայն նրանց ժամանակին ոգնե-
լու, այլև հիվանդության պատճառը պարզելու և վերացնելու
համար, յեթե այդ պատճառը արոտի կամ ջրելատեղի անկանո-
նություն հետևանք է:

Կարելի յե դիտել, թե ինչպես առավոտյան բաց թողնված
կովերն իրենց ծարավը հագեցնելու համար փնտռում են վորեն
ջրափոս: Ի հարկե, այդպիսի պատահական ջրափոսներից ջուր
խմելու դեպքում կարող են հիվանդություններ առաջանալ, այլ
պատճառով, արոտի հանելուց առաջ, կենդանիներին ջրելը առող-
ջապահական ամենակարևոր պայմաններից մեկն է:

Վորպեա ընդհանուր կանոն կոմիտէն թե արդար գնալիս և թե արդարում արածելիս պետք է հանգիստ քայլեն. այդ կանոնն առանձնապէս պետք է պահպանվի նախրի տուն վերադառնալու ժամանակ: Այնինչ հաճախ կարելի չե տեսնել, թե ինչպէս տավարածներն ընթրիքի և գիշերելու համար շտապելու պատճառով կոմիտէին արագ քշում են փողոս ամպի մեջ:

Արագ քշելուց լցված կրծքերը թափահարվում են այս ու այն կողմ և հաճախ զնաւածքներ են ստանում:

Նախիրը վերադառնալիս ավագ տավարածը պետք է գնա նախրի առջևից, վորպեսզի թույլ չտա, վոր անասունին արագ քշեն և նախիրը տեղ հասնելիս բոլոր անասուններին մեկ-մեկ դիտելով բաց թողնի:

Արդար առաջին որբերն անասուններին տանն ոժանդակ կերտալու մասին մենք արդեն խոսել ենք, սակայն այստեղ պետք է ավելացնել, վոր ոժանդակ կերակրումը մինչ արդար թողնելն անհրաժեշտ է ընդհանրապէս այն դեպքերում, յերբ նորտավայրի կերերը վատ են, վորպեսզի հնարավոր լինի խուսափել թուլանալու բուժանքով թուլանալովելու դեպքերից, վորովհետեւ քաղցած անասունները բուժանքի մեջ խտրութիւն չեն դնում: Մյուս կողմից՝ հարուստ, փարթամ արդարների դեպքում, ինչպէս, որինակ՝ յերեքնուկի, տանը նախապէս ոժանդակ չոր կեր տալը հանդիսանում է հիմնական նախադրուշական միջոց գանձակի (թափանի) ունելու դեմ, վոր մասին մենք կխոսենք հետագայում: Բացի դրանից՝ պետք է հաշվի առնել կերակրի աղի ավելացման պահանջը ևս, վորը տրվում է տանն ոժանդակ կեր տալու ժամանակ՝ կոշտերի ձևով՝ լիզելու համար կամ թե կերի վրա շաղ տրված — խոշոր անասուններին՝ 30—40 գրամ, իսկ հորթերին՝ 15—20 գ:

Մինչ արդար դուրս բերելը, վորպէս պարտադիր կանոն, հորթերին պետք է տալ ոժանդակ կեր: Նաեւ պարտադիր է խրտացած կերերից ոժանդակ կեր տալ շատ կաթ տվող կովերին: Ոժանդակ կերակրման ժամանակ խտացրած կերեր՝ քուսպ, թեփ, հատիկ և այլն պետք է տալ հետեյալ հաշվով. այլազգի բույսերով հարուստ, վոչ կուլտուրական արդարների դեպքում, յիթե

կովը տալիս է 8 լիտր կաթ, պետք է լրացուցիչ տալ 1 կգ խրտացած կեր, իսկ դրանից բարձր յուրաքանչյուր 2 լիտր կաթի համար հարկավոր է ավելացնել 500 գ խտացրած կեր:

ԱՐԱԾԵՑՆԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ

Արածեցնելու կարգն ամենից առաջ պետք է համաձայնեցված լինի արդարավայրի արդարակտորների տեղաձևման, այդ արդարակտորները հերթով արածեցնելու և վորոչ անասունների (ինչպէս, որինակ՝ մատղաշների, ծանրած կովերի) համար առանձին հողակտորներ հատկացնելու պլանի հետ: Այսպիսի պլան կազմելու մասին արդեն խոսել ենք հատուկ գլխում: Այստեղ մեզ ֆնում է ասել, վոր ավագ տավարածը պետք է ունենա փոքր հուշատետր՝ պլանը մեջը գրած և այդ հուշատետրում անի որագրային նշումներ՝ անցած արդարակտորների և բուսակազմի մասին:

Կարելի չէ համոզված կերպով ասել, վոր այդպիսի որագիր պահելու դեպքում ինքը տավարածը կհամոզվի, վոր դա շատ ոգտակար բան է. նա միշտ գործի դրութեյանը տեղյակ կլինի, հաջորդ որվա արածեցնելու մասին գուշակութեյուններ չի կատարի, միշտ հիմնավորված տվյալներ կունենա արդարական խորհրդակցութեյուններում և տնտեսութեյան վարչութեյան առաջ արածեցնելու վերաբերյալ այս կամ այն խնդիրները քննելիս:

Այս հուշատետրի վերջում մեջ է բերվում մի զրույց, վորը տեղի չէ ունեցել մի տավարածի հետ՝ իրենց բրիգադի պահած որագրի վերաբերյալ:

Արածեցնելու կարգի ընթացքում շատ կարևոր է պահպանել հետեյալ կանոնները:

ԱՄԵՆՈՐՅԱ ԱՐԱԾԵՑՆԵԼՈՒ ՍԿԻԶԲՆ ՈՒ ԸՆԴՄԻՋՈՒՄՆԵՐԸ

Ամենորյա արածեցումը պետք է սկսել արդարավայրի նորացած և նախորդ որվա արածեցրած տեղից՝ ստորձանաբար նախիրը տանելով դեպի կանաչով հարուստ տեղերը:

Նախիրը բաց չթողնել ամբողջ արդարավայրի վրա, այլ արածեցնել, ինչպէս ասում են՝ «վտաքի տակ գտնվածից սկսած»:

Այս պայմանները հնարավորություն են տալիս հողամասն ավելի լրիվ չափով ոգտագործել և պահպանում են անասունների թափանն արագ լցվելուց, վորից նա կարող է ուռչել և անցքը փակվել:

3—4 ժամ արածեցնելուց հետո, կերցրած տեղերում նախիրը պետք է կանգնեցնել և համախմբել: Այդ դադարն ու համախմբումն անհրաժեշտ են անասունների հանգստի և կերածը վորոճալու համար: Սովորաբար անասուններն այդպիսի դադարների ժամանակ պառկում են. այդ հանգիստը տևում 1½ ժամ, վորից հետո անասունները կարելի չէ քշել ջրելու, թեև գոմից դուրս գալուց առաջ ջրած անասուններն ընգմիջումին ջուր քիչ են խժոճ և վոչ խորոթակով, այդ պատճառով առաջին հանգստից հետո արածեցնելը կարելի չէ 3—4 ժամ ևս շարունակել, վորից հետո դարձյալ յերկրորդ անգամ հանգիստ տալ:

Յերկրորդ հանգստից հետո անպայման պետք է նախիրը տանել ջրելու և նորից արոտի բերել: Յերրորդ հանգիստը տըրվում է նախրի գոմ վերադառնալուց առաջ: Այս հանգիստն առանձնապես անհրաժեշտ է, յեթե արոտը գոմից մի քանի կիլոմետր հեռու չէ գտնվում:

Ափերը և ջուրը կեղտոտելուց խուսափելու համար ջրելատեղերի մոտ կարիք չկա նախիրն ավելորդ տեղը կանգնեցնել և վոչ ել ուղիղ ափի մոտ կացատեղ ընտրել:

Պետք է հետեւել ափերի մաքրությանը, և չորացած աղբն այրել:

Ջրհորներից ջրելիս պետք է ունենալ անհրաժեշտ քանակի տաշտակներ, և առհասարակ պետք է հետևել ջրելատեղերին, ինչպես այդ ցույց է տրված արոտների ջրելատեղերի և սրանց նախապատրաստման մասին յեղած գլխում (40 էջում):

ՇՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿ ԱՐԱԾԵՑՆԵԼԸ

Տաք որերին՝ հնարավորության սահմաններում՝ կետորվա հանգիստը պետք է կազմակերպել բարձր և բաց տեղերում: Յեթե հերթական արոտամասը բավարարում է այս պահանջներին, այս

դեպքում նախիրն պետք է հենց այդտեղ ել հանգիստ տալ: Բայց մեծ մասամբ տավարածները հակառակ ձևով են վարվում՝ շոգին նրանք աշխատում են նախիրը քշել անտառ, թփուտները և ճահճուտները:

Այս ամենը ճիշտ չէ: Պետք է ասել, վոր շոգն անասունների համար ավելի քիչ է քնասակար, նրանց ավելի քիչ է տանջում, քան բուրբը, տիղբը, պիծակները, վորոնք հատկապես թփուտներում, մացառուտներում, անտառային բացատներում և այլն ավելի հաճախ են հարձակվում անասունների վրա: Միջատներից պաշտպանվելու ամենալավ միջոցը հանդիսանում է քամին, իսկ յեթե հնարավոր՝ է ծուխը: Իսկ այդ հատկապես հնարավոր է բարձր ու բաց տեղերում, վորտեղ միշտ ողի շարժում կա և անվտանգ կերպով կարելի չէ վոչ այնքան մեծ խարույկ վառել այնպես, վոր ծուխն անցնի նախրի վրայով: Հնձած մոխրոտներն ու կտրրտված կոճղերը հաջողությամբ կարելի չէ գործադրել խարույկի համար: Ի հարկե, պետք է խիստ հազվի առնել հրդեհի վտանգները: չպետք խարույկ անել անտառներին, արոտավայրերին, խոտերի դեղերին մոտիկ, և վոչ մի դեպքում առանց խարույկը հանգցնելու չհեռանալ կացատեղից:

Ծածկատեղերում նույնպես վերջիվերջո կուտակվում է աղբ, վորն ապաստարան է դառնում միջատների համար: Յերբեմն նկատելի չէ, վոր իբր թե արևահարությունից խուսափելու համար հորթերին ել են թազցնում արևից. պետք է ասել, վոր հաճախ արևահարությունը խառնում են ջերմահարության հետ, վորը պատահում է կամ չափավանց բտված անասունների հետ, կամ թե խիստ խառնվածության դեպքում, իսկ արոտում կովերի և մանավանդ հորթերի արևահարությունից վախենալու վոչ մի հիմք չկա:

Անասունների մաքմի դիրքի փոփոխումներն ու ազատ շարժումները նրանց պահպանում են արեգակի ճառագայթներով չափից դուրս տաքանալուց:

Սակայն խոշոր նշանակություն ունեն արոտներում գտնված ծածկերն ու առանձին ստվերոտ տեղերը և խոշոր ծառերը, վորոնք պաշտպանում են անասուններին սառն անձրևից և

կարկոթեց: Իսկ յեթե ծածկերն ու ծառերը գտնվում են քամուն յենթակա և բարձր տեղերում, ընդ վերում ծածկերն ել բարձր են, և նրանց մեջ ողի ազատ շարժում կա, այս դեպքում, ի հարկե, սրանք կարող են ծառայել նաև արևից պաշտպանվելու համար, յերբ անասուններն անշարժ հանգստանում են. սակայն, ի հարկե, սրան սովորեցնելու միտք չկա: Այս դեպքում պիտի բացառու-թյուն անել խիստ չաղացած խոզերին, վորոնք կարող են արեա-հար կամ ջերմահար լինել: Սակայն խոզերի արածեցնելն ընդհան-րապես այլ կարգ է պահանջում, քան մյուս կենդանիներին: Ամե-նից առաջ նրանց անհրաժեշտ է տալ ոժանդակ կեր, յերկրորդ՝ նրանց պետք արոտ բաց թողնել առավոտը մինչ ոժանդակ կեր տալը, իսկ ոժանդակ կերից հետո հանդիստ տալ որվա ամբողջ շոգ ժամանակ (3—4 ժամ), իսկ հետո արդեն կարելի չէ նրանց բաց թողնել սովերոտ տեղեր, յեթե այդպիսիք կան, կամ թե ուղղակի արածեցնել մինչ յերեկոյան ոժանդակ կեր տալը: Շատ ոգտակար է խոզերին յողացնելու համար արոտներում ունենալ ավազաններ, մշակել կաղնու ծառեր, վորոնք խոզերին կտան սննդարար կեր՝ խոզակաղին, առանձին հողակտորներում ցանել առվույտ կամ յերեքնուկ, կառուցել առանձին ճամբարային տնակներ կամ թե ծածկեր:

Ընդհանրապես խոզերի պահպանումն արոտներում պետք է կազմակերպել լրիվ ճանրարային ձևով, հնարավորության սահ-մաններում յերկար ժամանակամիջոցի համար, ընդ վորում, ի հարկե, ճամբար են փոխադրվում խոզապահների բոլոր աշխա-տանքները:

Հօրթերի արածեցման մասին պետք է կրկնել, վոր նրանց համար անհրաժեշտ է առանձին արոտատեղ, հետևաբար և առան-ձին տավարած (հորթապահ):

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԱՐՈՏ

Բուեր, պիծակներ և այլ միջատներ շատ լինելու դեպքում յերբեմն հարկ է լինում բոլորովին փոխել արածեցնելու կարգը, այն է՝ ամառվա տոթ ջրջանում անցնել գիշերային արոտի: Այդպիսի դեպքերում նախիրն արոտ է բաց թողնվում յերեկո-

յան կիթից հետո (ժամը 7—8-ին). առավոտվա կիթը կատար-վում է արոտում, իսկ կեսօրվա կիթի ժամանակ նախիրը վերա-դառնում է գոմ:

Գիշերվա ամենամութ ժամերին նախիրը 2—3 ժամ հավաք-վում է կացատեղը՝ հանգստանալու համար: Գիշերային արոտի դեպքում նախիրը զազաններից պահպանելու համար պետք է խիստ հսկողություն լինի. անտառային շրջաններում այս հսկողություն-ը պետք է լինի նաև ցերեկը, վորի մասին կխոսվի ներքևում: Մի շարք վայրերում, հատկապես լայնածավալ արոտների դեպ-քում, կիրառվում է ամբողջ որն արածեցնելու յեղանակը: Առող-ջապահական տեսակետից այս յեղանակով արածեցնելը շատ ոգտակար է, սակայն սա պահանջում է մեծացնել տավարածներին կազմը և նրանց համար կացատեղում բնակարան շինել: Ամբողջ որն արածեցնելու դեպքում կիրառվում է գիշերային արոտի վերը նշած կարգը, այսինքն՝ ցերեկվա շոգ ժամերին և գիշերվա խիստ մութ ժամերին նախիրը մնում է կացատեղում:

ՈՒՇԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՐՈՏԻ ՄԱՆՐՈՒՆՔՆԵՐԻՆ

Արածեցնելու կարգի խնդրում խոշոր նշանակություն ունի տավարածի ուշադիր վերաբերմունքն արածեցնելու վողջ պայ-մանների, անասունների վարմունքի և այսպես կոչված բոլոր տեսակի մանրունքների նկատմամբ: Շատ բաներ կան, վորոնց կողքից, ինչպես մանրունքների, տավարածն անցնում է առանց ուշադրություն դարձնելու, որինակ՝ ալբի կույտերը, խլրդաբնե-րը, ճահճացած ջրափսսերը, մալխոտերը, մատաղ թփերը, պա-տահմամբ թողնված մոսկորները, ջարդված ապակիները և այլն:

Այդ ամենը փչացնում են արոտը և կարող են վնաս հասցը-նել անասուններին: Այս ամենը պետք է արոտից հեռացնել Միթե տավարածներն ու նրանց ոգնականները նախրի հան-գըստի ժամանակ չեն կարող ցրել աղբակույտերը, հավա-քել ապակիները և լցնել թեկուզ հենց այդ խլրդաբների մեջ և հավասարեցնել դրանք և այլն: Այս ամենը կատարել դժվար չէ,

առանց նախրի նկատմամբ հսկողութիւնը թուլացնելու¹⁾։ Տա-
վարածներէից վոմանք արածեցման սեզոնի վերջում արդեն չո-
քացած խոտերն ու մոլախոտերն այրում են։ Այս յեղանակով
մաքրվում և պարարտացվում և արոտավայրը, սակայն հրդեհի
տեսակետից վտանգավոր և։

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻՆ ՀՍԿԵԼՈՒ ՅԵՎ ՆՐԱՆՑ ՀԵՏ ՎԱՐԿԵԼՈՒ ԿԱՐԳԸ

Հերթական հողակտորներով արածեցնելու դեպքում վոչ
պակաս կարևոր նշանակութիւն ունի նրանց ճիշտ ողտագործու-
մը արոտի ընթացքում։

Արոտի ընթացքում պետք է հսկել այն անասունների վրա,
վորոնք սիրում են թափառել հենց նախրի մեջ և այնքան չեն
ուտում, վաքքան տրորում են կանաչը։ Տավարածն այդպիսի անա-
սուններին պետք է ճանաչի և նրանց պահի նախրի առաջին գծի
վրա, վորովհետև հազվադեպ է լինում, վոր նրանք յետ դառնան
նախրի մեջ, այլ ազահութիւնից դրդված կամ ախորժակով ուտող
մյուս կենդանիներին նախանձելով, միշտ ձգտում են առաջ կամ
աջ ու ձախ կողմ և խանգարում են խողաղ անասունների արա-
ծելը։ Իսկ արոտի առաջին գծում լինելով, իրենց առաջ այլ կեն-
դանիներ չտեսնելով, նրանք ավելի հանգիստ են արածում։ Սա-
կայն յերբեմն ել հենց առաջին գծում ևս լինելով, նրանք ձգտում
են թափառել ու խանգարել մյուս անասունների արածելը։ Այս-
ին թափառել կատարելու դեպքում կարելի չէ նրանց
պիսի անկարգութիւններ կատարելու դեպքում կարելի չէ նրանց
պատժել՝ ճիպտորով գավակին խփելով, սակայն վոչ յերկար մտա-
կով, վոր կրծին չդիպչի։ Բայց վոչ մի դեպքում չպիտի թույլ
տալ դաս տալը դառնա անասուններին սանձահարելու մշտական
միջոց։ Ծիպոտով խփելը պետք է միայն վորպես դաս լինի և բա-
վական է նման 2—3 դաս, վոր անասունները վախենան և այ-
նուհետև գոռալու և սպառնալու դեպքում կարգին պահեն իրենց։

1) Իսկ յեթե արոտի վորեւ պահասութիւնը տավարածների բերեալը
էի կարողանում մենակ ուղղել, այդ դեպքում պետք է հայտնի կոտակետու-
թյան վարչութիւնը։

Զպիտի թույլ տալ, վոր անասուններն իրար հետ կովեն։ Ինչ-
պես ընդհանուր կանոն չի կարելի անասուններին ծեծել վոչ արո-
տում, վոչ ել գոմում, վորովհետև դրանով փշանում և անասունների
ընավորութիւնը և ընկնում է նրանց արտադրողականութիւնն
ու աշխատունակութիւնը։ Այդպիսի վերաբերմունքի որինակներ
անասունների մեջ մենք ունենք. ձիերը կամակոր են դառնում,
կովերի կիթը պակասում է, անաստ են դառնում, ցուլերը չարա-
նում են և այլն։

Տավարածներն այս բոլորը պետք է նկատի ունենան անա-
սունների հետ վարվելու ժամանակ։ Տավարածի վերաբերմունքը
պետք է լինի հանգիստ, գործնական, հարկ յեղած դեպքում քն-
քուշ, հարկ յեղած դեպքում խիստ, բայց վոչ չար։

Անասունների հսկողութիւն կարևորագոյն նպատակն է պար-
զել նրանց առողջութիւնը վիճակը։ Սա կարևոր է նրա համար,
վոր վարակիչ հիվանդութիւններով հիվանդ անասունները ժա-
մանակին մեկուսացվեն և հիվանդ կենդանիներին իր ժամանակին
բժշկական ոգնութիւն ցույց տրվի։ Դա կարևոր է նաև նրա հա-
մար, վոր ստուգվի, թե արդյոք արոտի գործում ինչ անկանո-
նութիւն կա և ժամանակին վերացվի այն։ Հսկողութիւնը հա-
ջող կատարելու համար տավարածը պետք է ճանաչի անասուն-
ների հիվանդ վիճակի նշաններն ընդհանրապես ու վարակիչ հի-
վանդութիւնները՝ մասնավորապես։

ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅԱՆ ՆՇԱՆՆԵՐԸ ՅԵՎ ԱՌԱՋԻՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Շատ հաճախ հիվանդութիւնը վորոշում են հետևյալ նշան-
ներով. անասունը կեր չի ուտում, տեղից վեր չի կենում կամ
թե հազում է։ Այսպիսի նշաններ հայտնի չեն ամենքին։ Նույն
կերպ են դատում և այն դեպքում, յերբ անասունը փորլուծու-
թիւն ունի, թափանն ուռել է, կամ թե քթից, սեռական որդան-
ներից թարախ է հոսում, կամ թե մարմնի վրա վորեւ վերք, կտրու-
վածք, ուռուցք ունի, կամ կաղում է, կամ վորեւ տեղից արյուն
է հոսում։ Սրանք արդեն հիվանդութիւն պարզ նշաններ են։

ի հարկե, այսպիսի անասուններին չի կարելի նախընտրել մեջ թողնել:

Բայց պատահում են և դեպքեր, յերբ այսպիսի ակնհայտ նշաններ չկան, բայց և այնպես անասունն արդեն հիվանդացել է և պետք է հենց սկզբից հիվանդությունյան առաջն առնել: Տավարածը միշտ պետք է հետևի անասուններին և ճանաչի այն նշանները, վորոնց դեպքում հարկավոր է շտապ միջոցներ ձեռք առնել:

Ահա այդ նշանները 1) անասունը թուլացել է, տխուր է և կարծես թե հոգնած է. 2) մազերը փայլուն ու հարթ չեն, այլ չոր և զգգզված. 3) կովի քթահայելին չոր է և տաք, յեղջյուրներն ու ականջները նույնպես տաք են. 4) ձիու ականջները շատ տաք են. 5) քթի ու ականջի թաղանթները կարմրած կամ կապտած են կամ ել դեղնած. 6) անասունը թեև ուտում է, բայց շատ ախարկոտ, դանդաղ և յերբեմն անգամ բերանից կերը թափվում է. 7) կովի վորոճը կանգ է առնում. 8) ձիու ստամոքսի մեջ ուժեղ զրգռոց է լինում. 9) կովի բերանից մեծ քանակով լորձուճ է հոսում. 10) անասունները հաճախ հորանջում են. 11) ջրելուց ձիու քթածակերից ջուր է հոսում. 12) աղբի մեջ լորձուճ կամ թե ճիճուներ են լինում (սպիտակ ճիճուներ). 13) անասունները հաճախակի կամ քիչ-քիչ են միզում, կամ ցանկանում են միզել, բայց չեն կարողանում, կամ թե մեզը մուգ արնախառն է լինում. 14) անասունը հաճախ քրտնում է, նույնիսկ առանց աշխատելու և հով ժամանակ. 15) անասունը շատ հաճախ փոխում է իր դիրքը՝ կամ պառկում է, կամ կանգնում. 16) շնչառությունը շատ է արագանում. 17) անասունը քոր է զգում. 18) անասունի մարմնի վորևե մասին ձեռք տալիս՝ դողում է. 19) կովը խիստ պակասեցնում է իր կաթը. 20) ժամանակ առ ժամանակ անասունի վորտքերն ուռչում են. 21) անասունը դողում է, չնայած վոր ողջ տաք է և մազը չոր. 22) անասունը դժվարությամբ է քայլում, կարծես նրա վորտքերը փայտացած են կամ, ընդհակառակը, վորտքերի վրա յերբերվում է:

Այս նշաններից ամեն մեկը կարող է առանձին յերևան գալ անասունի վրա, բայց մեծ մասամբ մի քանի նշաններ միատեղ են յերևան գալիս: Որինակ՝ անասունը տխուր է, ականջները տաք են, աչքերը կարմիր, բորբոքված.

Յեթե նախիրն արոտի հանելիս այս նշաններից մեկը նկատվի վորևե անասունի վրա, այս դեպքում այդպիսի անասունը պետք է պահվի գոմում և յենթարկվի անասնաբուժական քննություն, վորից հետո անասնաբուժը կամ բուժակը կորոշեն, թե կարելի՞ յե այդ անասունը նախրի մեջ թողնել և ընդհանրապես կարելի՞ յե նրան արոտի հանել:

Պետք է ասել, վոր մի շարք հիվանդությունների դեպքում վաղ միայն արոտի հանելը ֆլասակար չէ, այլև նույնիսկ ոգտակար, բայց այս խնդրը կարող է վորոշել միայն անասնաբուժ-մասնագետը, վորպեսզի վաբակիչ հիվանդություններով վաբակված վորևե անասուն նախրի հետ միասին ընդհանուր արոտ և ջրելատեղ բաց չթողնվի:

Յեթե վերը նկարագրված նշանները վորևե անասունի վրա նկատվեն արոտում, այս դեպքում տավարածը պարտավոր է հեռացնել նրան նախրից և հսկել նրա վրա, իսկ յերբեմն ել նույնիսկ շտապ ոգնություն ցույց տալ, վորի մասին նկարագրված է ներքևում: Վաբակիչ հիվանդություն վերաբերյալ վորևե կապած լինելիս, կամ թե հիվանդությունն ուժեղանալիս, անասունին անմիջապես պետք է ուղարկել գոմ՝ անասնաբուժական քննություն յենթարկելու և ոգնություն ցույց տալու համար:

ՎԱՐԱԿԻՉ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԱՍԿԱԾՆԵԼԻ ՆՇԱՆՆԵՐԸ ՅԵՎ ՇՏԱՊ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

Բոլոր տեսակի վաբակիչ հիվանդությունների ընդհանուր նշանները հետևյալներն են՝ 1) հիվանդությունը հանդես է գալիս մի քանի անասունի վրա ու միատեսակ նշաններով, կամ թե անասունները հիվանդանում են մեկը մյուսի յետևից՝ վորոշ ժամանակից հետո. 2) անասունների մարմնի ջերմաստիճանն ակնհայտ կերպով բարձրանում է (ականջները, քիթը, յեղջյուրները տաք են լինում), կամ թե գող է ընկնում մարմինը. 3) անասունները բերված են այնպիսի տեղից, կամ թե այնպիսի ճանապարհներով, վորտեղ անասունների հիվանդություն կա:

Հստ առանձին հիվանդությունների պետք է երևել հետևյալ

նշանները. 1) ձիերի, կովերի կամ վոչխարների հանկարծակի, առանց նկատելի պատճառի սատկելը կամ թե անասունների տարադրելի հիվանդությունները և անկումը, վորոնց դեպքում բոխախի վրա, վորտեղի արանքներում, կողքին կամ թե մարմնի ուրիշ մասերի վրա լինում են ուռուցքներ, սիրերախտի նշան, հատկապես յեթի տղի յե ունենում ամառը և կենդանու սատկելուց հետո քթից, բերանից, հետույքից արյունահոսություն է լինում. 2) ձիու քթից կանաչ լարժուն թարախ հոսելը և ծնոտի տակ ուռուցքներ կամ մարմնի վրա (վոտքերի, կողքերի վրա) խուլեր և խոցեր լինելը, ցուլց և տալիս խախտ հիվանդություն (can), 3) հազ՝ քթից ժանդոտ գուլյնի արյունահոսություն հետ, թոքերի վարակիչ բորբոքման նշան է, 4) կովի բերանի մեջ և կնճակների արանքում յեղած խոցերը դարձողի նշան են, 5) կուվերի հյուծվելը, հազը, հատկապես գիշերները, յերբեմն կրծի վրա ուռուցքներ լինելը պալարախտի նշան է. 6) խոզերի տարափոխիկ անկումը, վորի հետ միաժամանակ լինում է փորլուծություն և մարմնի վրա բծեր, ցուլց և տալիս խոզերի ժանտախտը կամ կարմրախտը. 7) վարակիչ վիժման (ինֆեկցիոն բորբոք) դեպքում կովերն առանց վորեւ պատճառի վիժում են. 8). չարորակ դումային տենդի դեպքում կովի աչքերը թարախակալում են և քթից թարախ է հոսում. 9) ձիերը բթանում են, յերբեմն են և յերբեմն կատաղություն են հասնում մենինգիտի (ուղեղապատյանի բորբոքում) դեպքում, 10) հորթերի լուծն ու հազը հաճախ վարակիչ բնույթ է կրում. 11) մաշկի ուժեղ քորը և կաշվի վրայի կեղերը քոսի նշան են:

Նման նշանների դեպքում պարզ է, վոր անասունին յերբեք չի կարելի նախրի մեջ թողնել. Տանը նման նշաններ ունեցող անասունները պետք է առանձնացվեն առանձին շենքի մեջ և լինեն անասնաբուժի հսկողության տակ: Յեթի նախրում վորեւ անասունի վրա այս նշանները նկատվեն, կամ թե վորեւ անասուն հանկարծ սատկի, այս դեպքում տաժարածը պետք է անմիջապես ձեռք առնի հետևյալ միջոցները.

1) հիվանդ անասուններին անմիջապես ուղարկել գոմ անասնաբուժական քննություն.

2) սատկած անասունի դիակն անմիջապես ծածկել մոլախոտերով, ծառի ճյուղերով և այլ բաներով և այս մասին շտապ հաղորդել կոլտնտեսություն կամ խորհրտնտեսության վարչության՝ դիակը շտապ վերցնելու և բժշկական քննություն յենթարկելու համար.

3) տվյալ արտոսմասից նախիրը փոխադրել հարևան արտոսմաս, մինչև վոր կպարզվի անասնաբուժական քննության արդյունքը.

4) հետևել, վոր վոչ մի անասուն և շուն չմոտենա դիակին.

5) դիակը և նրա արտաթորությունը վերցնելուց հետո ընկած տեղը կրակ անել, յեթի հրդեհի վտանգ չկա, կամ թե առատ չհանգած կիր շաղ տալ:

Ինչհետև արտոսմային պահվածքի ժամանակ հիվանդություններ առաջանալիս այսպիսի առանձնահատուկ և խիստ կարգ պետք է պահպանել:

Ինչպես վերևում ասված է, այդ բանն անհրաժեշտ է նրա համար, վոր անասունները նախրի մեջ միատեղ պահելու ժամանակ, կարելի յե ասել, վոր ունեն ընդհանուր մուրը և ընդհանուր ջրելատեղ, իսկ յերբեմն արտաքինից վոչ վտանգավոր հիվանդություն տակ կարող է թագնվել վարակիչ հիվանդություն և վարակել մյուսներին:

Նախրի մեջ վարակիչ հիվանդություններ կարող են բերել թե անասունները և թե կողմնակի մարդիկ. յեթե մուրը ային ջրը ջանում գոյություն ունի այն կարգը, ըստ վորի վոչ գոմում և վոչ էլ ջրելատեղերի տաշտակների մոտ չի թուլատրվում կողմնակի անասունների մուտքը, պարզ է, վոր այս կարգն ամբողջությամբ վերաբերում է նաև արտոի շրջանի նախրին, քանի վոր այս դեպքում վորեւ մոլորված անասունի մուտքն ավելի հնարավոր է: Նմանապես չպետք է թույլ տալ, վոր կողմնակի մարդիկ անասուններին ձեռք տան, որինակ բերանը բաց անեն, նայեն, քթին, աչքին, կրծին ձեռք տան և այլն: Հատկապես չպետք է նախրի մեջ թողնել ամեն տեսակի պրակտիկ ձիարուժների, վոսկրաբուժների, «բուժիչների», «գիտունների», վորոնց անվան տակ աշխատում են վոչ միայն խաբեբաներ, այլև ֆուսսարարներ: Այս

մարդկանց շաղակրատանքի սպրդեցութեան տակ չընկճելու համար անհրաժեշտ է, վոր տավարածը գիտենա, թե ինչ բան է վարակը:

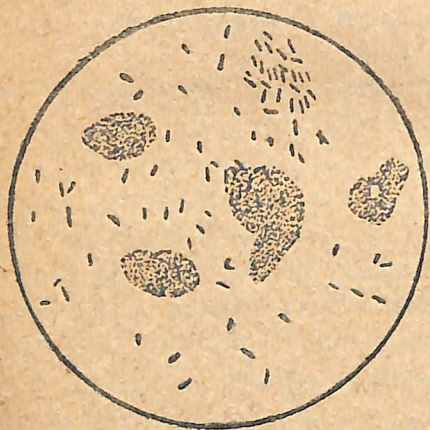
ՎԱՐԱԿԻՉ ՄԱՆՐԵՆԵՐ ՅԵՎ ՊԱՅԳԱՐ ՆՐԱՆՑ ԴԵՍ

Միկրոբները հազար անգամ փոքր են, քան հազիվ նկատելի ամենափոքր փոշին, սակայն նրանք ապրում և սնվում են, ըստ վորում սրանցից վոմանք սննդանյութ վերցնում են նաև այլևայլ թափթփվածքներից, ջրից, հողից, իսկ մյուսները՝ փերադասում են անասունների կենդանի մարմինը (նկ. 12):

Առաջինները մինչև իսկ ոգտակար են. նրանք առաջացնում են որինակ՝ սիրուսի խմորում, կաթի մակարդում, բույսերի համար սննդանյութ են աքտադրում (ազոտ), իսկ յերկրորդները կենդանի մարմնի չարագուշտ պարադիտներ են հանդիսանում՝ առաջացնելով վարակիչ հիվանդութեաններ: Բայց շատ մանրեններ ունեն այնպիսի յերկյակ հատկութեան, վոր մեծ քանակութեամբ անփնաս ձևով ապրում են ամենուրեք՝ անասունի մարմնի շրջապատում և անասունի մարմնի որդաններում (բերանում, աղիք-

ներում). այդ մանրենները սնվում են թափթփուկներով այնքան ժամանակ, քանի դեռ մարմինն առողջ է և փնասվածքներից զերծ, բայց բավական է, վոր մարմինը վորեւ փնասվածք ստանա կամ թուլանա, այդ անփնաս մանրեններն առաջացնում են բարբորում, թարախակալում, լուծ, անըզգայութեան և այլն:

Պարզ է, վոր անասունի մարմնի ամեն տեսակի փնասվածքները, թե արտաքին և թե ներքին, վոչ

Նկ. 12. Միկրոբներն արյան մարմնիկներէ միջև (1000 անգամ մեծացրած)

միայն խախտում են մարմնի նորմալ դրութեանը, այլև ճանապարհ են բաց անում մանրենների համար:

Ահա թե ինչու որդանիզմի նորմալ կյանքի պայմանների պահպանումը հանդիսանում է մանրենների դեմ պայքարելու կարևորագուշտ միջոցը: Միկրոբներին թուլացնում և իսպառ վոչընչացնում են ախտահանիչ միջոցները:

Այս միջոցներից ամենաուժեղը արեգակի ճառագայթներն են, սաստիկ ջերմութեանը (կրակը, յեռացումը): Առորյա կյանքում վորպես տնային ախտահանիչ միջոցներ կարելի չե նշել չհանգած կիթը, ձուլթը, մոխրաշուրը: Պարզ է, վոր այդ միջոցների մեծ մասը, որինակ՝ կիթիլը, յեռացնելը, շիկացնելը կարելի չե գործադրել այլևայլ առարկաների, բայց վոչ մարմնի վրա: Դեղատնային ախտահանիչ միջոցներից հայտնի յեն՝ կրեոլինը, կարբոլաթթուն, կալիումի մանգանատը, յողը և այլն:

Վորպես վերքերի և խոցերի վրա ցանելու ախտահանիչ միջոց կարելի չե առաջարկել վրան նաֆթալին ափեյացրած կադնու կամ ուււնու չորացրած կեղևի փոշին: Ախտահանիչ միջոցների մասին ափելի մանրամասներն կիտալի հետագայում:

Պետք է հիշել, վոր արդեն որդանիզմ մուտք գործած մանրենների դեմ պայքարելը շատ դժվար է, ուստի և ամենից կարեւոր է վոչնչացնել և թուլացնել նրանց ամենուրեք, մանավանդ անասունի շրջապատում, վորտեղ այդ հնարավոր է, և ամեն կերպ խանգարել նրանց տարածումը:

Մանրեններն արտադրում են թույն՝ մարմնի կենդանի մասերի համար: Միկրոբներից վոմանց թույնը քիչ վտանգավոր է, իսկ շատերի թույնը՝ շատ վտանգավոր, հատկապես վարակիչ հիվանդութեաններ առաջացնող միկրոբների թույնը, ընդ վորում տարբեր միկրոբների թույնը տարբեր ձևով է ազդում: Դրա համար էլ զանազան վարակիչ հիվանդութեաններ, որինակ՝ խախտը, սիբիրախտը, պարախտը և այլն, վորոնք առաջ են գալիս տարբեր մանրեններից, տարբեր նշաններ են ունենում:

Դիտութեան նվաճումների թվում կա մի քանի վարակիչ հիվանդութեանների դեմ պայքարելու կարևորագուշտ մի միջոց, դա պատվաստն է, վորը կատարում են անասնաբուժները: Սա-

կայն յուրաքանչյուր կողանտեսությունն ևս կարող ե ախպես կոչ-
ված պրոֆիլակտիկ—նախազգուշական միջոցներ ձեռք առնել վա-
րակիչ հիվանդությունների դեմ:

Այդ միջոցների նպատակն է վերացնել այն պատճառները,
վորոնք նպաստում են վտանգավոր մանրեների տարածմանը:

Վտանգավոր մանրեները տարածվում են գլխավորապես
ամառն այն վայրերում, վորտեղ կան ճահճոտ, ցածրադիր արո-
տավայրեր, ճահճացած ջրերու տեղեր, լեռներով աղտոտված արո-
տավայրեր, մարգագետիններ, ճանապարհներ, քանդված, հեղեղ-
ված և չցանկապատված անասնապերեղմանոցներ և այս ու այն
կողմ թողած դեպքեր:

Յեթե մենք վերացնենք այս թերությունները, վերացրած
կլինենք նաև վարակիչ հիվանդությունների գլխավոր պատճառը:

Այնուհետև՝ մանրեները տարածվում են այնտեղ, վորտեղ
անասունների շենքերը կեղտոտ, սուր ու խոնավ են, վորտեղ
անասուններին կեղտոտ են պահում և հիվանդներին առողջներին
չեն մեկուսացնում և այլն, վորի մասին վերևում արդեն ասված է:

Բացի մանրեներից, գոյություն ունեն վարակիչ հիվանդու-
թյուններ առաջացնող ավելի խոշոր մակարույծներ ևս. որինակ՝
քոսի տիգերը, վորոնց մասին կխոսվի հետագայում:

ԱՌԱՆՁԻՆ ՎԱՐԱԿԻՉ ՀԻՎԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Սիբիրայս.—Սիբիրայսի միկրոբներն առաջացնում են սպոր-
ներ (մանրագույն հատիկների ձևով), վորոնք հողի մեջ կարող
են յերկար տարիներ պահպանել իրենց վարակիչ հատկությունը:
Սիբիրայսում կարող են վարակվել բոլոր տեսակի կենդանիները:
Սիբիրայսի ժամանակ յերբեմն կենդանիների բոխախի, կողերի,
վզի, աճուկի մոտերը լինում են ուռուցքներ, բայց մեծ մասամբ
անասունները զոհում են, տենդ են ունենում, ընկճվում են, իսկ
2—3 որից հետո սատկում են:

Կենդանիները յերբեմն հանկարծամահ են լինում, առանց
վորեն նշանների, իսկ յերբեմն՝ հիվանդությունը ձգձգվում է մին-
չև մի ջրաթ. այս դեպքում արյունային փորլուծություն է

առաջանում, կամ թե, ինչպես վերևում հիշատակված եր, մարմ-
նի վրա ուռուցքներ են առաջանում: Անասունների սատկելուց
հետո, իսկ յերբեմն մինչև սատկելը՝ քթից, հետույքից, բերանից
արյուն է հոսում, իսկ դիակը 2—3 ժամից հետո խիստ ուռչում է:

Յեթե ամրանը մի անգամից միջանի անասուն կամ թե
մեկը մյուսի յետևից հիվանդանում են նման հիվանդությամբ,
պետք է նախիրն արտաի հանել մինչև բժշկի քննելն ու կար-
գադրություն անելը. այս դեպքում պետք է ձեռք առնել այն բո-
լոր միջոցները, ինչ վոր ասված է վարակիչ հիվանդությունների
դեմ պայքարելու ընդհանուր միջոցառումների մասին, այն է՝ հի-
վանդների մեկուսացում, ախտահանում, դիակները ճակաքելը և
այլն:

Հատկապես պետք է խիստ հետևել դիակները կանոնավոր
հավաքելու գործին: Սատկած անասունների կաշին, մաղը, յեղ-
ջուրները, սմբակները չպետք է հանել, վորովհետև այս մասնե-
րից վարակը վոչ սիայն տարածվում է անասունների մեջ, այլև
կարող է անցնել մարդուն, վորը սիբիրայսից կարող է մեռնել:
Սիբիրայսի դեմ պայքարելու համար անասնաբույժները պա-
վաստ են կատարում:

Կարմրուկ.—Խոզերի կարմրուկը, ինչպես է սիբիրայսից,
ամեն տարվա հյուր է հանդիսանում այն տեղերի համար, ուր
սատկած զոջիները չպրտում են վորտեղ պատահի, քանի վոր
նրա վարակը նույնպես կարող է հողի մեջ յերկար մնալ:

Խոզերի ժամացայսը ևս, իհարկե, տարածվում է չհավաքված
լեզերից, բայց հաճախ այս հիվանդությունը տարածում են շուկա-
լից՝ վարակված տնտեսություններից բերված խոզերն ու զոջիները,
յեթե տնտեսություն բերելիս նրանք չեն յենթարկվել կարան-
տինի:

Կարմրուկի և ժանտախտի միջև շատ դժվար է տարբերու-
թյուն գնել: Այս հիվանդություններով վարակվելիս անասուն-
ները կամ փորլուծություն են ունենում, կամ փորկապություն,
մարմնի վրա բծեր են լինում, անասունը թուլություն, հոգնա-
ծություն և մարմնի բարձր ջերմաստիճան է ունենում: Սրանց
դեմ պայքարելու միջոցառումները միևնույն են և ամբողջությամբ

հենց այն միջոցներն են, ինչ վոր ընդհանուր գծերով վերևում նկարագրվեցին, այսինքն՝ պետք է դիտենք ժողովել, շենքերն ախտահանել, նախազգուշանալ՝ նոր անասուններ գնելիս և պատվաստումներ կատարել:

Պատվաստը պետք է կատարել անասնաբուժը, վորը և գիտե թե այս դեպքում ինչ հիվանդությունն է և ինչ պատվաստ պետք է կատարել, իսկ բժիշկ պետք է կանչել ու վերը նշած մյուս բոլոր միջոցառումները պետք է անմիջապես կատարել՝ բոլոր տեսակի կասկածելի հիվանդությունների դեպքում:

Խլախտ. — Խլախտով հիվանդանում են ձիերը: Կարող են վարակվել նաև մարդիկ, սակայն տավարն ու խոզերը խլախտով չեն վարակվում: Խլախտի դեպքում ձիու քթից մեծ մասամբ արտահոսում է մածուցիկ կանաչավուն թարախ, իսկ ծնոտի տակ նկատվում են (ցավալուրի) պինդ ուռուցքներ: Ցերքեմն քթից արյունախառն լորձունք է հոսում, յերբեմն փորի, կողերի և վոռքերի վրա յերևում են գնդաձև ուռուցքներ, իսկ յերբեմն անասունները միայն հյուժվում են և արտաքին ուրիշ վոչ մի նշան չեն ունենում: Այդպիսի թագնված ձևի խլախտն ամենից վտանգավորն է, վորովհետև դրանով վարակված ձիերը կարող են թափառել յերամակներում և վարակը տարածել: Խլախտի թագնված ձևը հայտաբերելու համար անասնաբուժները մալիինիզացիա յեն կատարում՝ ձիու աչքի մեջ խլախտի միկրոօրգանիզմի ստացված մալիին հոչվող հեղուկից մի կաթիլ լցնելով:

Խլախտով վարակված ձիերին վոչնչացնում են, վորովհետև բուժումը հաջող չի անցնում, իսկ վարակման վտանգը մեծ է: Դիակից չի կարելի վոչ կաշին և վոչ էլ մազը հանել, ի հարկե, այս հիվանդությունը կարող են միայն անասնաբուժները հասկանալ, բայց հիվանդ ձին ժամանակին մեկուսացնելու և սրա հետ զգուշ վարվելու ճանապարհով միշտ էլ հնարավոր է մնացած ձիերին և մարդկանց պահպանել վարակից: Այս բանը պետք է խստով կիրառեն տավարածն ու ձիապահը:

Գեղձառապ (мыт). — Գեղձառապով հիվանդանում են միայն ձիերը, այն էլ յերիտասարդ ձիերը: Գեղձառապի ժամանակ ևս քթից արտահոսություն է լինում և ծնոտի տակ ուռուցքներ են

առաջանում, դրա համար էլ հաճախ գեղձառապը շփոթում են խլախտի հետ: Գործին անտեղյակ մարդիկ ասում են, վոր գեղձառապը կարող է վերածվել խլախտի: Սա ճիշտ չէ, քանի վոր խլախտն ու գեղձառապը տարբեր հիվանդություններ են, բայց այդ հիվանդություններն իրարից տարբերել կարող է միայն անասնաբուժը: Գեղձառապի դեմ պայքարելու լավագույն միջոցներն են՝ ձիերին լավ խնամելն ու կերակրելը, անասուններին հիվանդներից մեկուսացնելն ու ցրտից պահպանելը:

Դաբաղ. — Անտեղյակ մարդիկ հաճախ անասունի բերնում յեղած բոլոր տեսակի խոցերը դաբաղ են անվանում: Ինչպես իրական բերնում խոցեր կարող են առաջանալ՝ փշոտ, կծու և փչացած կերերից: Սակայն դաբաղը վարակիչ հիվանդություն է, վորից մեծ մասամբ վարակվում է տավարը, վորից և վարակն անցնում է խոզերի, այլ կենդանիների, իսկ յերբեմն մարդկանց վրա: Դաբաղի դեպքում՝ բացի լեզվի և լնդերքի վրայի խոցերից, մշտապես խոցեր են լինում կնճղակների արանքում, իսկ յերբեմն նաև կրծի վրա:

Այս հիվանդությունն այնքան կպչուն է, վոր յեթե նախքին մեջ յերևաց, կվարակի ամբողջ նախիրը և կտարածվի հարևան նախիրներում: Բայց այս հիվանդությունից անասունները համարյա չեն ստակում: Այս հիվանդության հետևանքով յերկար ժամանակ (յերբեմն մինչև հետևյալ ծիր) դադարում է կովի կաթնարտադրությունը և զրանով խոշոր փաս և հասնում անասնապահությանը: Պայքարելու հիմնական միջոցը կարանտինի խստով կիրառումն է անասնաբուժի կողմից, վորը պահանջ զգալու դեպքում կարող է և անասուններին պատվաստել Բուժելու համար պետք է անասուններին մաքուր պահել, նրանց տալ փափուկ կամ ջրալի կերեր, բերանն ու կնճղակները լվանալ մատաղ կաղնու կամ թե ուռենու կեղևի խաշվով:

Կասաղուրյուն. — Անասունների կատաղության վարակը գտնվում է հիվանդների թքի մեջ և առողջին անցնում է կծելու միջոցով: Այս հիվանդության գլխավոր տարածողները ջներն ու գալլերն են, դրա համար էլ այս հիվանդության դեմ պայքարելու հիմնական միջոցը հանդիսանում է այն, վոր վոչնչացվեն

65

գլխավոր նշաններն հետ, այն է՝ հիվանդ ձին ցնդածի նման գլխով հենվում է պատին, հետո կատաղում է և գլուխը խփում այս ու այն կողմը, վերջիվերջո անդամալուծությունից շուրթերը կախվում են, հետամասը թուլանում է ու յիւրերվում նույնպես անդամալուծությունից:

Մենինգիտով հիվանդացած ձիերին պետք է անմիջապես ընդհանուր ախոռներից ու յերամակներից մեկուսացնել և հայտնել անասնաբուժին՝ մյուս միջոցառումները գործադրելու համար:

Մտադռնների վտռակիչ հիվանդությունները.—Ավելի շատ կոբուստներ լինում են մատղայների, հատկապես հորթերի մեջ. սպիտակ փորլուծից և պարատիֆից: Պետք է ասել, վոր այս յերկու հիվանդություններն ժամանակ ել լուծ են լինում. դրա համար ել մատղայների բոլոր տեսակի լուծի դեպքում պետք է սրանց անմիջապես նախրից անջատել և անասնաբուժի ցուցմունքներով բուժման միջոցներ ձեռք առնել: Մի քանի վայրերում, գլխավորապես հարավային յերկրներում, լինում է նաեւ մատղայների թոքերի վարակիչ բորբոքում, վորի ժամանակ անասունները հազում են, թուլանում ու հյուծվում: Այսպիսի հիվանդներին ևս պետք է անմիջապես մեկուսացնել:

Այդ հիվանդությունների գլխավոր պատճառը ծծկեր մոտոդայներին կեղտոտ պահելն ու կերակրելն է, այդ պատճառով այդ հիվանդությունների առաջին կանխման միջոցը խնամքի և կերակրման ժամանակ մաքրություն պահպանելն է:

ՊԱՐԱԶԻՏՆԵՐԻ ԱՌԱՋԱՅՐԱՄ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Թեև վարակիչ հիվանդություն առաջացնող միկրոբները նույնպես հանդիսանում են պարազիտներ, սակայն բաւի լայն իմաստով ընդունված է պարազիտ անվանել ավելի խոշոր որդանիզմներին (ինչպես, որինսակ՝ ճիճուները, անտառային տիգերը, բոռերի թրթուրները, քոսի տիգերը), վորոնք սնվում են ուրիշ որդանիզմի հաշվին: Այդ պարազիտներից մի քանիսը վոչ միայն սնվում են ուրիշ մարմնի հաշվին, այլև թունավորում են մարմինն իրենց թույնով: Այդպես են, որինսակ՝ ճիճուները, բոռերի

թրթուրները: Դսկ մի քանիսը վոչ միայն ոտաքի արյունով են սնվում, այլև նրա մեջ են մտցնում վարակը: Այդպես են, որինսակ՝ անտառային տիգերը: Մենք այդ պարազիտներից ել կսկսենք, վորովհետև նրանք կենդանիներին փոխանցում են ամենալուրջ առտային հիվանդություններից մեկը, վորը կոչվում է պիրոպլազմոզ:

ՊԻՐՈՊԼԱԶՄՈԶ

Ինչպես մարդուն մալարիայով (դոդերոցը) վարակում են մոծակները, նույն կերպ և անասուններին նման հիվանդությամբ վարակում են անտառային տիգերը: Զիւրի մեջ այս հիվանդությունը տարածվում է գարնանը՝ մինչև հուլիս եամիսը, դրա համար ել այս հիվանդությունը յերբեմն կոչվում է նաեւ ձիերի գարնանային հիվանդություն, սակայն այդ հիվանդությունը կարող է տարածվել նաեւ աշնանը: Տավարը ևս գլխավորապես վարակվում է գարնանը և աշնանը, սակայն նրանց մոտ այդ ժամանակ հիվանդությանը զուգակցում է արենախառն միզածորությունը. վորի պատճառով և հիվանդությունը կոչվում է արյունոտ մեղ: Սակայն արյունոտ մեղն առաջ է գալիս նաեւ մի քանի կանաչ խոտերով և կպրոտ բույսերով վավակվելուց, վորի մասին կխոսվի հետագայում:

Վարակիչ արյունոտ մեղի (պիրոպլազմոզ) առանձնահատուկ տարբերությունն այն է, վոր այս դեպքում առաջանում է ուժեղ տապ (տաքություն), հիվանդությունը ձգձգվում է մի քաբթ է ավելի, և նրանով վարակվում են կենդանիները մեկը մյուսի յետեից ամբողջ գարնան ընթացքում, յերբեմն նաեւ ամառը:

Այս հիվանդության վարակը հանդիսանում են քորոցի ծակոցի հետքից հազար անգամ փոքր, մանրագույն պարազիտները: Այս պարազիտները տիգերի միջոցով ընկնելով անասունի արյան մեջ, տարածվում ու բազմանում են և քայքայում նրա մասերը (արյան կարմիր մարմնիկները): Բոլոր տիգերը, իհարկ է, վարակ չեն տարածում, սակայն անասունների արյունը ծծող տիգերի մեջ նույնպես կարող են լինել հիվանդություն փոխանցողներ:

Ձիւերի մոտ տիգերն ամենից ավելի ջատ կաած են լինում բաշխ տակ, իսկ տավարի մոտ՝ վոտները վրա (աճուկների տակ):

Տիգերը վարակը վերցնում են հիվանդ անասունի արյան հետ և փոխանցում իրենց սերնդին: Հետեյալ դարնանը տիգերի սերունդը վարակում են առողջ կենդանիներին:

Հիվանդությունն ավելի ճիշտ կարելի յե վորոշել արյան քննությամբ, իսկ այդ, իհարկ ե, միայն անասնաբուժը կարող ե կատարել:

Պետք ե հիշել, յեթե դարնանն անասուններն արածում են ճահճոտ արոտներում և այնտեղից տիգեր են բերում իրենց մարմնի վրա, ապա նրանք կարող են հիվանդանալ այդ հիվանդությամբ:

Յեթե անասունները թուլանում, տխրում, վատ են ուտում, աչքերն ու յեղջուրները տաքանում են, աչքերը դեղնում են և շնչառությունն արագանում ե, նշանակում ե հնարավոր ե, վոր սրանք տիգերի միջոցով վարակված լինեն պիրոպլազմոզով:

Այնուհետե տավարի, իսկ յերբեմն և ձիւերի մեղը կաւմբադորջ մուգ ե դառնում, անասունները խիստ մաշվում են, թուլանում և հարկ յեղած չափով խնամքի ու բուժման բացակայության դեպքում հաճախ սատկում են:

Այս հիվանդությունը բուժում են արյան մեջ հատուկ ներարկումներ կատարելով, վորը պետք ե կատարի անասնաբուժը կամ բուժակը:

Հիվանդ անասունի սատկելու կամ առողջանալու հարցը մեծ մասամբ նրա խնամքից ե կախված:

Այդ խնամքը հետեյալն ե.

1. անասունին լրիվ հանգիստ տալ չոր, մաքուր շենքում, վորի ողը մաքուր պետք ե լինի և միջանցիկ քամիներ չպետք ե լինեն:

2. կերակրել միայն լավ խոտով, քիչ քանակի վարսակի (ձիւերի համար) կամ թեփի (կովերի համար) հետ միասին:

3. հաճախակի խմեցնել մաքուր, զով ջուր:

Ամենից կարևորը նախազգուշական միջոցներն են, վորոնց մասին հատկապես տավարածը պետք ե լավ իմանա: Այդ միջոցառումները հետեյալներն են.

1. պետք ե դարնան և աշնան ամիսներին խուսափել անա-

սուններին արածեցնել ցածրադիր, մանր ծառերով ու թփուտներով ծածկված վայրերում և առհասարակ այն տեղերում, վորտեղ տիգեր կան: տավարածը պետք ե այս վայրերը լավ ճանաչի:

2. մինչ տրոտի հանելը անասունների վզին ու վոտներին քսել վորե ե հոտավետ նյութ, որինակ՝ ձեթի հետ խառնած նավթ կամ յավշանի խաշուն կանեփի ձեթի հետ:

3. հաճախակի զննել անասուններին, հավաքել նրանց վրա գտնված տիգերը և տրորել վոտքի տակ:

4. ամեն որ արոտից կամ աշխատանքից հետո ուշագիր կերպով մաքրել անասուններին, անպայման հեռացնելով և վոշնչացնելով տիգերին:

Ներկայմուտ անասուններին մեծ հաջողությամբ լողացնում են կամ շփում են մկնդեղային լուծույթով, վորն սպանում ե տիգերին:

Անասուններին լողացնելու և շփելու նման գործողությունները պետք ե կատարել միայն անասնաբուժի կամ բուժակի ղեկավարությամբ, ճիշտ ստուգելով լուծույթի վորակը, վորպեսզի թունավորման դեպքեր չլինեն:

Անասուններին տիգերից պաշտպանելու ամենահուսալի միջոցը մարդագետիկներին և արոտների մշակումն ե, միաժամանակ պոկահանելով թփուտները, վոշնչացնելով մուխոտները, չորացնելով ցածրադիր տեղերը, փոփոխելով արոտակտորները, նրանք վարելով և հանքային նյութերով պարարտացնելով: Դրա մասին մենք խստեցինք նաե այս գրքի սկզբում և պետք ե կրկնենք, վոր այս կարևոր տնտեսական միջոցառումը հանդիսանում ե նաե անասուններին բոլոր տեսակի պարազիտներից պաշտպանելու սանիտարական կարևորագույն միջոցը:

ՃԻՃՎԱՅԻՆ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Կենդանիների ճիճվային հիվանդությունների վրա քիչ ուշագրություն ենք դարձնում: Այնինչ այս հիվանդություններն առանապահությանը շատ խոշոր վնաս են հասցնում: Տավարածը պետք ե ծանոթանա այս հիվանդությունների, նրանց պատ-

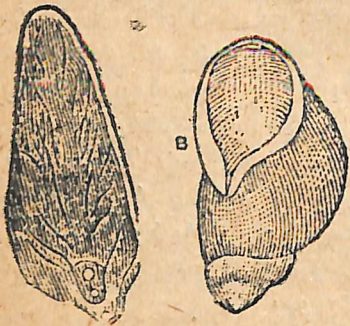
ճառները և պայքարի միջոցների հետ, վորովհետև հիվանդու-
թյուններն առաջանում ու տարածվում են մեծ մասամբ արոտա-
յին թերությունների հետևանքով:

Լյարդաճիճուճիք.— Աշնանը կամ գարնանն առաջ են գալիս
վոչխարների համաճարակ հիվանդություններ, վորոնց պատճառը
սխալմամբ յերբեմն մրսելն են համարում:

Հիվանդությունն սկսվում է հետևյալ նշաններով. վոչխարը
հետզհետե ուժից ընկնում է, ախորժակը կորցնում է: Այլա մարմ-
նի զանազան մասերում, իսկ ամենից շատ ներքևի ծնոտի և
գլխի վրա յերևան են գալիս այտուցներ (խմորման ուռուցքներ).
յերբեմն լուծ է լինում: Լորձաթաղանթն աչքերի կուպերի տակ
և բերանի մեջ գունատվում է կամ դեղնում:

Վոչխարը կամ շուտով մահանում է, կամ թե թուլանում,
քաջ է գալիս մինչև այն ժամանակ, յերբ հարկադրված են լինում
մորթելու:

Յերբ այդպիսի հիվանդ վոչխարը մորթում են և նրա լյար-
դը քննում, տեսնում են, վոր հիվանդության պատճառը վոչ թե
մրսելն է յեղել, այլ լյարդաճիճուճիքը (տերևաձև քափանակ), վո-
րոնք վոչխարի լյարդի մեջ են մտել դեռևս ամառը և ծծում են ին-
չև նրա հյութերը (նկ. 13):

Նկ. 13. Լյարդաճիճու (քափանակ)
և խուռնջ

Այդ ճիճուների սաղմերը բազ-
մանում են ամրանը՝ ճահիճների
լճացած ջրերի ափերին ապրող
փոքրիկ խխուռնների մեջ: Խ-
խուռնի մարմնից դուրս գալով,
սաղմերը կպչում են խոտերին
կամ լողում ջրի մեջ:

Այսպիսի տեղերում վոչխարն
արածելիս սաղմից գուրս յեկած
մանր ճիճիկները կամ կանաչի
կամ ջրի հետ ընկնում են նրա
սառմոքսի և ապա աղիքների

մեջ, այնտեղից էլ լյարդի մեջ, վորտեղ դարձանալով, աչնանք
դառնում են տերևաձև ճիճու:

Խխուռններն էլ իրենց հերթին այս ճիճուների սաղմերն
ստանում են հիվանդ վոչխարների խոնավ տեղերում ընկած աղբից:

Այսպիսով, առողջ վոչխարներն այնպիսի ցածրադիր վայ-
րերում, վորտեղ կան վարակված խխուռններ, ստանում են ճիճու-
ներ, իսկ հիվանդ վոչխարներն իրենց աղբի միջոցով ճիճուների
սաղմերը փոխանցում են ուրիշ առողջ խխուռնների՝ նոր տեղում:

Պարզ է, վոր այս հիվանդության դեմ պայքարելու համար
պետք է դորձադրել կրկնակի նախազգուշություն. առաջինը՝
պաշտպանել վոչխարները վարակումից և յերկրորդ՝ թույլ չտալ
վոր խխուռնները վարակվեն:

Կնշանակի, նախ՝ չպետք է թողնել, վոր վոչխարներն արա-
ձեն ցածրադիր վայրերում և ճահճային տեղերում, վորտեղ
խխուռններ կան, այլ պետք է չորացնել նման տեղերը, վորով-
հետև չոր տեղերում թե խխուռնները և թե ճիճուների սաղմերը
վոչնչանում են: Յերկրորդ՝ վոչխարի աղբը պետք է տեղափոխել
միայն չոր և բարձր հողամասերը, վորտեղ խխուռններ չկան և
անասուններ չեն արածում, իսկ հիվանդ վոչխարների լյարդը
պետք է կամ վոչնչացնել, կամ թե շատ լավ յեփել. վոչ մի դեպ-
քում կենդանիներին չի կարելի կերակրել հում լյարդով. թեև
նրանք կարող են չվարակվել, բայց յերբեմն կարող են իրենց
արտաթորության միջոցով տարածել վորդերի սաղմերը:

Պետք է սասել, վոր ճիճուները կարող են լինել նաև տաղարի
(մանավանդ հորթերի), և նույնիսկ մարդկանց լյարդի մեջ, յեթե
լյարդաճիճուների սաղմեր ունեցող ջուր խմեն: Բայց ճիճուները
դիտավորապես վոչխարի լյարդում են լինում:

Փոխճիճուճիք.— Վոչխարների թոքերում լինում են նաև
բարակ, վոլորված մաղի նման վորդերի ձևի ճիճուներ. այդ
ճիճուները դոյանում են սաղմերից նույնպես խոնավ, ճահճուս
տրոտավայրերում և լճացած ջրերում: Վոչխարներն այս ճիճու-
ներից հաղում են, կոկորդը քոր է գալիս, քթից լորձ է ծորում,
նիհարում են և նույնպես կարող են սատկել: Սակայն յեթե հա-
ջողի այդպիսի հիվանդ վոչխարներին լավ կերակրելով ու խնամելով
պահել մինչև դարուն, այդ ժամանակ նրանք հաղալով ու խխ-
լով վաարում են ճիճուներին և առողջանում: Հետևապես, պայքարն

այդ ճիճուներն դեմ տարվում ե նախ՝ նույն չորացման միջոցառումներով ե արոտավայրերի մշակման միջոցով. յերկրորդ՝ հիվանդ վոչխարներին ձմեռվա ընթացքում ավելի լավ խնամելու միջոցով ե յերրորդ՝ հետևել, վոր գարնանը, յերբ հիվանդ վոչխարներն սկսում են խխել ճիճուներին, նրանց խուխն ու աղբը խնամքով հավաքվի, այրվի կամ հողի մեջ թաղվի:

Նախքան ճիճուներից ազատվելը վոչխարներին արոտավայր դուրս չբերել, կամ նրանց համար հատկացնել առանձնացրած ե չոր արոտավայր, վորը 5-6 որ ոգտագործելուց հետո հանքային պարարտանյութի հետ վարել: Նույն թոքաճիճուներից ունենում են նաև արոտում արածող հորթերը. հիվանդության նշաններն ու պայքարի միջոցները նույնն են, ինչվոր ասված ե վոչխարների մասին:

Նիսիմեոկոնեք յիվ ուղեղային պեքսախս.— Շների աղիքներում քարակ յերկդի ձևով ճիճուներ են լինում: Այդ ճիճուների մի տեսակը շատ փոքր ե լինում (մի սանտիմետրից վոչ ավելի յերկար) ե կոչվում ե եխինոկոկ, իսկ մյուսները (մինչև 20—30 սանտիմետր յերկարությամբ)՝ կոչվում են ուղեղաճիճու (переносчик): Շները վազվզում են արոտների վրայով ե իրենց կղկղանքի հետ արտաթորում են այս վորդերի մասերը կամ ձվերը: Յերբ շատ կեղտոտած կանաչի հետ եխինոկոկի ձվերն ընկնում են անասունների ստամոքսն ու աղիքները, այդ ժամանակ ձվերից անջատվում են վորդերի սաղմերը, վորոնք ե անցնում են լյարդի, թոքերի ե այլ որգանների մեջ. ահա այսպեղ գոյանում են եխինոկոկի ջրալի բշտիկները: Անասունները մորթելիս նրանց թոքերում ե լյարդում ալգալիսի բշտիկներ հաճախ են լինում:

Յերբեմն այս բշտիկները քայքայում են թոքերը ե լյարդի մեծ մասը: Դրա հետևանքով անասունները թուլանում, հիվանդանում ե կորցնում են իրենց արտադրողականությունը: Անասունների այս հիվանդությունն այն աստիճանի ձգձգվող ե, վոր ճանաչել անգամ դժվար ե: Կովն անընդհատ հազում ե, մաշվում ե, վատ ե ուտում, թուլանում ե, բայց ապրում ե 1—2 տարի, իհարկ ե, միանգամայն ի վնաս տնտեսության:

Իսկ շները վորտեղից են վերցնում այս ճիճուները. իհարկե, վոչխարի լյարդի, թոքերի մեջ գտնվող այդ բշտիկներից, ե մարգիկ, փոխանակ շան ստամոքսը ճիճուներից մաքրելու մասին մտածելու, իրենք են այս ճիճուներով վարակում շներին, վորովհետև անասունը մորթելուց հետո բշտիկներից փացած թոքերն ու լյարդը չպրտում են շների առաջ: Պետք ե այսպիսի բշտիկներ ունեցող թոքերն ու լյարդն անպայման լավ յեփել ե նոր միայն գործադրել: Պետք ե ասել, վոր մարդը ես կարող ե եխինոկոկի ձվերից վարակվել ե նրանց լյարդում ու թոքերում ես կարող են բշտիկներ զարգանալ. դա կարող ե առաջանալ շների կեղտոտած կանաչիդեն ուտելուց, կամ թե կեղտոտ ձեռքերով շներին ձեռք տալուց:

Յերկրորդ՝ ավելի յերկար շնաճիճուներից միանգամայն նույնանման ճանապարհով վոչխարները վարակվում են պտտախտով. այս դեպքում բշտիկներն առաջանում են նրանց ուղեղի մեջ, Դրա հետևանքով առաջանում ե ծանր ե անբուժելի մի հիվանդություն, վորը կոչվում ե ուղեղային պտտախտ: Իսկ շները վարակվում են այդ ուղեղային ճիճով, յերբ ուտում են ուղեղային պտտախտից ստեղծված վոչխարի գլուխը՝ վորովհետև հիվանդ վոչխարի գլուխը գցում են շներին: Հետևապես այս դեպքում ես հենց իրենք մարդիկ ոգնում են ճիճուներին իրենց զարգացման ցիկը լրիվ կառարելու:

Ուղեղային պտտախտով հիվանդ վոչխարը կանգնում ե գլխիկոր, կամ ջղաձգաբար վիզը ծռում ե մի կողմ, կամ յետ՝ գեղի մեջքը: Աչքերը կարմրում, շլվում են, ատամները կրճտում ե բերանից փրփուր ե գալիս: Յերբեմն վոչխարը վազ ե տալիս գեպի առաջ, բաղվելով զանազան առարկաների, իսկ յերբեմն ել նույն տեղում շրջապտույտ ե անում: Յերբեմն թվում ե, թե հիվանդությունն ընդհատվել ե, բայց մի քանի ամիս հետո նորից յերևան ե գալիս ե անգամ անասունին սպանում:

Այս հիվանդությունն անբուժելի յե, դրա համար ել խիստ ուշադրություն պետք ե դարձնել, վոր անասուններն այս հիվանդությամբ չհիվանդանան:

Քանի վոր ճիճուները շների միջոցով են տարածվում արոտ-

ների մեջ, նշանակում է այն շներին, վորոնք նախքի հետ շըր-
շում են, կամ առհասարակ լինում են արտոններում, պետք է
անասնաբուժի ցուցմունքներով ամեն տարի դարնանը ճիճուներ-
բից մաքրել:

Բուժման ամբողջ ժամանակամիջոցում (10—12 օր) շունը
կապած են պահում, իսկ կղկղանքը թաղում են հողի մեջ: Նախ-
քի շներին ճիճուներից մաքրելու ամբողջ հոգան ընկնում է տա-
վաբանի վրա, վորը պարտավոր է այս գործով դիմել տեղական
անասնաբուժին կամ բուժակին: Հսկող շներին պետք է կապած
պահել, իսկ թափառողներին՝ վաչնչացնել:

Յեթե շների մեջ այս ճիճուները չլինեն, անասունի մեջ էլ
այս բնականորեն չեն լինի, իսկ յեթե շները չուտեն անասունի
բշտիկներ ունեցող թոքերն ու լյարդը, սրանք ել այս ճիճուներ-
ով չեն վարակվի:

Ինչպես տեսնում ենք, ճիճվային հիվանդությունները կապ-
ված են տարբեր կենդանի եյակների միջև գոյությունն ունեցող
մի ամբողջ շրջապատւոյտի հետ:

Սրա համար ել այս հիվանդությունները դեմ պայքարելիս
պետք է գիտենալ, թե յմբ և վորտեղ են նրանք բնակվում
և վորտեղ կարելի յե նրանց հեշտությամբ վաչնչացնել:

Աղիքային ճիճուներ (պարագիտային վորդեր).—Առողջ կենդա-
նուն քայքայում են վոչ միայն թոքերի և լյարդի մեջ գտնվող
պարագիտները, այլև աղիքների ճիճուները՝ այդ սպիտակ, կլոր,
լուցկու նման բարակ (նաև ավելի հաստ), կամ ժապավենի նման
հարթ վորդերը, վորոնց կտորտանքը հաճախ կարելի յե տեսնել
ձիւ կամ այլ կենդանիների նոր արտաթորած աղբի մեջ: Այդ
վորդերը յերբեմն այնչափ ջատ են զարգանում ձիւ աղիքների
մեջ, վոր ձին վատ է ուտում, քայքայվում է ու տառապում է
ծակոցներից: Այս վորդերից մի քանիսը խցկվում են աղիքների
պատերին, ծակում են այն և մահացու հիվանդություն են
առաջ բերում: Անասուններն այս վորդերի մեծ մասն ուտում
են արտաթոր: Անասուններին այդ վարակումից պաշտպանել հնա-
բավոր է հենց իրենց՝ անասուններին բուժելու միջոցով, վորով-
հետև հենց նրանք են, վոր ճիճուների ձվեր պարունակող իրենց

աղբով վարակում են արոտը, իսկ, վոր ամենակարևորն է, արոտ-
ների ճիշտ խնամք տանելու միջոցով՝ հողակտորներով արածեց-
նելու, աղբի կույտերը ցրելու, չորացնելու, չոր աղբը հերկելու,
ջրկատեղերի ափերն աղբից մաքրելու միջոցով:

Յեթե անասունի աղբի մեջ նկատվում են կլոր, սպիտակ
կամ թե ժապավենի նման բարակ վորդեր, այդպիսի անասունին
պետք է թողնել տանը, վարպետի ճիճուների սաղմերով չվարակի
արոտի կանաչն ու ջրկատեղերը: Այս դեպքում դիմում են բժը-
կի՝ հակաճիճվային դեղորայք և դրանց գործադրման վերաբե-
րյալ ցուցմունքներ ստանալու համար:

Ճիճվային հիվանդությունների նկարագրություններից տեսնում
ենք, վոր արոտի պայմաններում ճիճվային վտանգի դեմ պայքա-
րելը միանգամայն հնարավոր է, անգամ ավելի պարզ ու հեշտ
գործ է, քան մանրիների դեմ պայքարելը, այնինչ ճիճուները
կենդանի որգանիղմի համար վոչ միայն ինքնին վտանգավոր
ֆլասատուներ են, այլև ֆլասակով մարմնի աղիքներն ու մյուս
մասերը, մանրենների համար ճանապարհ են բաց անում դեպի
մարմնի այլ մասերը:

Խոզերի Ֆիմնացներն ու սրիսիմններ. — Խոզապահներն ու
խոզարածները պետք է լավ հիշեն, վոր խոզերը հաճախ վոչ մի
կեղտոտությունից, այս թվում նաև մարդկանց արտաթորու-
թյունից և լիչերից չեն խորշում, այնինչ այդպիսի կերի միջո-
ցով նրանք կարող են ճիճուներով վարակվել: Այս ճիճուներից
ամենավտանգավորները ֆիննաններն ու տրիխինաներն են, վո-
րոնք և փչացնում են խոզի միսը:

Ֆիննանների և տրիխինանների վարակման վտանգից խոզերին
կարելի յե պաշտպանել հետևյալ կերպ. չպետք է թույլ տալ, վոր
մարդիկ արտաթորեն բաց և անհարմար տեղերում: Չպետք է
թույլ տալ, վոր խոզերն անմաքուր տեղերը փորփրեն, չի կարելի
արոտներում մկների դիակներ թողնել, պետք է ամեն տեղ և ամեն
կերպ վաչնչացնել մկներին:

ԲՈՌԵՐԻ ԱՌԱՋԱՑՐԱՍ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բոռերը, պիծակները, կծող ճանճերը, մժգուկները և այլ մի-

շատներ կարող են արոտի շրջանում նեղություն պատճառել անասուններին: Սրանց դեմ պայքարելու ընդհանուր միջոցները հետևյալներն են. առաջինը՝ դարձյալարոտների մշակումը, այսինքն՝ հաժը տեղերի չորացում, թփուտների կտրատում, հերկ, յենթացանք, հանքային պարարտացում. յերկրորդ՝ հողակտորների և անասունների կանգնելու տեղերի փոփոխումը, աղբ ցրելը, չորացնելը և հերկելը. յերրորդ՝ ամենատաք օրերը, յերբ միջատներն ավելի շատ են կուտակվում, արածեցնելու ժամանակ ընդ-միջումներ կատարել, անասուններին քամի խաղացող տեղերում կանգնեցնել, մխացող խարույկներ վառել. կամ թե, հակառակ պարագայում, անասուններին դոժում պահել. չորրորդ՝ անասուն-ներն արոտից վերադառնալուց նրանց անպայման թիմարելը, ընդ-վորում պետք է պատրաստել ոչինդի և մոխրաջրի խաշու և դրանով շփել անասուններին, բացի այդ, խուզել անասունների անիծ պարունակող մազերը:

Չնայած վոր այս ճանճերը կարող են կծելով վարակիչ հի-վանդությունները տարածել, բայց դա հաճախակի չի լինում, իսկ բոռերը չնայած չեն խայթում և անասունների արյունը չեն ծծում, սակայն ավելի մեծ վնաս են տալիս, քան մյուս վնասա-առուները:

Բոռերը ձիերի մազերի մեջ, գլխավորապես վոտքերի վրա ձվեր են դնում, իսկ ձին լիզելով կուլ է տալիս և նրա ստամոքսի մեջ բոռի թրթուրներ են դուրս գալիս, վորոնք և խցկվում են ձիու կոկորդի և աղիքների մեջ (նկ. 14):

Այս թրթուրները վխտում են ձիու աղբի մեջ և հետույքի շուրջը, վորտեղ կպած մնում են, սպասելով իրենց հետագա զարգացման հարմար մոժնե-տին: Իսկ այդ հետագա զար-գացումն այն է, վոր դրանցից դուրս են գալիս նոր բոռեր, վորոնք դարձյալ պետք է

Նկ. 14. Բոռ և նրա թրթուրը

իրենց թրթուրների միջոցով վարակեն ձիուն:

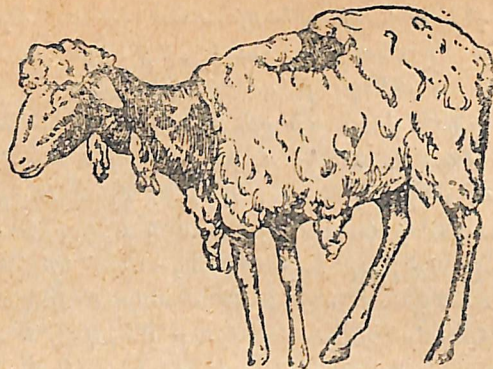
Տավարի մոտ բոռերի թրթուրները տեղավորվում են կաշվի տակ՝ վողնաշարի յերկու կողմը, առաջացնելով այստեղ ուռուցք-

ներ և յելունդներ: Վոչխարների մոտ բոռն արդեն թրթուրի պատրաստի սաղմը դնում է նրանց քթի մեջ, Պարագիտների այդ բոլոր գործողությունները խիստ անդրադառնում են անասուն-ների առողջության վրա: Ձիերը տառապում են ստամոքսի ծա-կոցներից և տեղում սատկում են: Կովերը մաշվում են, կաթը պակասեցնում. բացի դրանից, մաշկի վրա մնացած ծակերից, սպիներից անասունի կաշին փչանում է և կորցնում իր ապրան-քային արժեքը: Վոչխարները հիվանդանում են հարբուխով, հա-զով, բոռի պստախտով և հաճախ սատկում են: Անասունի վրա հսկող, նրան խնամող յուրաքանչյուր մարդու և տավարածների համար միանգամայն մատչելի աշխատանք է բոռերի դեմ պայ-քարելու գործը: Բացի բոռերի դեմ պայքարելու վերը նշած ընդ-հանուր միջոցառումներից, կիրառվում են առանձին միջոցառում-ներ: Քանի վոր ձիու բոռն առաջ է գալիս ձիու հետույքից դուրս յեկող թրթուրներից, դրա համար ել թրթուրները պետք է հանել և տրորել, վորպեսզի սրանցից բոռեր դուրս չգան և չթռչեն ձիերի վրա: Նույնը պետք է կատարել նաև այլ տավարի վերաբերմամբ, սրանց մաշկի տակից հեռացնելով բոռի թրթուր-ները, վորովհետև սրանցից ել դուրս են գալիս կովի բոռերը:

Թրթուրը կարելի յե դուրս հանել նաև մատներով, հուպ տալով ուռուցքի չորս կողմից. սակայն յիրենց դրանից թրթ-թուրները ճխլվում են, վորի հետևանքով և մարմնի վրա վնասա-կար վերքեր են առաջանում: Դրա համար ել նպատակահարմար է ուռուցքը սղմել լայն բուկ ունեցող չի միջոցով, վորով և հեշտ կլինի կաշվի տակից հանել բոռի թրթուրը:

Վոչխարներին բոռից պաշտպանելու համար արոտ ուղարկե-լուց առաջ կերակրում են ձյութով պատած տաշտակի մեջ, վո-րովհետև վոչխարը կերն ուտելուց դուռնը ձյութին է քսում, իսկ բոռի թրթուրները դրանից իռյա են տալիս:

Տավարին բոռից պաշտպանելու համար կարելի յե նրանց վոտքերի և մեջքի մի քանի մասերին, կրծին քսել ձեթ ու նավթ, կամ ձեթ ու մազութ կամ թե ձեթ ու ձյութ, կամ թե քսել կա-նեփի ձեթ ոչինդրաջրի հետ. իսկ ամենակարևորը՝ չոր ժամերին, յերբ շատ բոռեր են թռչում, թփուտների մեջ չարածեցնել և

Նկ. 15. Պոսով վարակված վոշտերը

ամեն որ արոտից կամ այգատանքից դառնալուց հետո, վերևում նկարագրած ձևով հավաքել անասունների վրայի բուռերի անիծ-ները:

Ք Ո Ս

Պարազիտների առաջացրած հիվանդությունների թվում առանձնակի տեղ է բռնում հատկապես վոշխարաբուծությունը խո-շոր ֆլաս հասցնող քոսը, վորը զրկում է վոշխարներին բրդի նոր-ժալ մթերատվությունից: Սակայն յեթե քոսը տարածվի ձիերի մեջ, ապա այն կարող է մեծ ֆլաս հասցնել տնտեսությունից քաջող ուժին, կովերը վարակվելիս իջնում է նրանց կաթի քանակը, իսկ խոզերը՝ նիհարում են: Ընդհանրապես քոսը լուրջ հի-վանդություն է և տավարածից պահանջում է խիստ հսկողու-թյուն, վորպեսզի վորևե հիվանդ անասուն չխցկվի նախրի մեջ: Այն ասացվածքը, թե «քոսոտ վոշխարը վողջ հոտը կփչացնի» հիմք ունի, քանի վոր քոսը կենդանիների թույլ խնամքի և հըս-կողությունից բացակայության դեպքում կարող է տարածվել շատ կենդանիների մեջ (նկ. 15):

Պոսն առաջ են բերում մանրագույն, միայն խոշորացնող ապակուռ տակ տեսանելի հատուկ տիզեր, վորոնք ծակում անց-

նում են կաշվի մեջ և կերակրվում կենդանու մարմնի հյուսքերի հաշվին:

Տիզերը կարող են անցնել մի անասունից մյուսին, և ան-գամ մարդուն՝ շփվելու միջոցով. նրանք կարող են անցնել նաև ամեն տեսակի առարկաների միջոցով, վորոնց հետ հիվանդները շփում են ունենում (լծասարք, կերամաններ, ցանկապատեր, վորոնց քսվում են մարմինը քորելու համար): Դրա համար ել պետք է վոշ միայն կենդանիներին, այլև նրանց շրջապատող առարկաների վրայի տիզերը վոջնչացնել:

Եզ տիզը կենդանու կաշվի տակ ձվեր է ածում, վորոնք ծածկ-ված են այնպիսի ամուր թաղանթով, վորոնց վրա վոշ մի դեղ համարյա թե ներգործություն չի ունենում: Այս ձվերից 6—8 որ հետո դուրս են դալիս մատաղ տիզեր: Սրա համար ել հիվանդ անասունին բուժող բուրդ միջոցառումները պետք է կրկնել 6—7 որը մեկ անգամ, վորպեսզի վոջնչացվեն այդ նոր դուրս յեկած տիզերը:

Դեղը կազմված է յերկու նյութից. 1) մեկը լուծում է կաշ-վի վրայի թեփերն ու կեղերը և տիզին մեղկացնելով՝ զրկում է նրան պաշտպանությունից, 2) իսկ մյուսը՝ թունավորում է հենց իրեն՝ տիզին:

Առաջին դեպքում գործադրում են սապոն, սոդայի լուծույթ, մոխրաջուր, կրաջուր, ալկոհոլ: Յերկրորդ դեպքում՝ ձյութ, ծը-ծումբ, հավթ, ծխախոտի խաշուկ, կրեոլինի լուծույթ և այլն:

ՎԵՐԻ ԱՆԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱՌԱՋԱՑԱՄ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Վարակիչ հիվանդությունները վտանգավոր են նաև նրա-նով, վոր նախրում առաջ դալիս կարող են արագորեն տարածվել շատ կենդանիների մեջ: Պարազիտներից առաջացող հիվանդու-թյունները ևս կարող են տարածվել շատ կենդանիների մեջ, սա-կայն ամենից ավելի շատ հիվանդություններ առաջանում են կե-րի անկանոնությունից:

Իհարկե, կերային անկանոնությունից քիչ հիվանդություններ

չեն պատահում նաև մսուրային պահվածքի ժամանակ, առանձնապես մատղաշների մեջ, բայց կան ավելի ծանր հիվանդություններ, վորոնք առաջանում են արոտում: Այս հիվանդությունները տավարածը պետք է ճանաչի և հաշվի առնի՝ 1) թունավոր բույսերից առաջացող թունավորումը, 2) տավարի փորումուցքը (տիմպանիտ), 3) ձիերի ծակոցները:

ԹՈՒՆԱՎՈՐ ԲՈՒՅՍԵՐԻՑ ԱՌԱՋԱՑԱԾ ԹՈՒՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ

Այս գրքույկի սկզբում նկարագրված կուլտուրական արոտներում թունավոր բույսերից թունավորման դեպքեր չեն լինում, վորովհետև նման արոտներում բավականաչափ առատ բուսականություն կա, հետևաբար անասունները կշտանում են և յեթեարտի վորեն մասում թունավոր բույսի յեն հանդիպում, այդպիսին չեն ել ուտում: Անասունները բույսերի մեջ տարբերություն են դրնում անգամ չոր խոտի դեպքում: Նրանք ջոկում, ուտում են լավերը, իսկ վատերը, մոլախոտերը մի կողմ են թողնում: Սակայն քաղցած կենդանիներն այնքան ել տարբերություն չեն դնում և ուտում են ամեն տեսակի բույսերը, թեև պետք է նշել, վոր կան նաև այնպիսի ազատ և խոտի մեջ տարբերություն չգնող կովեր, վորոնք ուտում են ամեն տեսակի մոլախոտեր և չեն խորշում թունավոր բույսերից, հատկապես նրանցից, վորոնք դառն համ չունեն: Բացի դրանից, կենդանիների մարսողություն վորոշ խանգարումների դեպքում ճաշակելիքի զգայարանները այնպիսի փոփոխություններ են լինում, վոր կենդանիներն ուտում են և դառը, և թունավոր բույսեր:

Այս համառոտ դիտողություններից արդեն կարելի յե յեղբակացնել, վոր անասուններին թունավոր բույսերով թունավորվելուց պաշտպանելու հիմնական միջոցառումները հետևյալներն են: 1) արոտների և մարգագետինների մշակումը, 2) մոլախոտերի ու քոլերի անխնա վոչնչացումը, 3) քաղցած անասուններին զգուշությամբ արածեցնելը կամ արածեցնելուց առաջ ոժանդակ կեք տալը, 4) հատուկ հսկողություն սահմանել ազատ և բույսերի մեջ տարբերություն չգնող անասունների նկատմամբ:

Իհարկե, արոտների մշակումը հանդիսանում է ընդհանուր տնտեսական կարգի միջոցառում, վորը պետք է մտնի տնտեսությունից ագրիկուլտուր միջոցառումների ընդհանուր պլանի մեջ:

Սակայն յեղբակացություն վերջին յերեք կետերը խորը չափով կախված են տավարածից: Մոլախոտերով հարուստ, ճահոտ տեղերը, անտառային մացառությունները, կիրճերը, առունները հանդիսանում են թունավոր բույսերի հիմնական աղբյուր: Այս բոլոր տեղերը տավարածը պետք է լավ ճանաչի:

Այսպիսի վայրերում արածեցնելու և հսկողություն ամբողջ պատասխանատվությունը տավարածին է վերաբերում:

Մոլախոտերն ու քնասակար բույսերը կարող են լինել նաև բարձր հարթ բացություններում և մարգագետիններում: Այս գրքույկում արդեն նկարագրված է, թե ինչու այդ անպետք բուսականությունը կարող է զարգանալ արոտներում և մարգագետիններում և ինչ ձևով կարելի յե այն վոչնչացնել: Սակայն այս բույսերի վոչնչացման համար միջոցներ ձեռնարկելու և այդպիսի արոտների վրա հատուկ հսկողություն սահմանելու համար անհրաժեշտ է գտնել համառոտակի ծանոթանալ ամենից ավելի վտանգավոր բույսերի հետ:

Խոնավ մարգագետինների յեղ ցածրադիր տրոսների վրա պատահող բուցավոր բույսերը.— 1) ճահճային սպիտակ խնկենի (белый мушкетер) աճում է վորք թիերով, ունի սպիտակ ծաղիկներ և նեղ տերևներ:

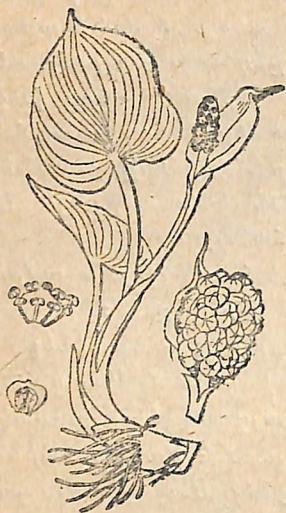
2) ջրային խնդամուրի (ցիկուտա), ունի մանր ծաղիկներ և սերմեր, վորոնք հովանոցի ձևով նստած են յերկար ցողունի վրա անխոնի և քեմոնի նման:

3) ձմառադիկ, ծաղկում է ուշ աշնանը ջուշանի ծաղկի նման, վորը նստած է յերկար տերևների միջև:

4) ճահճային ձիաձետ, նման է դաշտային ձիաձետին:

5) ճահճային ցինգ կամ վոսկեծաղիկ (սպիտակաթևիկ), յերկար ցողունների վրա ունի լայն տերևներ, կազմում է կարմիր հատապտուղների կուտակներ (նկ. 16):

6) պարուչեյնիկ (поручейник), նման է թունավոր խնդամուրիին:

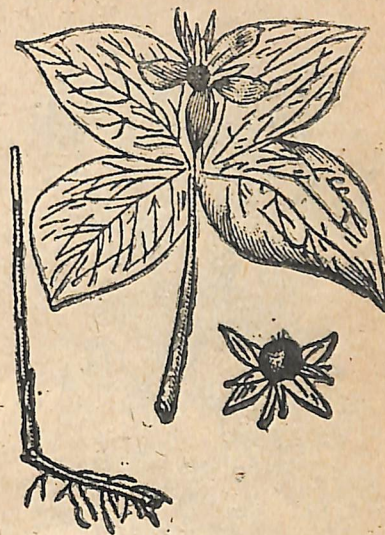
Նկ. 16. Ճահճային ցլնդ
(սպիտակաթերթիկ):

Նկ. 17. Շան մազդանոս

Նկ. 18. Կմշարուկ

Նկ. 19 Ագռավի աչք

Սնտուռների յեւ թիւսների բուցավոր բույսերը.— 1) Խնդա-
կոթն (բժաւոր խնդակոթ) ունի մանր սպիտակ ծաղիկներ ու
սերմեր, վորոնք հովանոցի ձեով նստած են անխոտնի նման յեր-
կար ցողունի վրա. մկան անախորժ հոտ ունի. նման է շան մազ-
դանոսին (նկ. 17):

2) Ընձախոտ՝ (ականխոտ, գայլամատ) կտրտված տերե-
նքերով և շուշանանման ծաղիկներով:

3) Կմշարուկ՝ ցողունի վերեւում ունի յերկար տերեւներ և
հասկանման մանր ծաղիկներ (նկ. 18):

4) Ագռավի աչք՝ յերկար ցողունի վրա ունի 4 լայն տերեւ,
իսկ տերեւների մեջ դեղնավուն ծաղիկ, վորի մեջ առաջանում և
մուգ-կապտավուն պտուղ (նկ. 19):

5) Անտառային ձիաձիտը (սանդիկոթ) տարբերվում է ճահ-
ճայինից և դաշտայինից նրանով, վոր սրա փշատերեւերը փռ-
ված են հովանոցի ձևով:

6) Անտառային աստղածաղիկն ունի յերկար մազլցող ցո-
ղուն՝ զույգ տերեւներով, իսկ ծայրում սպիտակ ծաղիկ:

7) Գալլապտուղն ունի թփի ձևով վարդագույն շուշանանման
ծաղիկներ և ցողունի շուրջը՝ կարմիր պտուղներ:

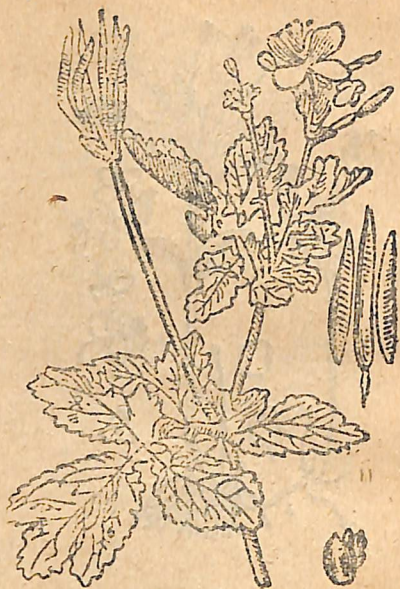
8) Պտերն (ձառ խոտ) ունի լայն մեծ կտրտված տերեւներ՝
սպիտակ, հոտավետ, մանր, հանրածանոթ ծաղիկներով, սակայն
պտերով շատ քիչ են գրավվում անասունները:

Սովախոտապատ վայրերի բուցավոր բույսերը.— 1) Բաշգն ա-
ճում է կլոր, անկյունաձև թփի ձևով, մանր թավշանման տերե-
ւներով և ցողունի վերին մասում ունի դեղնա-շուշանանման ծա-
ղիկներ:

2) Դժախոտը նույնպես աճում է թփի ձևով՝ յերբեմն մի
մեար քարձրությամբ: Տերեւները նույնպես անկյունաձև են և մեծ,
բայց վաղ թավշանման, ինչպես բանդի մոտ եր: Ծաղիկն սպի-
տակ պանդածաղիկ բույսի նման է. հոտը խեղդող, պտուղը շրջա-
պատված է ծակող փշերով (նկ. 20):

Նկ. 20. Գժախոտ

Նկ. 21. Ծիծեռնախոտ

3) Մորմն աճում է մազլցող թփի ձևով, կարտոֆիլի ցողունների նման. ունի ջուլանանման ծաղիկներ և կարմիր հատապտուղներ:

4) Խնդատերևը և շան մաղդանոսը նման են թունավոր մոլեխիդին և խնդակոթին (նկ. 17):

5) Ծիծեռնախոտն (գորտնածաղիկ) աճում է թփերով և ունի դեղին ծաղիկներ. ցողունի մեջ պարունակում է դեղնա-կաթնավուն հյուսթ (նկ. 21):

6) Գայլակաթնուկը ցողունի վերջավորություններում ունի ասեղանման մանր տերևներ և ծաղիկների փունջ. արտադրում է կծու և այրող հյուսթ:

Բարձր մազգագեթինների բուսավոր բույսեր. — 1) Սպիտակ չքիտամբն ունի յերբեմն յերկար ցողուն, վրից սկիզբ են առնում յերկար, ձվաձև տերևներ, իսկ ցողունի վերջում՝ սպիտակ ծաղիկներ, վորոնք ժողովված են յերկար հուրանի ձևով (նկ. 22):

2) Վորոմը լինում է հայահատիկային ցանքերի մեջ՝ հասկերով, նման է սիզախոտին:

3) Դաժան գորտնուկն ունի նախշունտերեններ և ցողունի վերջավորության վրա դեղին, վոջ այնքան մեծ ծաղիկներ:

4) Շողավաբղը (դեղնածաղիկ, ագոնիս) ցողունի ծայրին ունի փշատերևներ և խոշոր դեղին ծաղիկներ:

5) Աստղածաղիկն ունի ճյուղավորված, տարածվող ցողուն՝ փոքրիկ նոսր տերևներով և մանր, սպիտակ ծաղիկներով:

6) Դաշտային մանանեխ՝ (սպիտակ և սև) դեղին ծաղիկներով և կծու սերմերով:

Նկ. 22. Սպիտակ չքիտամբ (անդուկ)

Պետք է հիշատակել, վոր այստեղ նշված են թունավոր բույսերի աճման գերակշռող վայրերը, իսկ նշած թունավոր բույսերից շատերն աճում են շատ հաճախ վոջ միայն նշված տեղերում, այլև տարբեր հողերում: Այսպես, որինակ՝ խիստ թունավոր սպիտակ չքիտամբն, շատ թունավոր աստղածաղիկը և թունավոր դաժան գորտնուկները կարող են աճել վոջ միայն անտառներում, այլև ցածրադիր վայրերում:

Անհրաժեշտ է հիշատակել նաև այն մասին, վոր հիվանդություններ կարող են առաջ գալ, դարգանալ նաև սոճու և յեղենու, գրիու փշատերև ճյուղեր ուտելուց: Պատահում են և ձիերի թունավորման դեպքեր՝ յավջանից:

Թունավորման ճեղքները ոգնությունը. — Բոլոր թունավոր բույսերն՝ իրենց ազդեցության տեսակետից՝ կարելի չէ բաժանել 2 գլխավոր խմբի.

1) շմեցնող բույսեր, վորոնք առաջացնում են ընկճված դրություն և անդամալուծություն, կամ թե, ընդհակառակը՝ կատաղություն և ջգաճգություն.

Նկ. 23. Դաժան
գորտնուկ

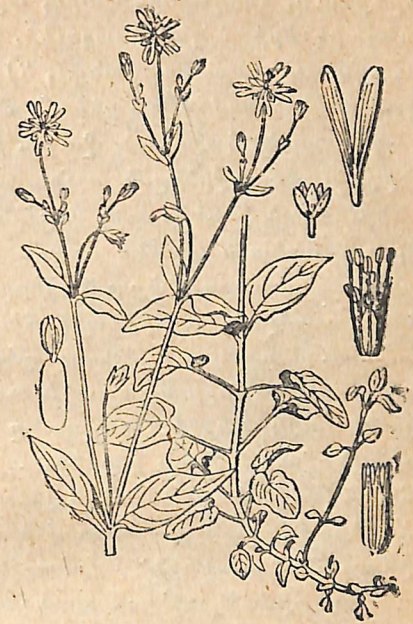
2) կծու բույսեր, վորոնք առաջացնում են ստամոքսի, աղիքների, լյարդի, յերկաճների, միզափամփուռի և կրծի ուժեղ գրգռում:

Բայց և այնպես այս կարգերի միջև խիստ տարբերություն դնել չի կարելի, վորովհետև թունավոր բույսերից շատերը ներգործում են և՛ վորպես շշմեցնող, և՛ միաժամանակ վորպես գրգռող, սակայն մենք նրանց 2 կարգի ենք բաժանում համաձայն նրանց գերակշռող ազդեցություն:

Շշմեցնող բույսերի թվին են պատկանում. 1) գժախոտը, 2) բանգը, 3) խնդակոթը, 4) կողուկը, 5) խնդատերևը, 6) վորմը, 7) սպիտակ մրտենին, 8) թունավոր խնդամուկին, 9) աստղածաղիկը, 10) ձիաձետը 11) խաչխաչը:

Անասունների ստամոքսը, աղիքները և մյուս որգանները գրգռող բույսերի թվին են պատկանում. 1) սպիտակ չքիտամին, 2) դաժան գորտնուկը, 3) ձմռածաղիկը, 4) ցինգը, 5) խնդատերևը, 6) կմշտրուկը, 7) ագռավի աչքը, 8) աստղածաղիկը, 9) շողավարդը (դեղնածաղիկ), 10) գալիապտուղը, 11) ծիծեռնախոտը (գորտնածաղիկ), 12) գայլակաթնուկը, 13) դաշտային մանանեխը՝ հասուն վիճակում, 14) փշածյուղերը:

Շշմեցնող բույսերով թունավորվելու դեպքում՝ ամենից առաջ անասունն աննորմալանում և, դառնում է յերկչոտ կամ քնկոտ, ճնշված կամ թե կատաղած. հետո վիզը կամ վերջավորությունները ջղաճգվում են կամ թե կաթված են ստանում, վորտեքերի վրա յերբերում և կատարելապես թուլանում և, կծու բույսերով թունավորվելիս առաջ է գալիս առատ թքածորություն, բերնի թաղանթի բորբոքում (գրգռում), ծակոցներ, լուծ՝ յերբեմն արյան հետ խառը, յիրբեմն արյունախառն մեղ և առաջանում, արյունախառն կաթ է ստացվում: Բերնի թքածորություն ու փրփուրն առաջանում են շշմեցնող կծու բույսերով թունավորվելուց: Ճիշտ այդպես էլ բոլոր տեսակի թունավորումների

Նկ. 24. Աստղածաղիկ

դեպքում՝ անասունների վորտեքները, ականջներն ու վորջմարմինը սառչում են, իսկ ձիերը յերբեմն քրտնում են:

Բոլոր տեսակի թունավորումների դեպքում առաջին ոգնությունը լուծող դեղերով անասունի ստամոքսն ու աղիքները մաքրելն է, ըստ վորում լավագույն լուծող դեղ է համարվում վորչի կամ կանեփի սերմերից պատրաստած լորձնային խաշուկը, կամ թե վարսակի կրուպայի ու ձիթի խառնուրդից պատրաստած խաշուկը: Այնուհետև ոգտակար է տալ նաև մատաղ կաշնու և ուռնու կեղևի խաշուկը, ոգտակար է հաճախակի հոգնա (կիլգմա) դնելը, վորջ մարմինն ու վորտեքները տրորելը և այլն:

Խիստ թուլություն դեպքում՝ ոգտակար է տալ մի բաժակ ողի մի շիշ տաք ջրի հետ խառը: Յեթե թունավորման ժամանակ ծակոցներ կամ թե գանձակի փքում է լինում, այս դեպքում վարվել այնպես, ինչպես ներքևում այդ հիվանդությունների մասին յեղած հատուկ գլխում նկարագրված է:

ԳԱՆՁԱԿԻ ՓԲՎԵԼՆ ՈՒ ԱՆՑԱՓԱԿԵԼԸ ՅԵՎ ՈԳՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Դանձակի մեջ գաղերի կուտակում կամ թե կերերի կանգառում կարող են առաջացնել հետևյալ կերերը.

1) յերբ սոված անասունն անձրևից կամ յեղյամից հետո ազահաբար և մեծ քանակությամբ հյութալի կանաչ է ուտում, 2) յերբ անասունն ազահոթյամբ ուտում է մտղաշ ապուլայտ,

յերեքնուկ, հնդկացորեն, վիկ, աշնանացան և գարնանացան հացահատիկների ծիրեր, բազուկի, կաղամբի տերևներ, հնձած և կույտերում տաքացած կանաչ, 3) բոլոր տեսակի կանաչ բույսերը, վորոնք կեղտոտված են ցեխով, ժանգով, հոսող ջրի նեխվածքով և աղտոտված կանգնած ջուրը, 4) թթված կերերը, խմորված բարդան, կեղտաջրերը և այլն:

Չնայած կերերի այս վերջին ցանկն արոտներին չի վերաբերում, սակայն դրանց մասին հիշատակելը նույնպես ոգտակար է: Ստամոքսի փքումն յերբեմն հանգես է գալիս այդպիսի կերեր ուտելուց անմիջապես հետո և մինչ այն աստիճանի յե հասնում, վոր շնչառությունը դժվարանում է, աչքերն արյունով են լցվում, վոտերը սառչում և ուռչում են, և յեթե շտապ ոգնություն ցույց չարվի, անասունը կարող է սատկել: Անասունի փորը փքվում է ձախ կողմից. այստեղ փոխանակ փոս ընկած աճուկի (սովափորիկի) տեղի յե ունենում թմբուկի նման սաստիկ փքում, վորի պատճառով և այս հիվանդությունը կոչվում է տիմպանիտ, այսինքն՝ թմբկային հիվանդություն:

Այս հիվանդության պատճառների նկարագրությունից կարելի յե հանել նաև յեղրակացություն՝ նրա վերաբերմամբ կիրառվելիք նախադրուշական միջոցների մասին: Պետք է լուրջ հետևել կենդանիների արածելուն և թույլ չտալ, վոր նրանք ագահությունը կանաչ ուտեն վտանգավոր տեղերում, արածեն հարուստ և հյութալի բուսականություն ունեցող հողամասերում անձրեից հետո, առատ ցողից կամ յեղյամից հետո և յերեքնուկի դաշտում:

Ագահորեն ուտելու վտանգից ազատվելու համար անասունների նախիրը հարկավոր է շարունակ շարժման մեջ դնել: Սակայն հենց այստեղ է, վոր յերևան է գալիս հովվի հանցանքը. հասցնելով անասուններին վորևե հարուստ հյութալի կանաչ ունեցող հողամասի, վորտեղ անասունը չի թափառում, այլ խաղաղ արածում է, տավարածը հանգիստ նստում է, հույս ունենալով, վոր անասունն այդ լավ տեղից չի շարժվի: Հետևանքն այն է լինում, վոր ավելի ագահ կովերը խիստ հագեցնում են և գանձակի փքվածք ստանում: Այդպիսի տեղերում նախիրն

անընդհատ շարժման մեջ պետք է պահել և հաճախ տանել կանաչով աղքատ վորևե հողամաս ու անասուններին հանգիստ տալ: Յերբեք չի կարելի բուսառատ հողամասերում արածեցնելուց հետո անասուններին ջրելու տանել, այլ պետք է մոտ յերկու ժամ ընդմիջում տալ:

Հետո, ինչպես արդեն ասված է, պետք է արածեցնելն սկսել բուսականությամբ ավելի աղքատ հողամասերում, իսկ յեթե ոժանդակ կեր տալու հնարավորություն կա, այդպիսին պետք է տալ առավոտը՝ մինչ արոտի հանելը:

Այս ամենը վերաբերում է նաև ցողից ու անձրեից հետո արոտի դուրս բերելուն:

Հիվանդություն առաջանալու դեպքում կենդանուն պետք է ուղարկել անասնաբուժարան, կամ թե անասնաբուժակ կանչել, բայց բանն այն է, վոր հաճախ փքումն առաջանում է այնպես արագ և այնքան ուժեղ է զարգանում, վոր պահանջվում է ամենաշտապ ոգնություն, այլապես անասունը կարող է խեղդվել:

Այսպիսի շտապ դեպքերում տավարածը պետք է կարողանա հիվանդ անասունին ոգնություն ցույց տալ:

Յերբեմն մեծ արդյունք է տալիս կովին սկիպիդարով (բեվեկնայուղով), իսկ սրա բացակայության դեպքում՝ մաքուր նավթով թրջած հին շորերից պատրաստված կեմով սանձելը: Այդ վերականգնում է բղկոցը և բղկալու հետ միասին նաև գագերի դուրս գալը:

Բղկալը հեշտացնելու համար անասունին այնպիսի դիրք պետք է տալ, վոր նա հետևի կողմից ավելի ցածր կանգնած լինի, քան առջևից:

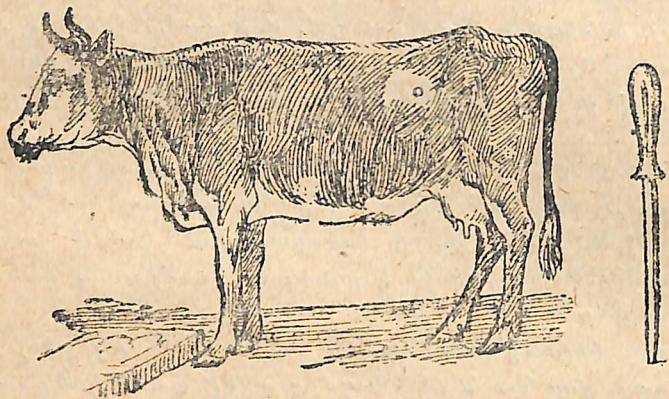
Հենց դրա համար էլ բղկալուն ոգնում է, յերբ հիվանդ կովերին գետի կամ լճի մեջ կանգնած ժամանակ նրա գլուխը դեպի ափն ենք դարձնում:

Յերբեմն դանձակից գագերի դուրս գալուն և բղկալուն նպաստում է անասունի լեզուն դուրս քաշելը, ընդ վորում լեզուն պետք է ձեռով բռնել բերնի խորքից և վոչ թե լեզվի ծայրից: Բղկալուն ոգնում է նաև փոքի տորերը ձախ կողմից, իսկ յեթե այս ամենը չեն ոգնում և անասունը փքվածքի ուժեղանալուց շնչա-

հեղձ է լինում, այս դեպքում սպառնալուց փրկելու համար մնում է մի միջոց՝ գանձակը ծակել հատուկ գործիքի միջոցով, վորը կոչվում է տրոակար:

Այս գործիքը տավարածի շարժական դեղատնում պետք է գանվի անպայման: Տավարածը պետք է տեղի անասնաբուժական կետում սովորի գանձակը ծակելու ձևը: Սա բարդ գործ է, և սովորելն ել դժվար է:

Տրոակարը բաղկացած է մատիտի հաստության 17—20 սմ յերկարությամբ մի խողովակից և նրանից 2 սանտիմետր յերկար և համարյա նույն հաստության կլոր, խիստ սրածայր բիզից, վորը կիպ մտնում է խողովակի մեջ, իսկ նրա ծայրը 2 սմ-ի չափ դուրս է մնում նրանից: Ձախ ածուկում ընտրում են ամենափքված տեղը՝ կոնքի թմբից, վերջին կողից և գոտկատեղից հա-

Նկ. 25. Փքված գանձակի ծակելը տրոակարով

վասար տարածության վրա գտնվող կետում (նկ. 25): Այդ տեղը և տրոակարը լվանում են կրեոլինի լուծույթով կամ դենատուրատով (ալկոհոլ):

Տրոակարի սուր ծայրին հագցրած խողովակն այնպես են պահում այդ տեղին, վոր ծակումը կատարվի ուղիղ փքված մաշ-

կի դեմ (կարծես թե աջ առաջին արմնի կամ աջ կողոսկրի դեմ) և ձեռքով ամուր խփում են գործիքի կոթին:

Յերբ ամբողջ գործիքն արդեն մտել է ներս, ըիզը քաշում հանում են դուրս, թույնելով ծակի մեջ միայն խողովակը, վորից գաղն սկսում է չլոցով դուրս գալ: Յեթե խողովակի շանցքը միշտ բռնվում է գանձակի մեջ յեղած կերով, այդ դեպքում մաքրում են բզով: Յեթե գաղն անընդհատ ուժեղ կերպով է դուրս գալիս, այդ դեպքում նրա յեղքը չափավորելու համար խողովակի անցքը ժամանակ առ ժամանակ ծածկում են մատով: Գաղի արագ դուրս գալու հետևանքով կարող է կենդանու սիրտը դադարել գործելուց:

Գաղը դուրս գալուց հետո սովորաբար անասունն անմիջապես աշխուժանում է, բայց դրանով չպետք է հանգստանալ: Խողովակը պետք է ելի 15—20 րոպե թողնել անցքի մեջ և ներչտալ: Խողովակը հանելուց հետո պետք է ծակած տեղը յոդ կամ վորեկե ախտահանիչ լուծույթ քսել:

Հասարակ դանակով չի կարելի այդպիսի ծակումներ անել, վորովհետև դանակի պատճառած վերքն ավելի դժվար է առողջանում, քան տրոակարի ծակոցը և, բացի դրանից, կարող է վերքը կեղտոտել ու վորովայնամաշկի բորբոքում առաջացնել:

Յերբեմն նույն այդ պատճառներից, վորոնցից գանձակի փքվածք է առաջանում, գանձակի մեջ կերը կանգ է առնում, յերբ գանձակում դադարում է շարժումը և վորոճալու գործողությունը: Փորի ձախ կողմը շոշափելիս նկատվում է կարծես թե գանձակը խմորով է լցված և նրա մեջ ձայներ չեն լսվում:

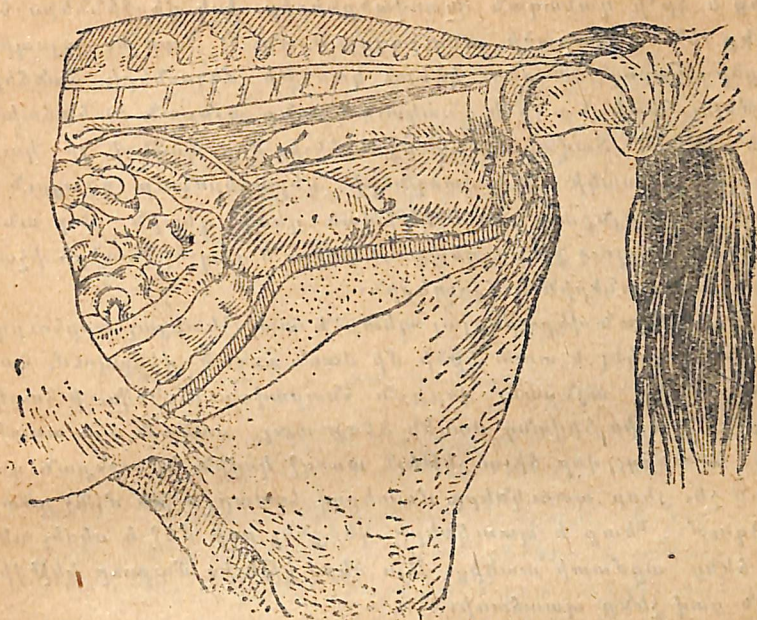
Այս հիվանդության դեպքում ընդհանրապես կենդանուն պետք է տանել տուն կամ թե անասնաբուժական կայան, սակայն յերբեմն այս հիվանդությունն ևս ծանր դրություն է առաջացնում, ինչպես գանձակի փքվածքի դեպքումն էր: Այսպիսի դեպքերում ոգնելու համար, անասունի փորը ձախ կողմից սառը ջրով թրջելուց հետո շփում են, ապա շրից խմեցնում են սապ-նաջուր 2—3 դրալ սկիպիդարի կամ հասարակ ծխախոտի 25 գ խաշուկի հետ:

Ձիերի ծակոցներն ավելի սակավ են լինում արոտային կերերից և ջրելուց, քան մսուրային կերերից: Արոտում իր կամքին թողնված ձին շատ բժախնդիւր և լինում դեպի կանաչն ու ջուրը, բայց յերբեմն նա չափից անց ուտում և յերեքուկ և այլ կանաչ բույսեր, դրա համար ել ծակոցների մասին պետք և մի քանի խոսք ասել:

Յերբ ձին ընկնում և գետին, մարմինը խփում և դետուղեն, յերբեմն տնքում ու քրտնում և այս ամենն ստամոքսի ցավերի (ծակոցների) նշաններ են: Ամենից առաջ անհրաժեշտ և ցավերը հանգստացնել, վորի համար հարկավոր և անանուխի, յերեցուկի գուլ բուսածը խմեցնելով անասունի ստամոքսը տաքացնել և նույն բուսածը հոգնա դնել, փոքր շփել ու տաք փաթաթանով կապել: Ոգնում և նաև խաչաշի գլխիկներից (1—2 բուռ) պատրաստած խաչուռ, կես բաժակ ողու (ջրի հետ), մեկ գդալ իխտիոլի կամ լավ կրեոլինի հետ խառը: Աղիքները դատարկելու համար պետք և խմեցնել 1—2 շիշ վուշի կամ կանեփի սերմերի լորձային խաչուռ, թափահարելով $1\frac{1}{2}$ բաժակ ձեթի հետ և լավ հոգնա դնել, իսկ մինչ այդ յուղոտ ձեռքով դուրս հանել ուղիղ աղիքի ամբողջ կղկղանքը և զգուշորեն շփել աղիքը (նկ. 26):

Ձիերին քչել չի կարելի: Կարելի չե թողնել, վոր պառկեն, թավալեն, իսկ յեթե գլխիվայր ընկնում և գետին, պետք և արգելել, թեթև կերպով նրան ման ածելով: Յերբեմն թեթև ման ածելն ոգնում և, վոր աղիքների գազերը դուրս գան: Սակայն չպիտի հարկադրել հիվանդ ձիուն անընդհատ քայլել, յերբ նա ցանկանում և պառկել: Ձիուն կարելի չե ման ածել, կարելի չե թողնել վոր պառկի: Յերբ վոչինչ չի ոգնում և բժիշկ չկա, կարելի չե փորձ անել փորը սառը ջրով լվանալ, միաժամանակ շարունակելով տաք հեղուկ խմեցնել ու հոգնա դնել:

Ծակոցից հետո ձիուն մի քանի ժամ չկերակրել, վորից հետո քիչ-քիչ տալ լավ խոտ:

Նկ. 26. Ուղիղ աղիքի մաքրումը և մասսաժը

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԻՆ ՄԵԽԱՆԻԿԱԿԱՆ ՎՆԱՍՎԱԾՔՆԵՐԻՑ ՊԱՇՏՊԱՆԵԼԸ ՅԵՎ ԱՌԱՋԻՆ ՈԳՆՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԸ

ԿՐԾԻ ՎՆԱՍՎԱԾՔՆԵՐԸ

Կրժորները գիտեն, վոր հաճախ և պատահում, յերբ կովն արոտից վերադառնում և լիքը կրծով և կարծես թե ամեն ինչ կարգին և, բայց յերբ նստում ևս կթելու, թույլ չի տալիս անգամ պառկենքի դիպչել. նկատում ես, վոր կուրծն ել տաք և կամ պատահում և, վոր կրծի վորևե մասը պնդացած և և պտուկները չեն կթվում:

Այս դեպքերը գլխավորապես առաջ են դալիս քերծվածք-

ներէից և կրծի զանազան վնասվածքներից, իսկ վերջիններս հետևանք են տավարածի անուշադրության: Ի հարկե, այսպիսի դեպքերը կարող են ոճի կծելու կամ թե մեղունների, ճանճերի խայթելու հետևանք լինել, սակայն դրանք այնքան ել հաճախակի չեն լինում: Տավարածը պետք է հիշել, վոր կաթով լի կուրծը բոլոր տեսակի վնասվածքների վերաբերմամբ զգայուն է, մինչդեռ նա այնքան ցած է կախված դեպի գետին, վոր անասուններն անզգուշ քշելու դեպքում կարող են դիպչել ծառերի փչակներին, արմատներին և ճյուղերին:

Ոգնության վերաբերյալ պետք է տալ հետևյալ խորհուրդը յեթե կովը յեկել է տուն կրծի մի մասն ուռած վիճակում, հարկավոր է կթել այնքան, վորքան հնարավոր է: Կոփս, ի հարկե, թույլ չեն տալիս հիվանդ մասին ձեռք տալ, սակայն սա առաջ է գալիս նրանից, վոր ճիշտ չկթելն առողջ կովին ել այնքան դուրեկան չէ, յերբ պտուկները մատերով համարյա թե մինչ գետին են ձգում: Պետք է պտուկները վերցնել բալ մեջ և սկսել սեղմել հենց արմատի տակից: Այս ձևով կթելիս մաքուր կկթվի և կովին ցավ չենք պատճառի:

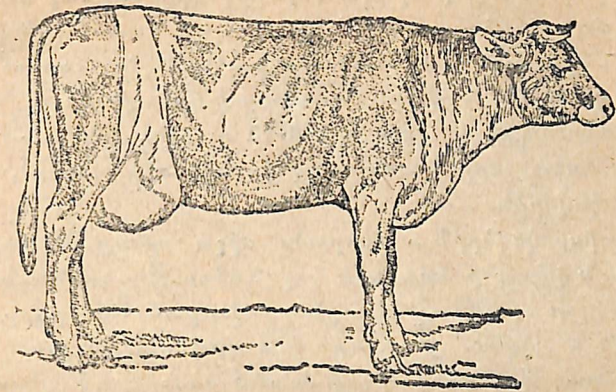
Բայց և այնպես, յերբ կուրծը շատ է ցավում, չպետք է լարված կերպով կթել, իսկ յեթե պտուկը տաք է և ցավում է ինչպես ուռուցքը, այդ դեպքում բոլորովին չպետք է կթել:

Պետք է կթելուց հետո կամ առանց կթելու ուռած կուրծը շփել չաղած և չլառնացած յուղով կամ ճարպով, ապա բարձրացնել դեպի փորը և փափուկ կապով կապել այնպես, վոր կուրծը չշարժվի (նկ. 27):

Ոգտակար է մաժելու համար գործածվող յուղին կան ճարպին ավելացնել քիչ իխտիոլ կամ սալիցիլատթուր կամ կամֆորա:

Կուրծը հիվանդ կովին պետք է պահել տանը կամ թե նրա շրջակայքը և չթողնել նախրի մեջ մինչև նրա առողջանալը:

Հիվանդ կրծով կովի կաթը պետք է կթել առանձին ամանի մեջ և յեռացնել: Կրծի մաքրություն պետք է պահպանել ինչպես տրոտի, այնպես և մսուրային կերակրման շրջանում, վորովհետև կեղտոտվելուց կամ վորեն չնչին վնասվածքից կարող է կրծի ծանր հիվանդություն առաջանալ:

Նկ. 27. Կրծի կապելը

Ոճերի, մեղունների յեկ նստնների խայրոցը.— Ոճերը մարմնի ինչ մասն ել վոր խայթած լինեն, անհրաժեշտ է ամենից առաջ խայթած տեղից վորքան հնարավոր է շատ արյուն հանել, վորից հետո վերքի վրա կալիում մանգանատի թունդ (մուգ կարմիր գույնի) լուծույթի թրջոց դնել:

Մեղունների և ճանճերի խայթելու դեպքում խայթած տեղը լվանալ կալիում մանգանատի վոշ թունդ (փայլուն կարմիր գույնի) լուծույթով կամ թե շփել անուշադրի սպիրտով:

Կնդակների վնասվածքները.— Սուր քարերից և ճյուղերից առաջացած կնդակների վնասվածքներից քիչ դեպքեր չեն լինում, յերբ կովերն ու վոշխարները կաղում են: Յեթե ժամանակին այս վնասվածքները չնկատվեն, ապա կնդակներում և նրա վերին մասերում կարող է բորբոքում, թաքախակալում առաջանալ, իսկ այդ դժվար չէ և տավարածը կարող է նկատել: Հենց վոր արոտում անասունն սկսեց կաղալ, պետք է նայել անասունի կնդակների ներսն ու արակը և տեսնել, թե չկան արդյոք նրա ճեղքվածքի մեջ փուշ կամ քարի կտորներ կամ վերքեր: Ինչ վոր լինի կնդակի մեջ, բոլորը պետք է հանել, իսկ յեթե վերք կա՝ քսել յոդ կամ կալիում մանգանատի լուծույթ, կամ մաքուր բենզին, կամ թե ձյութի հետ խառն ողի:

Իսկ յեթե վերքեր ել չկան, կճղակները լվանալ սառը ջրով և կապել մաքուր փալառով: Մինչև կապելն ոգտակար կլինի կրճղակների մեջ և նրանց վրա դնել կաղնու կամ թե ուռնեռու մատաղ ճյուղերի տերևներ՝ նախորոք լվանալով կրեոլինով:

Պողոթնաբույսունք յեվ գաղափանքի ու ճեղքի կծելը.— Դիչ գեպքեր չեն լինում, յերբ հարու տվող կովերը վերավորում, փնասում են մյուս կովերին:

Այդպիսի կովերին տավարածը միշտ պետք է հսկի, անուշադրության չմատնի նրանց և կոլտնտեսության անասնաբուծից պահանջի, վոր սրանց յեղջուրները վորքան հնարավոր է սղոցված լինեն և յերկու յեղջուրի վրա փաթաթված լինի պարան կամ թե մատղաշ կեղևից պատրաստած կեմ:

Յերբեմն շները կծում են նախրի կովերին, սակայն ոտար շներ սակավ են լինում նախրի մեջ, իսկ յեթե պատահամբ վորեւ շուն ժտնում է նախրի մեջ և կծում անասունին, այս դեպքում առաջին հերթին պետք է նախազգուշանալ այն մասին, թե արդյոք կծող շունը կատաղած չի՞ յեղել այս մասին արդեն խոսվելիք «վարակիչ հիվանդություններ» գլխում: Յեթե նախրի շներն են կծում կովերին, սա արդեն անկարգություն է և տավարածի մեղքն է: Նա պետք է շներին պատժի և վերացնի շների այդ սովորությունը:

Անտառային մասերում պակաս չի տուժում նախրը նաև գաղաններից, գլխավորապես գալիներից և ժասամբ արջերից: Բայց յերբ նախրն ամբողջովին տավարածի հովանավորության և շների հսկողության առկա է, գաղաններն այդ դեպքում մոտ չեն գալիս: Դադանը վորսում է մենակ մնացած և մոլորված անասուններին: Դրա համար ել այն տեղերում, վորտեղ գաղանները հանգիստ չեն տալիս, անհրաժեշտ է աշալուրջ հետևել, վոր նախրի կովերն իրարից չհեռանան, մանավանդ անտառով, մացառուտ-տեղ տավարածի ոգնականները և շները պետք է միշտ շղթա կապած լինեն նախրի շուրջը, իսկ բաց դաշտ դուրս գալիս պետք է ստուգել տեսնել, թե արդյոք պակաս չե՞ն նախրի անասունները: Անտառում արածեցնելու ժամանակ պետք է կովերի վզին

զանգակներ կախել: Պետք է ասել, վոր զանգակներ կախելու այդ սովորությունը վատ չէ, քանի վոր զանգակներն ազդանշան են տալիս նախրի մեջ բոլոր տեսակի տազնապների, նախրից յետ մնացած կովերի և ամեն տեսակի անհանգստությունների գեպքում:

Տարբեր վնասվածքներ.— Լինում են նաև դեպքեր, յերբ կենդանու մարմինը ծակոտվում, կտրատվում ու վիրավորվում է ցաւկապատից, հատկապես ծակող փշալարից, սուր ճյուղերից, գետնին ընկած ապակու կտորներից: Այս ամենը տավարածը պետք է ուշադիր կերպով նկատի առնի:

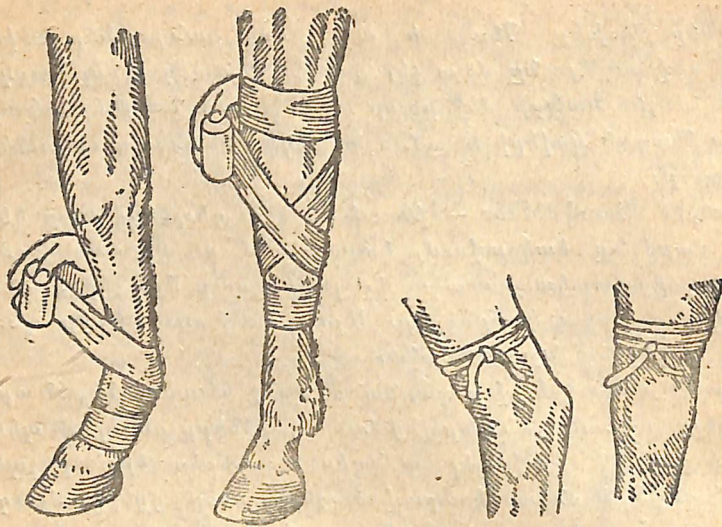
Արդեն ասված է, վոր գարնանը՝ մինչ անասուններին արոտի հանելը, արոտներն ու նրանց ճանապարհները քննելիս, պետք է կարգի բերել և հավաքել այնպիսի առարկաները՝ ինչպես, որինակ՝ գետնին ընկած կոտրտված շերտ, սուր ցցերը, ճյուղերը և այլն: Իսկ հետո արածեցնելու ժամանակ ել տավարածը պետք է հետևի և այդպիսի առարկաները հավաքի, իսկ այնտեղ, վորտեղ հնարավոր չէ հավաքել, ճանաչի այդպիսի տեղերը և սրանց վրայով նախրն զգուշ կերպով անցկացնի:

ԱՌԱՋԻՆ ՈԳՆՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՎԵՐՔԵՐԻ ՅԵՎ ԱՐՅՈՒՆՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊՔՈՒՄ

Յերբ արոտում վորեւ փնասվածք յեղավ, հովիվը պետք է առաջին ոգնությունը ցույց տա: Սրա համար ել նա իր հետ պետք է շրջիլ ղեղարկղ ունենա: Այս մասին խոսվում է հետագա գլուխներում:

Արագ կերպով առաջին ոգնություն ցույց տալը խիստ անհրաժեշտ է, վորովհետև անուշադիր թողնված վերքի մեջ առաջ է գալիս թարախակալում, խոցոտում, կաբող է նույնիսկ մաշկի և յենթամաշկի առանձին մասերի մահացում, անգամ արյան վաղկում առաջ գալ:

Այս ոգնությունը ցույց տալը դժվար չէ, պետք է մաքրել վերքը կեղտից, փշերից, պետք է մաքրել կրեոլինի կամ կալիում

Նկ. 28. Փաթեթոցի կապելը - Նկ. 29. Արյունհոսութեան կանգնեցնելը

մանգանատի լուծույթի մեջ թաթախած մաքուր շորով կամ կանփի խժուժով, կամ կաղնու կեղևի պինդ խաշուկով և քսել յող կամ ձյուլթի սպիրտային լուծույթ: Լինում են դեպքեր, յերբ անասունի կաշվից պոկվում և մի ամբողջ կտոր, վարը մարմնի վրա այս ու այն կողմ տարուբերվելով կեղտոտվում և Մինչև անասունը գոժ կհասնի, մինչև նրան անասնաբուժի մոտ կտանեն, կեղտից վերջը կարող և նույնիսկ նեխել: Մինչդեռ այդ պոկված կտորը սուր ասեղով և ամուր թելով իր պոկված մասին կապելը նույնպես դժվար գործ է: Գուցե հետո այս պոկված կտորն անասնաբուժը կկտրի կամ թե կկարի ինչպես պետքն է, բայց այս խկական բուժումը հեղա կլինի, յերբ վերջը հնացած է և այն կարգի յե բերված առաջին ոգնութեան կարգով:

Յերբեմն առաջին ոգնութեանը կարող և նույնիսկ կենդանուն փրկել վտանգից:

Որինակ, վտաքի արենատար անոթը վիրավորելու դեպքում, յերբ արյունն սկսում և ուժեղ հոսել, պետք և անմիջապես վտրի

վիրավորված տեղի վերին մասից ամուր կապել, ըստ վորում վերջի խոռոչը լցնել վորեւե փաթեթով՝ արյունը կտրելու համար:

Արյունհոսութեանը դադարեցնել հետո վտաքը պետք և բինտով փաթաթել (նկ. 28 և 29):

ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՇՏՊԱՆԵԼ ԱՆԱՍՈՒՆԻՆ ՄՐԱԵԼՈՒ ՀԵՏԵՎԱՆԲՈՎ ԱՌԱՋԱՅԱԾ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ

Մրսելը, այսինքն՝ հիվանդանալը մարմնի սառելուց, լինում և այն ժամանակ, յերբ տաքացած մարմինը սառչում և որինակ՝ աշխատանքից հետո քրտնած ձին կամ թե շատ տաք գոժից սառնամանիք դուրս բերած կովը կարող և մրսել ու հիվանդանալ:

Այսպիսի դեպքերում արենատար անոթների մեջ արյան ջրջանառութեան արագ խախտվում է՝ կաշվի տակ տաքութեանից լայնացած, թուլացած անոթները խիստ սղմվում են ցրտից և արյունը հոսում և ներքին որգանների մեջ՝ գլխավորապես դեպի թոքերը, վորի հետևանքով և այդպիսի մրսելուց առաջանում և թոքերի բորբոքում:

Մրսելը լինում և նաև այն դեպքում, յերբ սառչում և մարմնի վորեւե առանձին մասը, որինակ՝ մարմնի կեսը՝ միջանցիկ քամուց, կոկորդը՝ սառցաջրից, վտաքերը՝ սառը ջրի մեջ կանգնելուց և այլն: Այդ մրսելն առաջանում և նրանից, վոր մարմնի սառած մասերից արյունը յետ և հոսում և դրա հետևանքով նրանց սննդառութեանը թուլանում և միաժամանակ թուլանում և նաև նրանց դիմադրականութեանը: Նշանակում է՝ մրսելն ինքնընտանջյան հիվանդութեան է, բայց մի շարք հիվանդութեանների դրդապատճառ, յեթե մարմնի սառչելը տեղի յե ունենում կամ մարմնի կամ նրա վորեւե առանձին մասի տաքանալուց հետո:

Այստեղից այն յեղրակացութեանն ենք անում, վոր պետք և պաշտպանել սառչելուց ինչպես տաքացած կենդանիներին, այնպես և նրանց մարմնի առանձին մասերը: Առաջին դեպքում պահանջվում և տաք շենքերից անասունին սառն անձրեւի, խիստ ու սառը քամու և սառնամանիքի ժամանակ արտի չհանել: Յեթե

այսպիսի յեղանակները յերկար են տևում, բայց անհրաժեշտ և նրանց արածեցնել, այս դեպքում անհրաժեշտ և սահմանել հետեւյալ կարգը. հետեւել, վոր գումերում մշտապես զով ող լինի. նախ քան անասուններին արտաթողնելը, նրանց գոմի բակում մանածել, ապա վերադարձնել գոմ, կերակրել չոր կերով և դրանից հետո ուղարկել արոտ: Այսպիսի դեպքերի համար ողտակար և արոտներում ունենալ ծածկեր և կացատեղեր (աղալ):

Անասունի մարմնի առանձին մասերը սառչելուց պաշտպանելու համար պետք է աշխատել, վոր նախիրն արոտում չպահվի մի ուղղությամբ փչող և սառը քամու տակ. հարկավոր է նախիրը շարժման մեջ դնել, շուռ տալ, ապա հետեւել, վոր տաքացած անասուններն աղբյուրի սառը ջրերն ագահությամբ չխմեն:

ԻՆՉ ԱՆԵԼ ՆԱԽՐԻ ՄԵՋ ՎԻԺՈՒՄՆԵՐ ԿԱՍ ՎԱՂԱԺԱՄ ԾՆՈՒՆԴ ԼԻՆԵԼՈՒ ԴԵՊՔՈՒՄ

Արոտում նախրի մեջ հերթական ծին չպետք է լինի, վորովհետեւ բոլոր հղի կովերն ու ձիերը պետք է ճիշտ հաշվառման յենթարկված լինեն և ծնեն հատուկ ծնարանում, վորպիսին պետք է լինի գոմին կից: Այսպիսով ձին հղիության վերջին (11-րդ ամսում), իսկ կովը հղիության 9-րդ ամսում չպետք է ընդհանուր նախրի հետ արոտ թողնել, այլ հանել զբոսանքի տնտեսության մոտերքը: Սակայն անժամանակ ծնունդ և առանձնապես վիժումներ կարող են լինել նաև արոտում: Ծննդաբերության ցավերը բռնելու կամ թե հեշտոցի բերանը բացվելու և նրանից հեղուկ ծորալու դեպքում առաջին հերթին հարկավոր է փորձել կովին գոմ տանել: Յեթե պարզվեց, վոր նա տուն գալ չի կարող և պարզապես սկսվում է ծննդաբերությունը, այս դեպքում անհրաժեշտ է կոլտնտեսությունից անասնաբուժ կանչել, իսկ յեթե բժիշկ չկա, գոնե անասնաբուժ և սանիտար կանչել: Ծննդաբերության համար պետք է ընտրել առանձին մաքուր և չոր տեղ: Պետք է ծառերից կտրտել մաքուր ճյուղեր կամ թե կանաչ քաղել և դնել կովի հետին մասի տակ, յեթե նա պառկած է: Մինչև անասնաբուժի կամ սանիտարի գալը, հոտադներից մեկին

ծնող անասունի մոտ հերթապահ դնել և վոչ մի անասուն թույլ չտալ նրան մոտենալ: Յեթե անասունն արդեն ծնել է և նորածինը կենդանի չէ, ապա պետք է լորձուղեից մաքրել նրա բերանը, քիթը, մաքուր թելով կապել պորտը փորին շատ մոտ և կտրել կամ թե պոկել այն կապած տեղից մի քանի սանտիմետրի վրա և կտրած մասին քսել յող կամ կալիում մանգանատի կամ թե կրեոլինի թուղ լուծույթ:

Նորածնի ամբողջ մարմինը շփել մաքուր շորով կամ մաքուր խոտի փնջով: Ծննդաբերության ժամանակ ոգնություն ցույց տալու 2 հիմնական կանոն կա. 1) մաքրություն պահպանել ծննդկանի շուրջը գտնվող բոլոր առարկաների նկատմամբ և ծննդկանին խնամելու. 2) չլտապեցնել ծնունդը, յեթե նույնիսկ նա ձգձգվի 10—12 ժամ, մինչև անասնաբուժի գալը:

Չադարաձական ոգնություն ցույց տալու համար հարկավոր է հատուկ պատրաստություն՝ բժշկի կամ բուժակի դեկավությամբ:

Յեթե մահացած պտղի վիժման դեպք լինի, այդ դեպքում վիժվածքի և նրա հետ միասին դուրս վիժված ընկերքի և այլ մասերի հետ պետք է վարվել այնպես, ինչպես դիակների հետ են վարվում, այսինքն՝ այս ամենը պետք է հավաքել ու մի կույտ կազմել, ճյուղերով կամ մուխտոտերով ծածկել մինչև սայլի գալը, վորով և կարելի կլինի այս ամենը տեղափոխել անասնադերեզմանոց: Սրա հետ միասին պետք է հայտնել անասնաբուժական կազմին՝ թե վիժվածքը և թե կովին քննելու համար: Վիժող կովին կամ ձիուն տուն պետք է ուղարկել, իսկ վիժվածքն արտից հեռացնելուց հետո այդ տեղում խարույկ վառել կամ թե կիթ ցրել:

Նախադեղնական այս բոլոր միջոցառումները պետք են, վորովհետեւ քիչ չեն լինում վարակիչ վիժման դեպքեր, վորով կորչում է ապագա սերնդի զգալի մասը. բացի այդ, կովերը պակասեցնում են կիթը և յերբեմն նույնիսկ մինչև հետևյալ ծինը զբրկվում են կաթից: Այդ դեռ բավական չէ, նույնիսկ ցրեկ յերթնները կարող են վարակիչ վիժման վարակ ստանալ մինչև հղիանալը և հղիանալուց հետո վիժել: Որինական կան, թե ինչպես

նախընտրելու և հաշվելու և բոլորովին աճ չտալ, միմիայն այս իբր թե վոչ այնքան վտանգավոր հիվանդութեան հետևանքով, Այն նախընտրում, ուր վիժման թեկուզ յերկու դեպք ե յեղել, արդեն վոչ մի դեպքում չի կարելի ցուլին ազատ բեղմնավորվան թողնել, վորովհետեւ նա կարող ե վիժած կովերից վարակը տարածել նաեւ մյուս կովերի և յերկնյանքի մեջ: Այսպիսի նախընտրում հարկավոր ե բոլոր կենդանիներին կանոնավոր անասնաբուժական քննութեան յենթարկել:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲՈՅՈՒՆ՝ ԶՈՒԳԱՎՈՐՄԱՆ ՅԵՎ ԲԵՐԻ ԳԱԼՈՒ ՎՐԱ

Չնայած այն բանին, վոր ջատ կոլտնտեսութեաններում նախընտրել մեջ ազատ գոլգալորում ե կատարվում, բայց պետք ե ասել, վոր այս կարգը կարող ե միայն վորպես լրացում լինել ձեռնքալ գոլգալորման համար, վորի ժամանակ պարզ կերպով հայտնի յե լինում ե բերի գալու ուրը, և ձեռք են առնվում նախագոլգալական միջոցներ, վորպեսզի ցուլի միջոցով վորեւ հիվանդութեան չտարածվի կովերի մեջ, այլ և չափադանց փոքր հորթերն ազատ են մնում վաղաժամ ծածկվելուց և ծինը կատարվում ե ժամանակին և իր տեղում:

Յեթե ցուլը նախընտրել հետ միասին ե, տավարածը պետք ե հետեւի կովերի ծածկվելուն և գրանցի ժամանակը, բացի այդ, նա պետք ե հետեւի, վոր անչափահաս հորթերը չծածկվեն: Պատահում ե վոր նախընտրում ցուլն ընկնում ե մի կովի հետեւից և նրան մի քանի անգամ ե ծածկում: այս բանը չպետք ե թույլ տալ, մեկ անգամ ծածկելը բավական ե:

Ձեռնքալ գոլգալորման ժամանակ տավարածը պետք ե նշի բերի յեկող կովերին, վորպեսզի նրանք ժամանակին ծածկվեն՝ տուն վերադառնալուց հետո:

Զբեղմնավորված ձիերի սեռական ցանկութեանն ըստ սովորականին յերևան ե գալիս գարնանը: Առաջին ցանկութեանը լինում ե 1¹/₂—2 տարեկան հասակում: Քուսակ ունենալուց հետո ամենից ավելի հաճախ սեռական ցանկութեանը յերևան ե գալիս մի շաբաթից, սակայն պատահում ե յերբեմն մեկ-յերկու որ առաջ,

կամ թե 14 որ ուշացումով: Յեթե քուսակ ունենալուց հետո բերի գալու առաջին ցանկութեանը բաց ե թողնված, ապա այն կրկնվում ե 1¹/₂—2 տասնորյակ հետո: Ցանկութեանը տեղում ե 2—5 որ: Այս ժամանակամիջոցում գամբիկն անուշադիր ե լինում դեպի կերն ու աշխատանքը: Նրա վողջ ուշադրութեանը կենտրոնացած ե լինում սեռական պահանջի վրա: Սա հաճախ միջոցում ե՝ չոքով վտանքը, բարձրացնում ե պոչը, զարժում ե հեշտոցը, բացելով և փակելով այն: Հեշտոցից սպիտակավուն լորձունք ե հոսում:

Յեթե գամբիկը կանգնում կամ գնում ե մյուս ձիերի հետ, այդ դեպքում հավում ե նրանց և իր հետույքը դարձնում ե նըսնց: Հղիացած գամբիկի ցանկութեանը դադարում ե հղիացման վողջ ժամանակամիջոցում:

Քանի վոր ցանկութեանը յերևան ե գալիս գլխավորապես գարնանը և ամառվա սկզբներին, այդ պատճառով բեղմնավորման կայաններում գոլգալորման ժամկետները սահմանված են մարտի կեսից մինչև հուլիսի կեսը:

Բանող ձիերի գոլգալորման ամենալավ ժամկետը համարում են ապրիլ և մայիս ամիսները, վորպեսզի ծնունդը լինի մարտին կամ ապրիլի սկզբներին: Այդ դեպքում գամբիկը, մինչ դաշտային աշխատանքների սկիզբը, բավական կամրանա, իսկ քուսակն իր կյանքի առաջին կիսամյակը բնական լավագույն պայմաններում կանցկացնի: Ցանկութեան ժամանակաշրջանում գամբիկի աշխատանքը պետք ե քիչ թեթևացվի:

Հորթերի առաջին ցանկութեանը յերբեմն հանդես ե գալիս 8-րդ ամսում, բայց ավելի հաճախ մի տարեկան հասակում: Ցանկութեանը տեղում ե մեկ որ, իսկ ամենաշատը՝ յերկու որ, իսկ յեթե այն բաց ե թողնվում, այսինքն՝ յերկնյան չի ծածկվում, կրկնակի ցանկութեանը յերևում ե 1,5—3 տասնորյակից հետո:

Ծննդից հետո ցանկութեանն առաջ ե գալիս մեկ ամսից հետո: Ցանկութեան յերևան գալու դեպքում կովն անհանգիստ ե դառնում, բառաչում ե, հաճախ միջոցում ե, և սրա սեռական գործարաններից ել, ինչպես գամբիկի, հոսում ե լորձունք, յերբեմն արյան հետ լսառը: Կովը ձգտում ե դուրս գալ մտերից,

իսկ յեթե կանգնում ե մյուս կողմերի հետ, ապա ցատկում ե նրանց վրա:

Յեթե բաց ե թողնվում նաև յերկրորդ ցանկությունը, ապա այն յերևան ե գալիս 20—30 որից հետո: Սակայն պատահում ե, վոր յերկու ցանկությունների միջև ընկած ժամանակամիջոցը յերբեմն աժելի յերկար ե լինում: Հորացած կովերի ցանկությունը դադարում ե հղիության վողջ ժամանակաշրջանում:

Ցանկության նման նշաններ են լինում նաև խոզերի և վոչխարների մոտ: Սակայն վոչխարների մոտ ծնելուց հետո յերբեմն 5—6 ամիս ցանկություն չի լինում, չնայած, վոր կան այնպիսի ցեղեր, ինչպես, որինակ՝ ռոմանովյանը, վորոնց ցանկությունը յերևան ե գալիս 1,5—2 ամսից հետո:

Առաջին անգամ ծածկելու ամենավաղ ժամկետներն են դամբիկի համար՝ 3 տարեկան հասակը, յերինջների համար՝ 1,5, իսկ խոզերի համար՝ 9 ամիս: Պետք ե ասել, վոր յերբեմն կովերի ցանկությունն այնքան արագ և աննկատելի չե անցնում, վոր այն յերբեմն բաց են թողնում:

Ահա այսպես կոչված «խաղաղ ցանկություն» ունեցող կովերին հայտարարելու համար կարևոր նշանակություն ունի նախրի մեջ ցուլ պահելը:

ԻՆՉ Ե ՏԱՎԱՐԱՄԻ ԸՄՐԺԱԿԱՆ ԴԵՂԱՐԿՂԸ ՅԵՎ ԻՆՉՊԵՍ ՈԳՏՎԵԼ ՆՐԱՆԻՑ

Արոտում անասունների հիվանդությունների դեպքում առաջին ոգնությունը ցույց տալու տարբեր ձևերի նկարագրությունից յերևում ե, վոր տավարածն իր հետ պետք ե ունենա վորոշ բուժիչ նյութեր և գործիքներ:

Պարուսինից, կտավից կամ բրեզենտից պատրաստած վոչ այնքան մեծ պայուսակ իր ծածկոցով՝ ահա տավարածի դեղանոցը: Այս պայուսակի մեջ պետք ե տեղավորել 1 շիշ կրեոլինի լուծույթ, ¹/₂ շիշ կալիում մանգանատի թունդ (մուգ կարմիր) լուծույթ, կես շիշ կապարե թրջոց, կամ կաղնու (կամ ուռնու) կեղևից պատրաստած խաշուկ, մի սրվակ ձյուլթի սպիրտային

լուծույթ կամ յող, 1 սրվակ սկիպիդար, մի փոքր ծրար կաղնու կեղևի փոշի, մի ծրարիկ նաֆթալին, մի կապ մաքուր անջիսա խծուծ, մի կապ մաքուր հնոտի, մի քանի հատ մաքուր փալաս, կամ թե մի կտոր մաքուր քաթան կամ մառլայի մի կտոր, մի կապ մաքուր կանեփ, մի սուր ասեղ ամուր մոմած թելի հետ միասին, մի հատ լավ, մաքուր, ծալվող սուր դանակ ու մկրատ:

Այժմ ըստ կարգի նշենք դեղերի անուանները և ցույց տանք, թե ինչպես պետք ե դրանք պատրաստել և ոգտագործել:

Կրեոլինը վերցնում են դեղատնից սև հեղուկ վիճակում՝ ձյուլթի նման և բաց են անում մաքուր ջրի մեջ, վերցնելով մի ճաշի գդալ կրեոլինին կես լիտր ջուր: Լուծույթը կուռնա կաթնամոխրավուն գույն, սա ջատ լավ միջոց ե բոլոր տեսակի վերքերն ու քերձվածքները լվանալու և շփելու համար: Այս լուծույթի մեջ մի կտոր մաքուր խծուծ կոմ հնոտի թաթախելով պետք ե դնել թեթևակի վերավորված տեղերին և թեթև կերպով շփել: Այս լուծույթը կարելի չե գործադրել նաև, յերբ կովերի բերանում, հետանքքում կամ թե հեշտոցի մեջ ֆլասովածքներ կան: Յերբեմն ֆլասովածքներից կամ թե ալ պատճառներից աղիքը հետոյ յջի անցքից դուրս ե ընկնում: Աղիքը լվանալով կրեոլինի լուծույթով, հարկավոր ե այն վորոշ ժամանակ լավ թրջել կաղնու կեղևի խաշուկով կամ կապարե թրջոցով: Յեթե այս բանն արագ կատարվի, աղիքը նորից հեշտությամբ կհավաքվի իր տեղը: Իսկ յեթե աղիքն այս վիճակում անուշադրության մատնվի, հետո ուղղելը դժվար կլինի:

Կալիում մանգանատի թունդ լուծույթն ստացվում ե կալիում մանգանատի բյուրեղային փոշուց՝ մեկ թեյի գդալը մի շիշ ջրի մեջ լուծելով: Պետք ե հիշել, վոր կալիում մանգանատը չի կարելի խառնել ալկոհոլի, բենզինի և նավթի հետ, վորովհետև այս խառնուրդը կարող ե բոցավառվել: Կալիում մանգանատի լուծույթը գործադրվում ե նույն կերպ, ինչպես կրեոլինը՝ մաքնի արտաքին մասերի վրա: Բացի դրանից, նա գործադրվում ե նաև բոլոր տեսակի թունավորումների և ֆլասովածքների ժամանակ. որինակ ոձի խայթելուց, թունավոր գաղային և հեղուկ նյութերից ֆլասովածքներ ստանալու դեպքում:

Կաղնու կամ ուռենու կեղևից դժվար չե խաշուել պատրաստելու Դրա համար պետք է կաղնու կամ ուռենու մատղաշ շվերի կեղևները պոկել, յեփել ջրի մեջ այն աստիճան, վոր լեզվով փորձելիս պինդ կպչի բերնին: Դեղը պետք է պատրաստել եմալի, կլայեկած պղնձի կամ թե կապե ամանի մեջ, բայց վոչ թիթեղյա հասարակ ամանի մեջ, վորովհետև դարաղանյութի և յերկաթի միացումից ստացվում է թանաք: Յեփելուց հետո պետք է քամել մաքուր քաթանով և սառեցնել: Սառցրած խաշուելով թացացնել շորը և դնել ֆլասոված տեղերի վրա կամ թե դրանով կապել ֆլասոված տեղերը:

Յողի տեղ կարելի չե ոգտագործել 40⁰/6-անոց ողու մեջ լուծված ձյութ: Այս դեպքում 100 գր ողուն 2 թեյի գգալ մաքուր և լավորակ ձյութ են խառնում: Ձողի վրա փաթաթում են քուղի կամ հնոտու մի փոքր կտոր, թաթախում են ձյութի լուծույթի մեջ և դրանով քսում վերքերին, խոցերին, քերծվածքներին, այլև քերված տեղերին, մկնատամներին, քորված տեղերին և այլն:

Բեզկնայուղը հարկավոր է թրջելու համար այն փալասը, վորով կապում են կովի բերանը գանձակի փքվածքի դեպքում: Յեթե բեզկնայուղ չկա, կարելի չե նրա փոխարեն մաքուր քամած նավթ գործածել: Նա գործադրվում է նաև անասունի մարմնի այն մասերին քսելու համար, վորոնց վրա առանձնապես սիրում են նստել բոուերը, պիծակներն ու այլ միջատներ:

Կաղնու կեղևի փոշին և նաֆթալինը գործ են ածում վերքերի և խոցերի վրա ցանելու համար, յերբ դրանք արդեն լվացած են, վորպեսզի ճանճերը նրանց վրա չնստեն և ընդհանրապես այս մասը ծածկեն փոշուց, կեղտից և չորացնեն վերքը: Այս փոշիները կարելի չե առանձին-առանձին գործածել, կարելի չե, նույնիսկ ավելի լավ է, միասին խառնել:

Լավ է վերցնել վոչ թե սպիտակ, այլ մթազույն և խիստ հոտ տվող թեփառման նաֆթալին: Փոշի պատրաստելու համար կաղնու մատաղ կեղևը հարկավոր է չորացնել և տրորել հավանգի մեջ:

Յեթե հնարավոր է բամբակ կամ ջուտ, մաղալի կամ կտավի փաթաթաններ ձեռք բերել, պետք է դրանցից պահանտի ունենալ:

Սակայն վերջինները հաջողությամբ կարելի չե փոխարինել լավ, անքիստ և անփուշ մաքուր քուղով և նախապես սապնով լվացված և չորացրած փալասով: Այս բոլոր պիտույքներն անհրաժեշտ են վերքերը և խոցերը լվանալու, շփելու ու կապելու համար:

Վերն արգեն նշվեց, թե ինչքան կարևոր է յերբեմն կենդանու մաշկի պոկված կտորը մեկ յերկու կարով իր տեղում ամրացնել: Դրա համար լավ է ոգտվել ալյուրի տոպրակ կարելու համար գործածվող բարակ կեռ ասեղից: Ասեղները պետք է շատ սուր լինեն, թե չե կաշին ծակել դժվար կլինի: Անհրաժեշտ է, նախքան կարելը, ասեղն իր թելով մի քանի րոպե պահել կրեոլինի լուծույթի մեջ:

Մկրատն անհրաժեշտ է վերքի շուրջը դանվող մազերը խուզելու համար, վորովհետև մազերի փնջերն իրար կպչելով, խանգարում են վերքի առողջացմանը:

Յեթե տավարածը սովորել է գանձակը ծակել, այս դեպքում նա իր շարժական դեղանոցում պետք է ունենա նաև արոակալ՝ ծածկելու համար:

ՑԱՎԱՐԱՄԻ ՌԻՍՈՒՑՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑՆԵՐԸ ՅԵՎ ԻՆՖՆԱԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ

Տավարածին անհրաժեշտ գիտելիքների ծավալն այնքան լի լայն չե, վոր նրանց համար կուրսեր կազմակերպելիս այս կամ այն խոչնդոտների հանդիպեն, ինչպես, որինակ՝ դասատուների կամ ուսումնական պիտույքների պակասը և այլն: Յուրաքանչյուր գոտեթնիկ, յուրաքանչյուր անասնաբուժ կարող է 12—14 օրվա կուրսեր կազմակերպել տավարածնների համար, դիտավորապես անասունների առողջապահության, նախազգուշական ու սանիտարական (պայքար վարակիչ հիվանդությունների դեմ), ինչպես և առաջին ոգնություն վերաբերյալ գիտելիքներ տալու համար: Կարելի չե վերցնել թեկուզ հեռաց այն ծրագրերը, վորով կազմված է այս գիրքը, լրացնել այն մուսգյուղհրատի հրատարակած Որլովի ու Տրոիցկու «Կենդանիների ճիշտ պահվածքը» գրքով: Բացի այդ, կարելի չե ոգտագործել Ռաբոտնովի և Սմելովի «Ինչ-

պիսի մարգագետիններ են լինում և ինչպես դրանք բարեկամել»
գիրքը, կամ թե Գոնյուշկովի և Սմելովի «Ոսոհաբքներ և արո-
տավայրեր» բրոշյուրը: Այս գրքերը պետք է մշակել տավարած-
ների խմբակներում և ապա տավարածներին ապահովել այդ
գրքերով՝ ինքնուրույն ընթերցանության համար: Ահա այս և
տավարածի գիտելիքների վողջ դասընթացը: Ի լրումն այս բոլորի,
անհրաժեշտ է նաև միջանի ժամ գործնական պարապմունք
ունենալ անասունների մոտ՝ անասունների հետ վարվելու և անաս-
նաբուժական առաջին ոգնություն մի քանի ձևերի վերաբերյալ
գործնական ծանոթություն տալու համար:

Այնտեղ, վորտեղ այսպիսի դասընթացներ չեն յեղել և չկան,
տավարածներն իրենք պետք է այդպիսին կազմակերպելու հարցը
դնեն, վորպեսզի համապատասխան վորակ ձևք բերեն:

Ինչպես կազմակերպել անասնապահական խմբակներ:

Անասնապահական խմբակի կազմակերպումը պետք է լինի
ամեն տեսակի ուսուցման հիմնական լրացումը, վորովհետև նա
պետք է արտադրության մեջ ճիշտ աշխատանքի հիմնաքարը
հանդիսանա, վորովհետև նա պետք է կառուցված լինի սոցիա-
լիստական մրցության և ընկերական փոխադարձ ոգնության
հիմունքներով, վորովհետև նա ինքնըստինքյան պետք է ուսու-
ցումը տանի այնպես, վոր տեխնիկական յուրաքանչյուր դրվածք
վերածվի ամուր և գործնական սովորության:

Խմբակը պետք է քննության առնի տնտեսության բոլոր
տեսակի տեխնիկական թերությունները և ուղղի դրանք:

Անասնապահական խմբակների աշխատանքը յերկու նպատակ
ունի. առաջինը՝ ձեռք բերել տեխնիկական գիտելիքներ և յերկ-
րորդ՝ այս գիտելիքներն անմիջականորեն կիրառել տնտեսու-
թյան առողյա կյանքում:

Խմբակների աշխատանքը պետք է սկսել այս կամ այն գրքի
ընդհանուր կամ խմբակային ընթերցանությունը: Այստեղ տն-
հրաժեշտ է, վոր տեղի գոտտեխնիկը կամ անասնաբուժը քննու-
թյան առնեն խմբակի կողմից կազմած պարապմունքի պլանը և
պարբերաբար մասնակցեն խմբակի պարապմունքներին՝ տալով
զեկավար ցուցմունքներ:

Գրքի ընթերցանությունը պետք է տանել հետևյալ կերպ.
պարապմունքի առաջին որերը գիրքն ընթերցել սկզբից մինչև
վերջ: Ստորին ուսուցման համար հարկավոր գրքերը շատ մեծ
չեն և այսպիսի ընթերցանության համար կպահանջվի 3—4
պարապմունք մեկական ժամով:

Հետո խմբակն սկսում է գիրքը մշակել ըստ պլանի: Որի-
նակ, սկսում է անասնապահական շենքերի կառուցման աւ պահ-
պանման բաժնից, հետո մշակում է կերակրման, արոտի բաժին-
ները և այսպես մինչև վերջ:

Յուրաքանչյուր բաժին կարգալիս սկսում են քննարկել և
համեմատել գրքում գրածը և այդ ուղղությամբ տնտեսության
մեջ գործնականում կատարվող աշխատանքները:

Հենց այստեղ էլ պարապմունքի որագրի մեջ նշում են այն
մասին, թե աշխատանքի ընթացքում ինչ բանի վրա պետք է
ուշադրություն դարձնել: Խմբակի մասնակիցները հենց այս
նշումների համաձայն անմիջապես և պարտադիր կերպով վերա-
փոխում են իրենց աշխատանքն արտադրության մեջ և վերաց-
նում են անասունների պահպանման ու խնամքի բոլոր տեսակի
թերությունները:

ՏԵԽՆԻԿԱՅԻ ՏԻՐԱՊԵՏՄԱՆ ՈՐԱԳԻՐ

Տավարածի տեխնիկայի և որագիր տանելու վերաբերյալ
յես գրի յեմ առել մի տավարած - բրիգադրի հետ ունեցած իմ
զրույցը: Այս զրույցի հետ ոգտակար է, վոր յուրաքանչյուր
տավարած ծանոթանա: Ահա ինչ է պատմում տավարած - բրի-
գադրի:

Մեր տավարածի տեխնիկայի մասին շատերն են ասում, վոր
այդ տեխնիկան դատարկ բան է: «Դու ինչ տեխնիկա ունես»,
— հարցնում են վոմանք. «մտրակով թափահարելը»: Մտրակով
թափահարելը, իհարկե, տեխնիկա չէ, այլ չարաճճիություն: Բայց
ահա տեսե՛ք մեր որագիրը և կհամոզվե՛ք, թե ինչ տեխնիկա ունի
տավարածը: Մեր որագիրն արածեցնելու յուրաքանչյուր որվա
համար ունի առանձին եջ, վորի վրա նշված են կետեր՝ առաջին,
յերկրորդ, յերրորդ և այլն. ընդամենը տաս կետ:

Յեզ Կա, ամեն որ, յուրաքանչյուր կետի վերաբերմամբ մենք նշումներ ենք կատարում, իսկ որագրի սկզբում կա այս կետերի բացատրությունը, թե յուրաքանչյուր կետում ինչ հարց է դրված:

Առաջին կետի վերաբերմամբ նշվում է հերթական հողամասի համարը և վիճակը: Մեր արոտները բաժանված են հողակտորների, վերջիններիս համարներով և որագրի միջոցով մենք ստուգում ենք յուրաքանչյուր հողակտոր արածեցնելու ժամկետը, նշում ենք արածեցվող և հերթական հողամասի բուսակազմի վիճակը և այլն:

Յերկրորդ կետում նշվում է, թե այդ որը վորքան անասուն է ընդունվել նախրի մեջ:

Իսկ յերրորդ կետում՝ վորքան են գոմում մնացել և լնչու համար:

Այս կետերով մենք որ որի վրա ստուգում ենք անասունի ընդունումը նախրի մեջ. իսկ ինձ մոտ այսպիսի կարգ գոյություն ունի. յես վոչ մի դեպքում թույլ չեմ տա նախրի մեջ մտցնել հիվանդ անասուն առանց անասնաբուժի թույլտվության, քանի վոր արոտում կենդանիների կերն ու ջուրն ընդհանուր է, և վոր հենց արոտում էլ սրանք արտաթորում են. նշանակում է շատ կարելի յե մի հիվանդ անասունից այնտեղ վորևե վարակ տալու միջոց:

Այս ամենորյա հաշվառումը հանդիս է այն բանի, վոր մենք նախրի մեջ գտնված յուրաքանչյուր կովին արդեն ճանաչում ենք:

Չորրորդ կետի վերաբերմամբ նշվում է, թե արոտում չի՞ յեղել տրոյոք անասունի հիվանդություն կամ վնասվածք և յեթե յեղել է, ապա ինչ պատճառներից: Այս կետը մեր ըրիզադին հարկադրում է աշխուրջ հետևել յուրաքանչյուր անասունի, վերջինիս վարվելակերպին՝ արածելու ժամանակ, ջրելատեղում, հանգըստի վայրում և այլն: Յեթե անասունը թուլացել, մի տեսակ ընկճվել է, հնարավորություն սահմաններում աշխատում ենք պարզել այս վիճակի պատճառները:

Մենք գիտենք արոտում ամենից շատ պատահող հիվանդությունների պատճառները, դրա համար էլ հետևում ենք այս պատճառների վերացման գործին:

Մենք հետևում ենք, վորպեսզի նախիրը մի տեղում յերկար կանգ չառնի, յոչ ում ենք նրան այնպիսի տեղերից, վորտեղ շատ փութամ բուսականություն կա, որինակ՝ յերեքնուկ, վիկ, առանձնապես ցողից կամ անձրևից հետո, վորովհետև այդպիսի դեպքերում անասուններն աղահորեն արագ ուտում են, վորի հետևանքով զանձակի փքվածք է առաջանում:

Մենք հետևում ենք, վոր անասունները, հատկապես աղահ կովերը յերկար ժամանակ մոլախոտերով հարուստ, մացառոտ, թփաշատ տեղերում չմնան, վորովհետև այստեղ թուխավոր խոտեր են լինում: Հետևում ենք, վոր անասունները լճակների, առուների մոտ և ճահճոտ տեղերում յերկար չմնան, վորովհետև անասունը կարող է կանգնած, փչացած ջուր խմել և հիվանդանալ: Անտառային բացուտներում և թփերում, վորտեղ մենք գիտենք վոր վիտում են անտառային տիգերը, անասուններին բաց չենք թողնում, մանավանդ զարնանն ու աշնանը, յերբ այդ տիգերն ավելի հաճախ են հարձակվում անասունների վրա: Մենք հետևում ենք, վոր նախիրն զգուշ կերպով անցնի կոճղերի, չորուկների, առուների և թփերի միջով, առանց հալածելու նրանց, վորպեսզի վորևե մնասվածք, քերձվածք չառաջանա, մանավանդ կրծի վրա: Մի խոսքով ամենը կատարում ենք «Տավարածի հուշատետրի» կանոնների համաձայն:

Հիմնգերոդ կետի վերաբերմամբ նշում ենք, թե արդյոք վորևե դիակ չի հայտնաբերվել արոտներում, միջնակներում (առուներում, թփերում, կիրճերում): Քանի վոր մեր որագրում այդպիսի մի փոքր կետ կա, ապա մենք վորևե սատկած գոջի կամ ցառ աջքաթող չենք անում, մտածելով թե՛ բան չունես, ջները կուտեն... Վոչ, կներես: Մենք որագրում նշում ենք, յեթե գիտենք, նույնիսկ նշաններով, թե վորտեղից է այս լիչը, վորովհետև սա ամենափնասակար բոնն է, յերբ թեկուզ սատկած հաջն անգամ շարտում են պատահած տեղը և վոչ թե թաղում վորևե առանձնացված վայրում: Բոլոր տեսակի լիչերից վարակը կարող է տարածվել և արոտի կանաչի վրա և ջրելատեղերում՝ հոսող անձրևաջրի միջոցով: Այսպիսի դեպքերի մասին մենք նույն որը հայտնում ենք կոլտնտեսության վարչությունը, վորպեսզի լիչը վերցնելու համար

հատուկ մարդիկ նշանակվեն: Բացի դրանից, ըստ մեր որագրի անասնաբուծներն ել կարող են ստուգել, թե վորտեղ և ինչ կերպ են շակված մեր նշումներն արտոի այսպիսի անկանոնությունների մասին: Մենք նշում ենք նաև չհավաքված հին վոսկորների և հեղեղից լվացված գերեզմանների մասին և այլն:

Վեցերորդ կեսում նշում ենք, թե կարգին և արդյոք ջրելատեղը. սա արածեցման տեխնիկայի կարևորագույն պայմանն է: Իհարկե, այնպիսի տեղերում, վորտեղ մեծ գետեր և լճակներ կան, ջրելատեղերի մասին քիչ հոգս է տարվում, բայց ահա ինչ կերպ և մեզ մոտ. մի անկյունում փոքր, լճացած պետակ է, իսկ մյուս ծայրում՝ ջրհոր: Այստեղ պետք է կեղտոտությունից պահպանել և՛ գետակը, և՛ ջրամբարը, և՛ հետևել ջրամբարի մոտ յեղած ջրատաշակներին: Միթե՞ դա տեխնիկա չէ: Այս ամենը մենք նշում ենք թե ստուգման համար և թե նրա համար, վորպեսզի վորևե անկանոնություն պատահելու դեպքում վարչության ուղադրությունը հրավերենք:

Յոթերորդ կեսում նշվում է, թե արդյոք կացատեղերում գոմաղը չի՞ հավաքվել կամ թե արոտի վորև տեղում չկան խուրդների փորփրած տեղեր, արդյոք փոսեր չկան առաջացել, վտակների հոսանքներից աղը, կեղտ չի՞ կուտակվել:

Մեզ մոտ այսպիսի կարգ է սահմանված. նոր արոտամաս տեղափոխվելիս հինը փոցխում ենք, վորպեսզի տրորված ճուռտները փխրանան և աղբը ցրի՛վ դա բոլոր կողմերի վրա: Արածեցնելու ժամանակ ևս մենք աղբը ցրում ենք՝ վոր չորանա և հարթում ենք խուրդի բները:

Աղբն ել հավաքում և վառում ենք:

Ահա տեսնում եք, մենք յուրաքանչյուր որ այս կետերում գոնե մեկական բառ ենք նշում՝ այդ կամ վորչ, իսկ ըստ որագրի կետերի դիտումներ կատարելը մեզ համար սովորություն է դառել: Իհարկե, մենք ևս աշխատանքի ընթացքում ուղղում ենք ինչ վոր կարողանում ենք և այնուամենայնիվ նշում ենք որագրում՝ թե մեր ուժերով ինչ է ուղղված, իսկ ինչ վոր մեր ուժերով չենք կարողանում ուղղել, մեր նշումների համաձայն միջոցներ ձեռք կառնվեն ուղղելու համար: Այն ժամանակ որագրի մեջ

մենք կնշենք, թե ինչ է ուղղված, իսկ քանի դեռ չեն ուղղել, մենք ամեն որ կնշենք մեր որագրում այս անկանոնությունը:

Ութերորդ կեսում նշում ենք, թե նախքի վոր կովերն են բեղմնավորվել արոտում: Մեզ մոտ, չնայած վոր կովերի ձեռնքալ ծածկելն է մտցված, բայց յերկու ցուլ նախքի հետ են, իսկ դա բավական կլինի, վորպեսզի կարելի լինի ստուգել ստերջներին և բաց չթողնել ցունկություն ունեցող կովերին:

Իններորդ կեսում նշում ենք, թե արդյոք միջատները շատ չեն նեղացնում անասուններին: Շատ նախիրներում այս գործին քիչ են ուղադրություն դարձնում: Մինչդեռ սա ևս չուրջ գործ է, վորովհետև նախ՝ կովերը պահասեցնում են իրենց կիթը, յերկրորդ՝ բուերից կովերի մեջքի վրայի յեղունքների մեջ թրթուրներ են զարգանում, և յերրորդ՝ միջատները կարող են նախքում նույնիսկ վարակ փոխանցել:

Յեթե մեզ մոտ որագրում նշված լինի, թե անասունները միջատներից շատ են տուժում, այդ բանի դեմ միջոցներ կձեռնարկվեն, այսինքն՝ տոթ ժամերին արոտի ժամկետը կկրճատվի, նրա փոխարեն կերկաբացվի վաղ առավոտյան և յերեկոյան արածեցնելու ժամանակաշրջանը, հոտավետ ձյուլի կքսեն անասունների մարմնի դանադան մասերին և այլն:

Տասներորդ կեսում գրում ենք, թե արդյոք նախքի մեջ առանձնակի դեպքեր չեն պատահել, որինակ վիժում կամ հանկարծակի անկման վորև դեպք, կամ թե պատահական շուն չի՞ կծել վորև անասունի: Այսպիսի դեպքերը մեծ վտանգ են ներկայացնում և ամենախիստ ու ամենաշտաղ միջոցներ են պահանջում, ինչպես, որինակ՝ դիակն անմիջապես վերցնել, անասունի պռուկած տեղն այրել, վիրավորված անասունի մեկուսացում, անասնաբուժական տարբեր կանոնների կիրառում և այլն:

Մի խոսքով, այսպիսի դեպքերում պահանջվում է անսասնաբուժին անմիջապես տեղեկացնել, որագրում դրի առնել նրա բուր ցուցմունքներն ու կարգադրությունները և դրանք ձյուրին ու առանց ձգձգումների կատարել: Յերբ մենք սկսեցինք որագիր տանել, ամբողջ բերգադով թե՛ ճաշին և թե՛ յերեկոյան հավաքվում և ժտածում էյինք՝ ինչ գրել, ասենք՝ յերկրորդ կամ յոթերորդ

կետում: Շրջում եյինք նախքէ շուրջը և մտածում՝ բաց չթողնել ժողի բան, վորը պետք է նշել որագորում:

Ինչո՞ւ յեր այսպիսի խոչնդոտ առաջ գալիս. նրա համար, վոր տավարածի գործի տեխնիկան վոչ մի գրանցում չի ունեցել և ընթացել է ինքնահոսի կարգով: Մենք շատ բան ենք բաց թողել, վորը մոռացութեան, վորն շտապելու և վորն անփութութեան հետեանքով:

Իսկ նրան, ով ասում է, թե տավարածի տեխնիկան մտրակով թոփահարելն է, մենք կարող ենք առ մեր որագէրը կարգաւու. նա կհասկանա, վոր մեր տեխնիկան միայն մտրակ գործածելը չէ, այլ ամեն ժամ անասունի մասին հոգալը՝ թե արդյոք նա կհնչուի, առողջ է, ինչպես և խմում, ինչն է նրան ֆրասում, ով է նրան վերափոխում:

Սա փոքր տեխնիկա չէ:

Սկզբում կարծում եյինք, թե այս կետերում կխճճվենք, իսկ այժմ մեր գործը հրաշալի յե ընթանում: Մեր տեխնիկայի կարգն ու կանոններն այնպես են մեր սովորութեան մեջ մտել, վոր այս մասին մտածելու կարիք անգամ չկա: Մեր որագէրի բոլոր կետերը կարծես մեր աչքի առաջն են, իսկ արտադրական խորհրդակցութեաններում ըստ որագէրի և մեր կատարած նշումների մենք կարողանում ենք ճշգրտորեն զեկուցում առ, վորից ամեն ինչ պարզ է դառնում, թե վորտեղ և ինչու՞ն են թերութեանները և ինչ պահանջներ և ներկայացնում արածեցնելու գործը:

Ի՞նչ համոզմունքը սա յե. որագէրը սովորեցրեց մեզ կերպով տեխնիկան վորպես մի ամենասովորական գործ:

Ց Ա Ն Կ

Տիրապետել գործի տեխնիկային	5
Բարձրացնել արտոնների վորակը	9
Արածեցնելու համար անհրաժեշտ տարածութեան հաշվարկը	10
Տարբեր խոտաբույսերի կերարժանիքը	16
Արտափայրի բարելավումը	22
Արտոնների ֆրասակար հատկութեանների հաշվառումն ու վերացումը	24
Արտափայրի ջրեղատեղերի մասին	26
Արտափայրի հեռավորութեանը	31
Արտափայրի պլանի կազմելը	33
Արտոնները յուրաքանչյուր տարի նախապատրաստելու կարգը	37
Կենդանիներն ամեն տարի արտոն հանելու նախապատրաստման կարգը	41
Նախիրն արտոն հանելու և վերադարձնելու կարգը	44
Արածեցնելու կարգը	47
Անասուններին ճակելու և նրանց հետ վարկելու կարգը	52
Անասունների հիվանդութեան նշանները և առաջին միջոցառումները	53
Վարակիչ հիվանդութեանների կասկածելի նշանները և շտապ միջոցառումները	55
Վարակիչ մանրէները և պայքար նրանց դեմ	58
Մոռանձին վարակիչ հիվանդութեանների մասին	60
Պարազիտների առաջացած հիվանդութեանների մասին	66
Կերի անկանոնութեանից առաջացած հիվանդութեանները և կենդանիներին մեխանիկական ֆրասվածքներից պաշտպանելը և առաջին ոգնութեան միջոցառումները	79
	93

Ինչպես պաշտպանել անասունին՝ մրսելու հետևանքով առա- ջացած հիվանդություններից	99
Ինչ անել նախքին մեջ վիժումներ կամ թե վաղաժամ ծնունդ լինելու դեպքում	100
Հսկողություն՝ զուգավորման և բերի դալու վրա	102
Ինչ և տավարածի շարժական դեղարկղը և ինչպես ոգտվել ներանից	104
Տավարածի ուսուցման դասընթացները և ինքնակրթու- թյունը	107
Տեխնիկայի տիրապետման որագիր	109

Գրող. Խմբ.՝ Ն. Մալաթյան
Տեխն. Խմբ.՝ Վ. Ալեքյան
Վոճարան՝ Արթ. Գրիգորյան
Սրբագրել՝ Խ. Սյվադյան

Ձևավորի լիազոր Ս—473

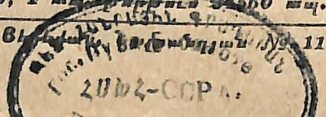
Հրատ. № 316, տիբրած 1500, պտավեր № 185

Հանձնված է արտադրության 1936 թվի մարտի 19-ին

Ստորագրված է տպագրելու 1936 թվի մայիսի 10-ին

71/4 տպագրական թերթ, 1 տպագրություն 34560 տպ. նշ

Գյուղհրատի տպարան, Յևթյան 60, Երևան, 11

419

21-635

ԳԻՆԸ 1 Ռ. 50 Կ.

Ա. Ա. ՕՐԼՈՎ
ՓԱՄՅԱՏԻԿ
ՓԱՏՄԱՍԻԿ

ՍԵԼՒԽՈՅԳԻՅ

1936

ՅՐԻՎԱՆ
